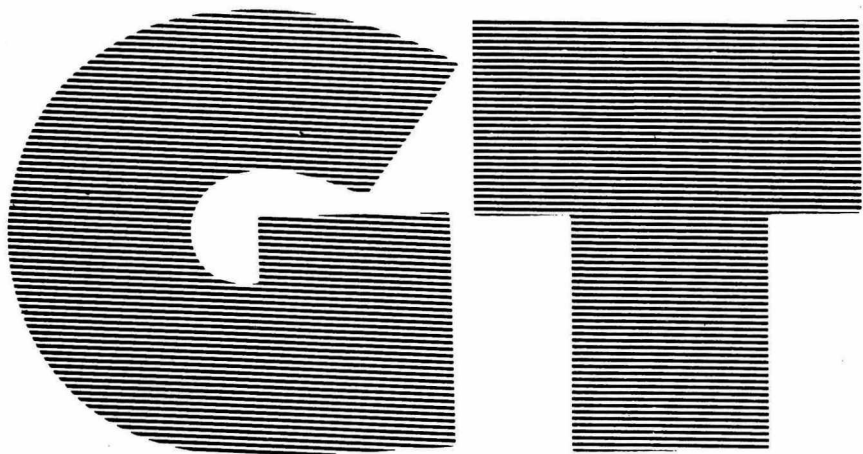

1993/5

Gazdaság & Társadalom

Tartalomból:

Dr. Bencsik Andrea: Ember - gép - környezet rendszer-modell megbízhatósági vizsgálata

Galgóczi Béla: Pillanatkép a német privatizációról, elképzelések a Treuhand jövőjéről

Dr. Balázs Péter: Objektíven a hálapénzről

Dr. Szretykó György: Társadalmi kihívások - magyar válaszok

Dr. Balázs Judit: IMF zsákutca: a stabilizációs politikák tapasztalatai

Beszélgetés a délszláv válságról

Társadalomtudományi folyóirat

**GAZDASÁG
ÉS
TÁRSADALOM**

IV. évfolyam 5. szám, 1993.

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Gidai Erzsébet

A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Bíró Zoltán, Dr. Fecske Mihály,
Dr. Gánti Tibor, Dr. Gidai Erzsébet, Dr. Szretykó György

Megjelenik kéthavonta

A folyóirat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával
jelent meg.

GT

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet
Kiadja a Társadalomkutató Intézet
1132. Budapest, Victor Hugo u. 18-22.

ISSN 0865 7823

TARTALOM

GAZDASÁG

Dr. Bencsik Andrea: Ember - gép - környezet rendszer-modell megbízhatósági vizsgálata.....	5
Galgóczi Béla: Pillanatkép a német privatizációról, elképzelések a Treuhand jövőjéről	42
Dr. Prugberger Tamás: Mennyiben eredményes a hazai privatizáció?	64
Dr. Balázs Péter: Objektíven a hálapénzről	69

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA

Dr. Szretykó György: Társadalmi kihívások - magyar válaszok	92
---	----

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Dr. Balázs Judit: IMF zsákutca: A stabilizációs politikák tapasztalatai	122
Beszélgetés a délszláv válságról.....	142

Szerzőink

Dr. Balázs Judit, kandidátus MTA, Világgazdasági Intézet

Dr. Balázs Péter, egyetemi adjunktus, Bajcsy-Zsilinszky Kórház

Dr. Bencsik Andrea, egyetemi adjunktus, Veszprémi Egyetem

Galgóczi Béla, szociológus, Társadalomkutató Intézet

Dr. Magyar-Beck István, egyetemi tanár, Budapesti
Közgazdaságtudományi Egyetem

Dr. Prugberger Tamás, egyetemi tanár, Miskolc

Dr. Szretykó György, kandidátus, Társadalomkutató Intézet

Dr. Bencsik Andrea

Ember - gép - környezet rendszer-modell megbízhatósági vizsgálata

Napjainkban talán már túl gyakran hivatkozunk jelenlegi gazdasági helyzetünkre, mégis úgy érzem, ez a megközelítésmód támasztja alá leginkább kutatási munkám létjogosultságát.

Jogosan vetődik fel a kérdés, miért fontos az emberi erőforrással gazdálkodni, miért kap egyre hangsúlyozottabb szerepet a gazdálkodó egységek életében a humán tőke, annak értékelése, kezelése. Magyarázatként legjobb, ha közgazdasági megközelítésből azt a tényezőt próbáljuk görcső alá venni, amely a kutatók mindegyikének évtizedek óta okoz fejtörést, s ad lehetőséget ma is újabb kutatási területek kiaknázására.

Műszaki ember lévén nagy öröömre szolgált, mikor ráébredtem arra, hogy bár egészen más, - nyilvánvaló szemléletmódbeli különbségekből fakadó - aspektusból közelítettem meg az emberi tőkével való gazdálkodás problémáit, ugyanarra a következtetésre jutottam, mint a hasonló területen kutatási munkát folytató közgazdászok.

A makroszintű gazdálkodás - output problémái között alapvető szerepet tölt be a GNP - gazdasági növekedés mértéke, illetve azon tényezők megfogalmazása, melyek legalább közelítő módon választ adnak arra, hogy mitől függ a fejlődés, a gazdaság előrehaladása. A választadó elméletek a legkülönbélebb megközelítést adják, egy dolog azonban valamennyiben közös. Egységesen elismerik, hogy a tőke és

munka bármiféle arányú összevetése mellett mindig marad egy ún. rezidum, mely a növekedés mértékét akár 70 - 80%-ban is meghatározhatja, ám e rezidum tartalmát konkrétan megfogalmazni a mai napig sem sikerült. A technológiai változás, (Technical Change) T. C. rövidítéséből a közgazdászok ezt az értéket némi öniróniával tudatlanságunk koefficiensének is nevezik. Ebben foglaltatik mindaz, ami az innováció, a tanulás, a műszaki fejlődés, a tudományos haladás számlájára írható, s nem utolsó sorban az emberi erőforrás, az emberi munkával való gazdálkodás, az ésszerű kihasználás, az emberekbe történő beruházás, ami e tényező értékét nagymértékben befolyásolja.

A mikrogazdaság - a vállalati gazdálkodás mindennapjaiban ez a közgazdasági megközelítés nagymértékben összecseng azzal a műszaki szemléletmóddal, mely szerint egy valós rendszer működésének minőségét, megbízhatóságát, a kibocsátások volumenét nagyrészt meghatározza az az emberi erőforrás, mely a rendszer részeként, vagy annak működtetőjeként vesz részt a termelésben, a folyamatok irányításában, a gazdálkodásban.

Kutatásaim elindításához fenti megfontolások nyújtanak kiinduló alapot.

1. A kutatási munka előzményei

A technológiai rendszerek működése minden esetben bizonyos veszélyekkel jár. A folyamatok komplex gépesítésével a berendezések hibamentes működési valószínűségének növelése iránti igény került előtérbe.

Ennek kielégítésére jöttek létre azok a tudományos szakterületek, melyek megalapozzák a rendelkezésre állás, üzembiztonság, gazdaságosság növelésének lehetőségeit. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű a megbízhatóságelmélet alkalmazása, mely a különböző

tudományágak módszereit ötvözve vizsgálja a termelőrendszerek működési és nem működési állapotait.

Egy ember-gép-környezet rendszerben, ahol az emberi irányító tevékenység jelentős befolyással van a technológiai rendszerek megbízhatóságára, gyakran a leggyengébb tag az ember. A megbízható magatartás, s az ehhez szükséges feltételek biztosítása egyre fontosabb kutatási területté válik. Az ember tulajdonságaiból, viselkedési módjából, a körülményektől függő magatartásából következően szükségyszerű a megfelelő megbízhatóságú rendszerek üzemeltetésének kialakításához egyes tudományterületek integrálása.

Az 1950-es évek közepét olyan időszaknak tekintik, amikor megnőtt az érdeklődés az emberi megbízhatóság iránt. Először az Egyesült Államok légierijének emberi-műszaki szabványait alakították ki (1; 19). Az emberi megbízhatóságra való igényt 1958-ban fejtette ki először Williams (20), majd ugyanezen évben Hettinger (9) és Meister (12) tették közzé észleléseiket az emberi megbízhatóságról a Convair-Astronautics jelentésben. A további kutatási jelentések, melyek szintén az űrrepüléshez kapcsolódnak, kifejtették, hogy a meghibásodások nagy hányadát emberek okozzák.

1960-ban Shapero, Cooper, Rappaport, Schaffer és Bates (17), valamint Le Van (11) készített tanulmányt az emberi megbízhatósággal kapcsolatos észleléseikről a Wright-Patterson, illetve a Bell Aerosystems Co. részére. A kutatások tovább folytatódtak e téma körül, és 1962-ben olyan adatbázist publikáltak, amely az emberi-műszaki tervezési jellemzőkre vonatkozó megbízhatósági becsléseket tartalmaz (14).

Ugyancsak a 60-as években további ismeretek gazdagították a kutatási témát Rook (15; 16), Swain (18) és Meister (13) részéről. Azóta is számos kutató és szerző tevékenykedik az ismeretek bővítésén. Az utóbbi évtized kiemelkedő egyénisége ezen a területen Dhillon, aki számos, emberi hibákkal terhelt rendszer megbízhatósági

elemzésére szolgáló modellt alkotott (5, 6, 7). A fentiekkel kapcsolatos válogatása harminc év távlatában összefoglaló írásában olvasható (3).

2. Megbízhatóság szemléletű rendszervizsgálat

Egy adott rendszer megbízhatósági szempontú elemzése, nem jelentheti csupán a műszaki, technológiai folyamat elemzését. A rendszereknek szerves részét képezi az ember, aki munkatevékenysége során különböző hierarchia szinteken, különböző automatizáltsági fokon, de feltétlenül befolyással van a gépek, berendezések működtetésére, egyszóval a folyamat megbízható előrehaladására. Ahogyan a berendezések működése hatással van a műszaki rendszer megbízhatóságára, s az emberi munka az ember - gép rendszer megbízhatóságára, ugyanúgy hatnak az egész rendszer megbízhatóságára a környezeti tényezők is.

A következőkben egy olyan vizsgálati módszer bemutatására vállalkozom, mely egy adott technológiai folyamat, mint műszaki rendszer, a technológiát működtető emberek, mint az ember - gép rendszer meghatározó elemei és az adott szervezet, annak irányítása, a karbantartás, a biztonsági és gazdaságossági kérdések, mint az ember - gép rendszer környezete megbízhatóságát befolyásoló tényezőket igyekszik feltárni, s ezen felfogás értelmében az ember - gép - környezet rendszert modellezni.

2.1. A műszaki megbízhatósági vizsgálat

A Veszprémi Egyetem Vállalati Vezetés és Gazdaságtan Tanszékén évek óta folynak kutatások a technológiai rendszerek megbízhatósága témakörben. A kutatási eredmények elsősorban vállalati karbantartási rendszerek bevezetésénél, szervezésénél hasznosíthatók.

A vizsgálati módszer a megbízhatóságelmélet által megalapozott és elfogadott fogalmakra épít. Különös jelentősége van esetünkben a

kockázatnak, a működő technológiai rendszerekre vonatkozó műszaki kockázati modellnek.

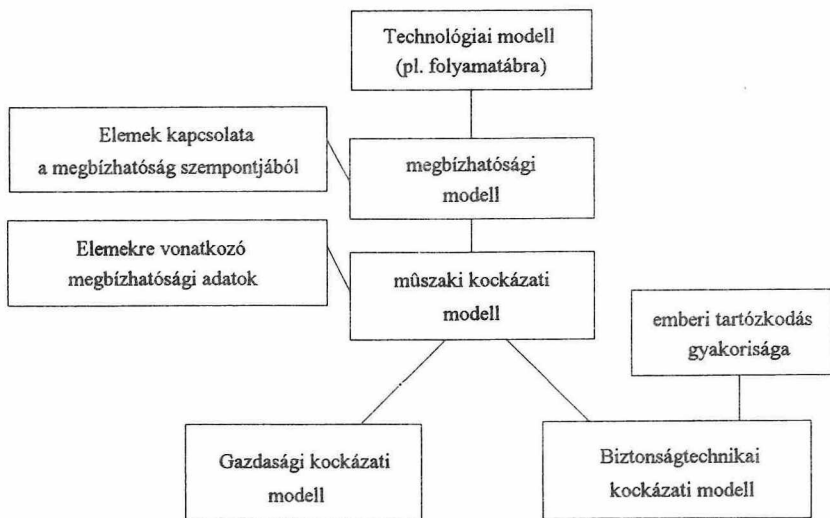
Gaál (8) levezette ezen rendszerekre érvényes modellek közötti összefüggéseket, mely az 1. ábrán látható. A kiinduló alap a technológiai modell, melyből a funkcionális szemlélet érvényesítésével eljutunk a megbízhatósági modellhez.

Ebből, az elemekre vonatkozó megbízhatósági jellemzők számszerűsítésével a műszaki kockázati modellhez juthatunk, ha a hibamentesség jellemzésére szolgáló hibamentes működés valószínűségének komplementerét értelmezzük.

Ez az érték kifejezi, hogy az egyes elemek, illetve a rendszer, milyen valószínűséggel képes funkcióit ellátni, a hibamentes üzemmenetet garantálni.

A műszaki kockázati modellből további két modell vezethető le, a gazdasági- és biztonságtechnikai kockázati modell, melyek kialakítására és jelentésére a későbbiekben még visszatérek.

Vizsgálati modellek összefüggése

Az általam előállított modell alapját az 1. ábrán bemutatott modell képezte. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy a technológiai folyamat kezelőszemélyzet nélkül nem funkcionál, tettem meg a kiegészítő lépéseket az ember - gép - környezet rendszer megbízhatósági modell kiteljesítéséhez (2. ábra).

Az alkalmasságvizsgálati módszerek segítségével minősítéses alapon kerülnek kiválasztásra a folyamatot működésben tartó és irányító emberek (kezelőszemélyzet, vezetők). Az emberi beavatkozási pontok definiálásával a megbízhatósági modell kiegészíthető. A beavatkozási pontokon elkövethető és azonosítható emberi hibákból egyrészt a rendszert működtető emberek megbízhatósága határozható meg, másrészt a műszaki kockázati modell értékei szétválaszthatók aszerint, hogy a meghibásodás műszaki, vagy emberi okból következett be.

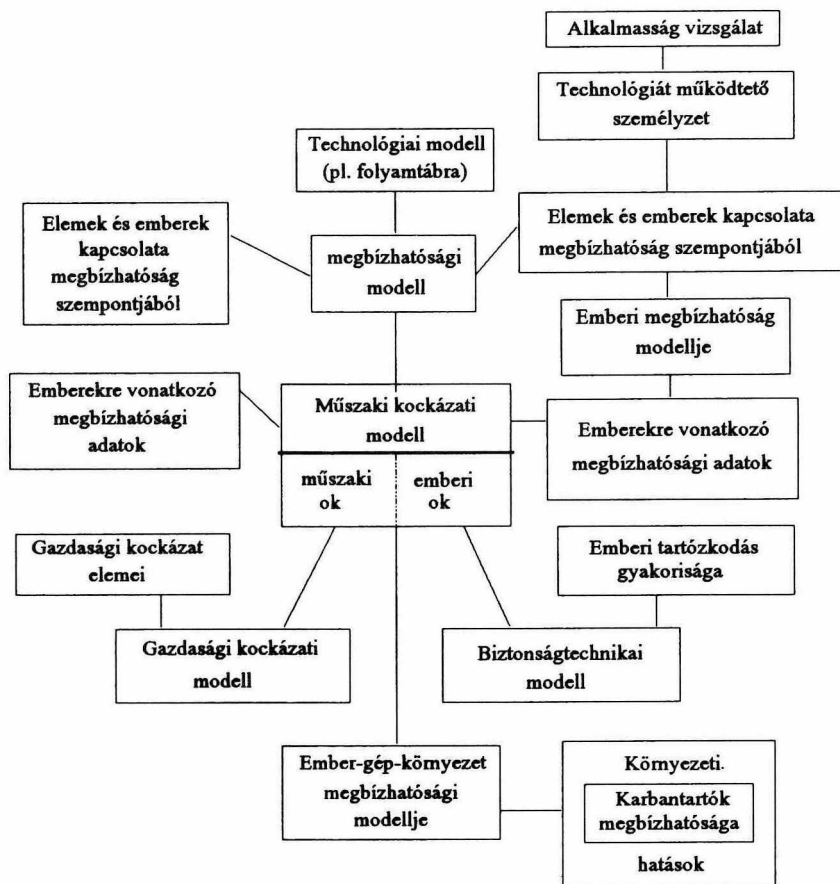
A műszaki kockázati modellből vezethető le végül az ember - gép - környezet rendszer megbízhatósága, amennyiben környezeti tényezőként figyelembe vesszük a karbantartást végző emberek megbízhatóságát, a szervezet irányítását minősítő vezetői döntéshozatalt - kockázatvállalást, a kommunikációs - információs csatornákat, az utasítások kiadását - ellenőrzését, a motiváció rendszert, a hagyományos értelemben vett környezetet, mint ergonómiai tényezőket, a biztonságosság és gazdaságosság érdekeit.

Ennek megfelelően a már elkészült műszaki megbízhatósági vizsgálatot segítő eljárást ki kell egészíteni olyan módszerekkel, melyek az emberi megbízhatóságot, az ember - gép együttes megbízhatóságát, a környezeti hatásokat, s végül az ember - gép - környezet rendszer együttes megbízhatóságát minősítik.

A meghibásodási adatok feldolgozásán alapuló megbízhatóság becslésére számítógépi programot használtam fel, amelyet tanszékünkön fejlesztettek ki (10).

A programrendszer IBM-PC kompatibilis számítógépen fut. A számítógépes támogatású megbízhatósági vizsgálat módszerét számos technológiai folyamat elemzésénél használtuk fel (8, 10).

Vizsgálati modellek kiegészített összefüggései

2.2. Az emberi munkavégzés megbízhatóságának vizsgálata

Az 1. fejezetben említett szakirodalomban tárgyaljuk azokat a tényezőket, amelyek az emberi munkavégzés megbízhatóságára pozitív, vagy negatív értelemben hatással vannak. Az általam kidolgozott modell-rendszerben a megbízhatóság mérésénél figyelembe veendő tényezők aszerint változnak, hogy milyen jellegű munkavégzésről van szó.

A munka jellegének besorolása megfelel Bálint-Murányi csoportosításának (2), mely szerint a vizsgált rendszer mechanikus - automatizáltsági foka a mérvadó. Ennek értelmében a dolgozó végezheti munkáját:

- mechanikus
- félautomata
- automata rendszerekben.

A tagolásnak megfelelően szükséges a vizsgálandó faktorok megállapítása, hiszen más-más igénybevételnek van kitéve a munkás, így az elvégzendő tevékenység minőségét, mennyiségét mennyiségét is más-más tényezők jellemzik.

Emberi megbízhatóság mechanikus rendszerekben

A munka jellege minden mozzanatában az ember - szerszám kapcsolat függvénye. Tipikusnak mondható a műszaki-technológiai folyamatok esetén a karbantartási tevékenység, melynél a karbantartást végzők közvetlen kapcsolatban vannak a géppel, berendezéssel és az eszközzel, mellyel a javítási, szerelési munkát végrehajtják.

A következőkben meghatározza azokat a speciális jellemzőket, melyek e munka elvégzésének emberi oldalát minősítik.

Mechanikus ember - gép kapcsolatban munkát végzők az általános személyiségjegyeken túl jellemezhetőek:

- gyorsaság
- pontosság
- műszaki érzék
- fegyelmezettség
- kockázatvállalási szint
- alkalmazkodás
- idegrendszer terhelhetősége
- jelenlegi élethelyzet
- felfogóképesség
- értelmi színvonal
- műszaki intelligencia

tényezők felmérése utáni értékelésével. Az általános személyiségjegyekre az intelligencia és személyiségvizsgálati módszerek adnak lehetőséget. További, a működő technológiai rendszerek esetében meghatározandó jellemvonás kimutatása alkalmas eljárások pl. baleseti szituációban való viselkedés felmérése, neurózisszint, emberi kapcsolatok vizsgálata.

A fent felsorolt mérésére kétféle lehetőségünk van:

- műszeres mérések és
- tesztek alkalmazása.

A műszeres mérések:

- Moede-féle fonaltábla
- Crawford-féle igényszint vizsgáló
- reakcióidő mérés (fény-hang ingerre)
- választásos reakcióidő mérés
- tachystoscop
- tremor

Tesztek:

- Raven
- Perczel-féle logikai teszt
- Perczel-féle kód teszt
- OTISZ
- Eysenck
- Miller
- MTVT
- MMQ
- Brengelmann
- Rosenzweig
- Batta-I.

A vizsgálati eljárások elvégzése és kiértékelése után (mely komoly pszichológiai ismereteket igényel, tehát fenti felmérésekhez és kiértékelésükhöz pszichológus munkájára van szükség), öt kategóriába sorolható az illető dolgozó. Az öt kategória:

- I. kiváló
- II. jó
- III. közepes
- IV. gyenge
- V. nagyon rossz

Az első három kategóriába tartozók végzettségüktől és képzettségüktől függően általában jól el tudnak helyezkedni. A IV. kategóriába tartozók csak bizonyos munkakörökbe, alacsonyabb színvonalon helyezhetők el, az V. kategóriába tartozókat legfeljebb gyári közterület takarítására, vagy hasonló jellegű munkára. A mechanikus munkát végzőkkel szembeni elvárások azt igénylik, hogy a dolgozók általában a II. és III. kategóriába tartozzanak. Ebben az esetben eleget tesznek - képességeiket és készségeiket tekintve - a tőlük elvárható megbízhatósággal végzett munka követelményeinek.

Emberi megbízhatóság félautomata és automata rendszerekben

Ahogy a címből is érzékelhető, a félautomata és automata rendszerekben tevékenykedő emberek munkája megbízhatóság szempontjából testi- szellemi igénybevételt illetően közel áll egymáshoz. Ezért a két rendszerben dolgozók megbízhatósági jellemzőit együtt tárgyaljuk azzal a megjegyzéssel, hogy az utóbbi, különösen számítógéppel támogatott automata rendszerekben magasabb intelligencia szintre van szükség, illetve bizonyos fizikai és pszichológiai jellemzők esetén magasabb követelményeket támasztunk (pl. fegyelmettség, szabályok betartása, idegrendszer teherbíró-képessége, reakcióidő, éberség, tartós megfigyelőképesség tekintetében).

E két rendszerben tevékenykedők munkájának közös jellemzői:

- passzív megfigyelőképesség túlsúlya,
- ritkán, váratlanul véletlenszerű időpontban jelentkező zavarelhárító beavatkozás magas bonyolultsági foka,
- változó műszakbeosztás, ami éjszakai műszakot is magában foglal.

Ennek megfelelően a mechanikus rendszerekben dolgozókkal összevetve a megbízhatósági kritériumokat, illetve elvárásokat, az alábbi tényezőkkel lehet kiegészíteni az előbbi felsorolást:

- kompetencia mértéke
- monotóniatűrő képesség
- perifériás látás képessége
- fáradékonyság
- felfogó képesség
- két kéz koordinációs mozgása
- konfliktushelyzetben való viselkedés
- látás-hallás
- megfigyelőképesség.

A fenti tényezők mérése további tesztek, illetve műszeres mérési lehetőségek állnak rendelkezésünkre:

tesztek:

- kreativitás
- GT gondolkodási sémát vizsgáló teszt
- MMQ - Lügen faktorról
- Claridge-féle kérdőív

műszeres mérések:

- fiziológiai mutatók mérése (EKG, EEG, GSR)
- JATE-féle éberség vizsgáló
- fuziométer
- periméter
- percepcióméter
- koordinációs mozgás mérés
- KR-80, SR-80
- monotónia tűrés vizsgáló berendezés
- audióméter
- színlátás.

Az egyes vizsgálati módszerek, tesztek és műszeres mérések leírásától ebben a dolgozatban eltekintek.

Az ötös terjedelmű skálán történő mérés, vagyis a dolgozók besorolása hasonlóan történik a mechanikus rendszereknél leírtakhoz. Fokozottabb követelmények, tehát a II.-illetve I. kategória felé történő eltolódás igénye elsősorban azokra a faktorokra igaz, melyek a gyorsaság, pontosság, szabályok betartása, monotóniatűrés, neurocitás jellemzőket tükrözik.

A fent leírt módszerek segítségével kiválaszthatók a dolgozók a számukra leginkább megfelelő munkakörökbe, ahol várhatóan kellő megbízhatósággal fogják ellátni a rájuk bízott feladatokat.

Megjegyzendő, hogy a személyiség jellemzők és a képességek nem egymástól függetlenül befolyásolják a munkakörben történő beválást. Az érdeklődés, a motiváltság, az érzelmi és tudati állásfoglalás közvetlenül is hat a munka minőségére, bár elsősorban nem a konkrét feladatellátás sikeréhez, hanem a munkához való viszonyhoz, a munkakör-betöltés általános jellemzőihez kapcsolódik. A teljes értékű követelményrendszer, illetve a beválást befolyásoló tényezők meghatározásánál tekintetbe kell venni azt is, hogy a munkakör és a személy jellemzői a pályamegvalósítás, a munkakörellátás folyamatában milyen kapcsolatba kerülnek egymással a személy fejlődése szempontjából. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a kielégítő feladatellátás, hanem a munkakörbetöltés személyre gyakorolt hatása is lényeges elemévé válik a követelményrendszer meghatározásának.

A személyi jellemzők kombinációja együttesen határozza meg, hogy az adott egyén milyen mértékben lesz sikeres meghatározott munkakörben. Pszichológiai vizsgálatok bebizonyították, hogy különböző pszichés jellemzők meghatározott intervallumon belül befolyásolják a beválás mértékét, azonban a befolyás erőssége különböző kombinációknál más-más. Néhány jellemzőnél - pl. intelligenciaszintnél - nem csak alsó, hanem felső határérték is meghatározható. Vizsgálatokkal feltárható az a kritikus érték, mely fölött már várhatóan a személy beválása csökkenni fog. Valószínűleg az értékhatárok a munkakör jellegétől függően jelentős mértékben eltolódhatnak. A képességek többsége egyértelmű kapcsolatba hozható a konkrét munkatevékenységgel, illetve a fizikai munkakörnyezettel.

A megbízható emberi munkavégzésre vonatkozó követelményeket, elvárásokat konkrét esetekben további értékelési faktorokkal lehet kiegészíteni, melyek kiválasztására az adott munkakör betöltéséhez készült pályatükör biztosít lehetőséget.

Ennek birtokában az előzőekben említett öt faktorú skálán történő mérés tovább finomítható.

Ugyancsak a pályatükrök figyelembevételével és/vagy a Magyarországon élő besorolási rendszer kategóriáinak szem előtt tartásával a mechanikus-félautomata-automata csoportosítás tovább differenciálható. Véleményem szerint azonban arra a célra, melyre modellemet használni kívánom, nem szükséges további megkülönböztetéseket tenni, mert a cél elérését nehezítenék, az eredményt pedig nem befolyásolnák szignifikánsan.

A leírt jellemzők számszerű mérésére (a méréselmélet szabályai szerint) csak sorrendi skála alkalmas, ezért ezen paraméterek, melyek befolyással lehetnek az emberi munkavégzés megbízhatóságára, napjainkban elsősorban a munkakör kiválasztásához, alkalmasság, beválás vizsgálatokhoz alkalmazhatók kielégítő eredménnyel. Ahhoz, hogy ugyanezen tényezők alapján a valóságos munkavégzési tevékenység bármely rendszerben értékelhető legyen, alapvető szemléletváltásra van szükség a termeléssel foglalkozó iparágakban. A méréshez, illetve értékeléshez adatok kellene, és olyan személyzet, aki természetesnek tartja az effajta megmérést, továbbá olyan vezetői réteg, aki fontosnak itéli az ember szerepét bármilyen nagy termelési értéket előállító folyamat részeként.

2.3. Az emberi megbízhatóság mérési lehetősége

A termelőfolyamatok, technológiai rendszerek természetes elemeként kezelt emberi jelenlét, - ahogyan ez a korábbi fejezetekből már egyértelműen kiderült - nagy mértékben befolyásolja a műszaki rendszer megbízhatóságát. Az irodalmi hivatkozásokból az is leszűrhető, hogy az emberi jelenlét "kettőssége" mint megbízhatóság növelő és csökkentő tényező egyidejűleg jelentkezik. A megbízhatóság növelése "tény" észrevétlenül érvényesül, hiszen nem érzékeljük, hogy kevesebb meghibásodás, termelés kiesés, berendezés leállás, vagy minőségromlás jelentkezik. A megbízhatóságot csökkentő tényezők már szembetűnőbbek, hiszen kiszűrhetők a meghibásodási adatokból

azok az okok, melyek az emberi munkavégzés hibája miatt következtek be. Ezek a hibák megnevezhetők, pl.:

- pontatlanság
- fegyelmezetlenség
- mulasztás
- figyelmetlenség
- tudatlanság stb.,

valamint gyakoriságuk számszerűsíthető. Ha az előfordulási valószínűséget becsülni tudjuk, a valószínűségszámítás lehetőségeit kihasználva becsléseket adhatunk meg a feltételes és teljes valószínűség tételei alapján arra vonatkozóan, hogy a műszaki rendszer meghibásodásai között milyen valószínűséggel fordul elő emberi hiba miatti meghibásodás, leállás, vagyis milyen mértékben csökkenti a rendszer megbízhatóságát az emberi munkavégzés megbízhatóságának hiánya.

Fentiek alátámasztására tekintsük át a modell alkalmazásához szükséges valószínűségszámítási lehetőségeket.

Mivel a berendezések meghibásodásainak, leállításának, stb. egy része emberi hiba miatt következik be, jelentsen

A esemény: emberi hibát

B esemény: berendezés meghibásodást és/vagy leállást.

A feltételes valószínűség tételét felhasználva, az események jelentését beillesztve a képletekbe, az alábbi egyenletet kapjuk:

$$P(A|B) = \frac{P(AB)}{P(B)} \quad (1)$$

A $P(A/B)$ feltételes valószínűségi kifejezés esetünkben azt jelenti, hogy berendezés meghibásodást feltételezve mi a valószínűsége annak, hogy az, emberi hiba miatt következett be.

Az $1-P(A/B)$ jelenti esetünkben adott berendezéshez kapcsolódóan az emberi megbízhatóságot, hiszen tudjuk, hogy a műszaki rendszerben előforduló hibák közül (kellően nagy számú statisztikai adat esetén), milyen valószínűség szerint következik be emberi tévedés.

Adott rendszerben valamennyi hivatkozott típusú ember - gép kapcsolatra kiszámíthatjuk a fenti értéket, hiszen a mechanikustól az automata rendszerig valamennyi esetben megadható a feltételes valószínűségi érték.

A számítások elvégzéséhez az adatok oly módon való szétválasztása szükséges, mely szerint egyértelművé válnak a műszaki rendszerből, a mechanikus ember - gép kapcsolatból (gépkezelő, karbantartó), a félautomata és automata ember - gép kapcsolatból eredő meghibásodások.

Az értékelésnél arra kell tekintettel lenni, hogy mechanikus rendszerek esetében egy ember egy, vagy több berendezéssel van szoros kapcsolatban. Megbízhatósága számszerűsítésénél arra az adott berendezésre vonatkozó meghibásodási adatokat kell tehát alapul venni, amelyet az ember kezel és/vagy javít.

Ennek megfelelően kiszámíthatjuk - a feltételes valószínűség tételének felhasználásával - valamennyi, a megbízhatósági modellben szereplő elemhez kapcsolódóan az emberi munkavégzés megbízhatóságát jellemző értéket.

Amennyiben az emberi megbízhatóságot valószínűségi alapon az egész rendszer szintjén minősíteni kívánjuk, a teljes valószínűség tételét használjuk fel.

Ez esetben jelentsék a $B_1, B_2, \dots, B_n$ események az $1., 2., \dots, n.$ -dik elem meghibásodását. Ezen események teljes eseményrendszert

alkotnak, vagyis egymást kizárják és uniójuk biztos esemény, továbbá $P(B_i) \cdot O$, A pedig az emberi hibát jelenti, akkor

$$P(A) = \sum_{i=1}^n P(A | B_i) * P(B_i) \quad (2)$$

Vagyis az emberi megbízhatóságot a mechanikus ember - gép rendszerben $1 - P(A)$ értéke adja.

Félautomata és automata rendszerek irányításánál az ember (operátor, táblakezelő) a közbeiktatott műszerek, eszközök, számítógép segítségével irányítja a folyamatot, vétsége tehát több berendezéshez kapcsolódhat, melyekben nem pedig egyértelmű, hogy a hiba hatása hol jelentkezik. E különbség számításainkban való figyelembevételére az alábbi megoldás kínálkozik.

Először a műszaki, technológiai rendszer megbízhatóságát számítjuk ki. Ekkor csak azokat a meghibásodásokat vesszük figyelembe, melyek a műszaki rendszerből erednek, az emberi okokra visszavezethető meghibásodási adatokat figyelmen kívül hagyjuk.

Az automata, félautomata rendszert kezelő személyzet munkavégzési megbízhatóságát szintén a feltételes valószínűség tételének alkalmazásával tudjuk megadni, azzal a különbséggel, hogy mind a műszaki rendszer, mind az ember hibájából származó meghibásodási adatokat rendszer szinten kezeljük.

Az alkalmazott matematikai formula esetében az $1 - P(A/B)$ érték jelenti az operátorok, táblakezelők munkavégzési megbízhatóságát.

3.A műszaki és emberi megbízhatóság együttes kezelése technológiai rendszerekben

Műszaki rendszerek természetes alkotóelemei a gépek, berendezések, eszközök és az ezeket működtető személyzet. A modell-elmzés ezen részének célja az, ember - gép kapcsolat kifejezésre juttatása, számszerű megfogalmazása.

A műszaki rendszer meghibásodásait figyelembevéve kiválaszthatók az adatokból azok az esetek, melyek csak a berendezések műszaki meghibásodásaiból adódnak. Ezek figyelembevételével az irodalomból jól ismert megbízhatóság számítási módszerekkel (készenléti tényező, műszaki kihasználási tényező) a műszaki rendszer megbízhatóság szempontjából minősíthető.

A meghibásodási adatokból elkülöníthetők azok az esetek, melyek az emberi munkavégzés hibájára vezethetők vissza. Ezek felhasználásával egyrészt a műszaki rendszer megbízhatóságát számítjuk ki abban az esetben, ha csak emberi hiba, vétség miatt következik be rendszer-, vagy elem meghibásodás, leállás. Másrészt az adatok felhasználásával az emberi munkavégzés megbízhatóságát minősíthetjük, az előző fejezetben leírt valószínűségszámítási módszerek segítségével.

A műszaki és emberi megbízhatóság rendszer-szinten történő együttes kezelésére az alábbi megoldás kínálkozik.

Tekintsük a műszaki rendszer elemeit és az azokon (azokkal) munkát végző embert megbízhatóság szempontjából független elemeknek.

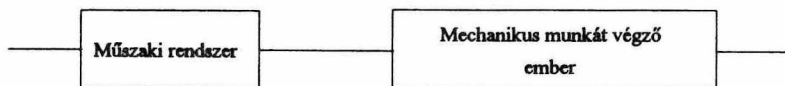
Feltételezzük, hogy adott munkakörbe az emberek kiválasztása az előzőekben leírt módon valósul meg, tehát elvileg adott a lehetőség a

maximális megbízhatósággal végzendő munkára. Ez esetben a berendezések nem azért fognak meghibásodni, mert az ember helytelenül végzi feladatát, illetve ezek az esetek az adatgyűjtés során kiszűrhetők. Ugyanígy az ember nem azért vét munkájában, mert a berendezés meghibásodik. Már az adatgyűjtés során szétválaszthatók azok a lehetőségek, amikor emberi, vagy műszaki okra visszavezethető berendezés-meghibásodásról van szó.

Az okokat előídezhetheti

- műszaki rendszer esetében: anyagfáradás, kopás, korrózió, zárlat stb.
- ember esetében: a helytelen munkaerő kiválasztás, az ergonómiai, környezeti tényezők, a munkavégzés jellege (monotonitás), vagy automata irányítás esetén a felhasználói szoftver.

Ezek a tényezők egymástól jól elkülöníthetők, az általuk kiváltott hibák azonosíthatók. Figyelembevételükkel az általam felállított modellben a függetlenség feltételezésével a mechanikus ember - gép kapcsolat együttes megbízhatóságának számszerűsítésére a szorzási szabály érvényes. Vagyis a műszaki rendszer és annak elemein (elemeivel) munkát végző személyzet megbízhatóság szempontjából függetlennek tekintve, soros elemekként veendőek figyelembe.

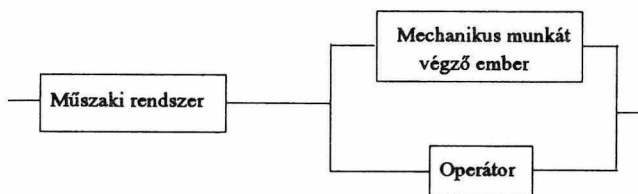

Azon rendszerek esetében, ahol a mechanikus kapcsolat mellett félautomata, automata ember - gép kapcsolat is létezik, (s napjainkban egyre inkább ez a jellemző), az operátorok munkavégzési megbízhatóságának számítására az előző fejezetben leírtak érvényesek.

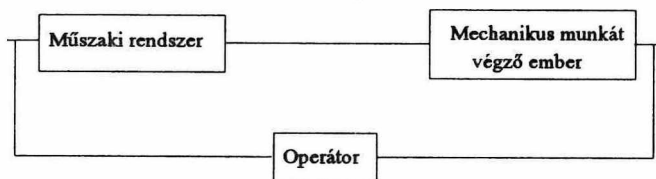
Mivel az ő munkájuk nagyrészt a műszerek, számítógépek segítségével a folyamatok irányítása, koordinálása, a rendszerre

vonatkozó megbízhatóságuk értékelése során többféle lehetőségünk adódik.

Abban az esetben, ha a mechanikus, illetve automata kapcsolatban tevékenykedő emberek egymás munkáját korrigálni tudják, adott esetben mintegy helyettesíthetők egymással beavatkozásaik révén, úgy tekintjük őket, mint párhuzamosan kapcsolt elemek, akik a megbízhatóság fokozása érdekében tevékenykednek. Az általuk elkövetett hibák, mint megbízhatóság csökkentő tényezők, a megbízhatóságuk minősítése során figyelembevehetők. A rájuk érvényes modell-kapcsolat a következőképpen ábrázolható:

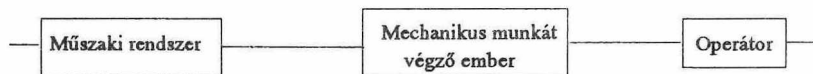

Amennyiben a műszaki rendszer és a mechanikus munkát teljesítő ember munkáját együttesen kezeljük, s ezen ember - gép kapcsolat felügyeletét látja el az operátor, a modell-kapcsolatot az alábbiak szerint értelmezhetjük:

Az előzőekben már tárgyalt függetlenséget feltételezve a műszaki rendszer és a mechanikus munkát végző ember között, azokat sorba kapcsolt elemeknek tekintjük. Ha az operátor szerepe az egész műszaki rendszer és az azt működtető ember felügyelete, hibáinak korrigálása, az operátort az előző elemekkel párhuzamosan kapcsolhatjuk.

Abban az esetben, ha a mechanikus és félautomata, illetve automata kapcsolatban munkát teljesítő emberek egymással nem helyettesíthető tevékenységet (is) látnak el, vagy az operátornak a felügyeleti munkáján túl egyéb beavatkozásokat is kell eszközölnie, (tevékenységeik azonban függetlenek egymástól), a megbízhatósági modellben történő ábrázolásukra, illetve számításbavételükre a soros kapcsolat jellemző.

4. A környezet hatása

Egy műszaki, technológiai rendszer környezeti elemeinek elemzésénél számos tényező vehető figyelembe. A kvantitatív tényezők közül a karbantartási munka megbízhatósága jelent vizsgálati modellünk szempontjából lényeges hatást.

A karbantartási tevékenység a mechanikus ember - gép rendszerek tipikus megtestesítője.

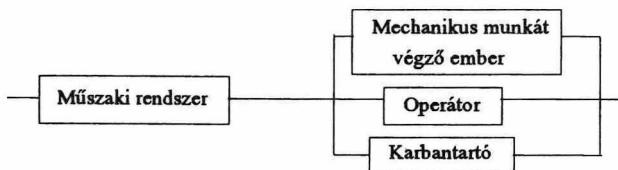
A karbantartási tevékenység a mechanikus ember - gép rendszerek tipikus megtestesítője.

A karbantartási tevékenységre vonatkozó információhalmaz segítségével az előző fejezetben leírtak alapján kiszámítható az a számszerű érték, mely az emberi megbízhatóságot jellemzi e tevékenységterületen. A műszaknaplók, karbantartási naplók és egyéb dokumentumok feldolgozásával (gépkarton, elszámoló ív stb.) kigyűjthetők azok az információk, melyek egyértelműen azonosíthatják számunkra a karbantartói munka hiányosságai miatt bekövetkező rendszerbeli meghibásodásokat. Ezen valószínűségi értékek összevetésével kiderül, hogy mennyivel lenne megbízhatóbb a technológia, ha a karbantartói személyzet nem követne el hibát,

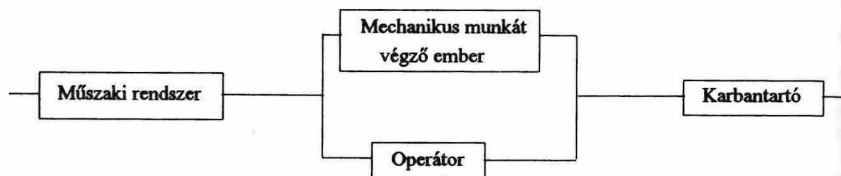
mulasztást. A mechanikus ember - gép kapcsolatnál megismert módon a számítást elvégezve, a feltételes valószínűség és teljes valószínűség tételeinek felhasználásával elemi, majd rendszer szinten megkapjuk, hogy a karbantartók milyen megbízhatósággal végzik munkájukat, milyen valószínűséggel következnek be a berendezés meghibásodása a karbantartó személyzet miatt.

Azok a környezeti hatások, melyek a hagyományos értelmezés szerint befolyásolják az emberi munka megbízhatóságát (pl. ergonómiai tényezők, szociális körülmények, munkatársi kapcsolatok) modellemben az operátorok esetén vehetők csak figyelembe. Mechanikus ember - gép kapcsolatok, valamint szabadtéri telepítésű üzemek esetén e hatások elvesztik jelentőségüket, így befolyásuk nem minden helyzetben döntő jelentőségű. Ezen tényezők bármelyike bár számszerűsíthető, (pl. hőmérsékleti viszonyok, zaj, fény, por stb.) az emberi megbízhatóságra kifejtett hatásuk kifejezése megmarad a szubjektív becslés szintjén. A karbantartók munkája, mint környezeti tényező, mechanikus kapcsolatként veendő figyelembe. Tevékenységük kihatással van a műszaki rendszer működésére, s bizonyos mértékig a folyamatot irányító, kezelő személyzetnek a tevékenységeit is meghatározza. Rosszul végzett karbantartási munka esetén a technológiát működtető személyzet kötelessége a felmerült hibát korrigálni, esetleg elhárítani. A munkavégzésük megbízhatósága azonban egymástól függetlennek tekinthető, hiszen nem azért fog a karbantartó helyileg is elkülönített műhelyben rossz munkát végezni, mert a készülékkezelő vét, vagy fordítva. Függetlenségüket feltételezve, s a rendszerhez való környezeti kapcsolódásukat tekintve az alábbi három módon értelmezhető a rendszer-kapcsolatuk:

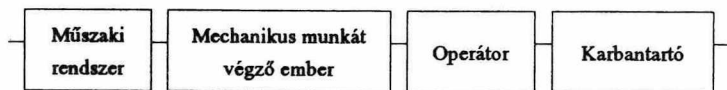
1. Amennyiben a karbantartók munkája a műszaki rendszert üzemeltető személyzettel együtt úgy értelmezhető, hogy az emberek egymással helyettesíthetők, egymás hibáit korrigálni tudják, a műszaki rendszerrel soros kapcsolatban, az emberek egymással párhuzamos kapcsolatban vannak.

2. Abban az esetben, ha a karbantartó személyzet munkája a műszaki rendszertől és az üzemeltető személyzettől teljesen elkülönült, a megbízhatósági modellben soros kapcsolatban szerepel.

3. Ugyancsak sorosan kapcsolt elemként kezelhetjük abban az esetben is, ha a műszaki rendszer és az üzemeltető személyzet különböző típusai sorosan kapcsolt elemekként jelennek meg, s a karbantartók elkülönült tevékenység formájában végzik munkájukat.

A folyamatok irányítása szempontjából kulcsfontosságú szerepe van a vezetői döntéseknek. Mivel a feladatok elvégzésének minden fázisát - a hierarchia egyes lépcsőin - döntés előzi meg, a karbantartási folyamatok esetében is kitüntetett szerepe van a döntési mechanizmusoknak, melyekről a következőkben szöveg.

Azon környezeti tényezők, közül, melyek hatása a megbízhatóságra kvalitatív formában adható csak meg, vizsgálati módszeremben az alábbiak veendőik figyelembe:

- a vezetői döntéshozatal, kockázatvállalás,
- az utasítások kiadása és számonkérése,
- az információs és kommunikációs utak,
- a motiváció.

A vezetői döntéshozatal, a döntések következményei tekintetében felvállalt kockázat egyidejűleg jellemzi a vezetőt, mint embert és ugyanakkor az alárendelt szervezet irányítására is hatással van. Azokon a szervezeti hierarchikus szinteken, ahol az emberi munkavégzés elszakad a fizikai eszközökkel irányított vezérelt folyamattól, vagy közvetlen ember - gép kapcsolattól, az emberi munkavégzés megbízhatósági jellemzői között a vezetői döntések hozatalának folyamata, módszerei, a racionális-irracionális döntéshozatal játszik meghatározó szerepet.

Ahhoz, hogy a vezető döntései során a helyes alternatívát válassza céljai elérése érdekében, elsősorban a döntési helyzetet kell felismernie. A döntési szituáció ismerete a döntési alapmodell egyes elemeinek azonosítását feltételezi. Ezek:

- döntéshozó,
- cselekvési változat,
- tényállapotok,
- döntési kritérium,
- eredmény, következmény. [7]

Döntéshozó az a személy (vagy csoport), aki a cselekvési változatok közül választ. (Esetünkben a vezető.)

Cselekvési változat a döntéshozó hatáskörébe tartozó szabályozható változók bizonyos módon való együttese.

Tényállapotok olyan események, amelyek a cselekvési változat tényezőinek hatására következnek be, de a cselekvési változat következményére hatással vannak.

Egy következmény (eredmény) egy cselekvési változat és a tényállapotok együttes hatásának eredménye.

Döntési kritérium olyan előírás, amely megmutatja, hogyan használjuk fel az információkat egy cselekvési változat kiválasztására.

A döntéshozót befolyásolja döntései (cselekvési változatok közötti választásai) során a kialakult értékrendje, az adott gazdasági környezet, a technikai feltételek és a rendelkezésre álló információk.

A tényállapotokra, vagy a következményekre vonatkozó valószínűségek alapján döntési osztályokat különböztetünk meg. Ezek:

- biztos döntések osztálya,
- bizonytalan döntések osztálya,
- kockázatos döntések osztálya és
- konfliktusos döntések.

A *biztos döntések* osztályában tudjuk egy cselekvési változat esetében melyik következmény lesz az eredmény. Konfliktusos döntés esetében a döntéshozó intelligens ellenféllel (ellenfelekkel) áll szemben. A technológiai folyamatok, a hozzájuk tartozó szervezet, az üzemek irányításánál felmerülő döntések a bizonytalan, és a különösen kockázatos döntések osztályába sorolhatók.

A *bizonytalan döntések* osztályába soroljuk azokat a döntési problémákat, amelyekben nem ismerjük a tényállapotok (illetve a következmények) valószínűségeit. Ebben a döntési osztályban egységes döntési kritérium nincsen. A döntéshozó pszichológiai beállítottságától függően definiálhatunk kritériumokat.

A legismertebb döntési kritériumok az alábbiak:

- Wald-kritérium
- Savage-Niehans kritérium
- Hurvicz-kritérium
- Laplace-kritérium.

A vezetői tevékenységgel kapcsolatos legtöbb döntési probléma a dockázatos döntések osztályába esik. A kockázatos döntések osztályába tartoznak mindazok a döntések, amelyek esetében a tényállapotok (vagy következmények) valószínűségei ismertek, azaz, ismeretes a valószínűség-eloszlásuk.

A kockázat kezelése vezetői döntések esetén két részre bontható. A kockázat becslésére és a kockázat értékelésére. Előbbi esetben a szervezet vezetője a döntési negatív következményei azonosítására és bekövetkezésük valószínűségének meghatározására kell, hogy koncentráljon, utóbbi esetben pedig a kockázatnak a szervezet, s a tágabban értelmezett emberi-gazdasági környezet számára történő elfogadhatóságát minősíti. Mindezen tények figyelembevétele, vizsgálata, elemzése a szervezet működési megbízhatóságának megítélését segíti elő.

Az utasítások kiadása és végrehajtásuk számonkérése folyamatában tetten érhetőek azok az elemek, amelyek a vezetői, emberi magatartás, személyiségjegyek felmérésével előre becsülhetők, s azok, melyek a munkafeltételek a technológiai folyamatok vizsgálata során azonosítható módon összefüggésbe hozhatók a belső és külső környezet kényszerítő hatásával. Az üzem, a technológia működésére kiható feladatok számos emberi tevékenységből tevődnek össze, melyek igen bonyolultak, de elemezhetők. Ezen feladatokra közös befolyással vannak az utasítások és ellenőrzések, melyek közötti összefüggésekre igen nagy figyelmet kell fordítani. Ide tartozik szoros összefüggésben az információs és kommunikációs csatornák kiépítése és működtetése, hiszen ezek hiányában, vagy rossz működtetése esetén

a rendszer megbízhatósága komoly veszélybe kerül. Ezen folyamatok (döntés, utasítás, ellenőrzés) elemzésekor ugyancsak figyelemmel kell lenni az ember természetére, akik a folyamatok "elszenvedői". Valamennyi fent felsorolt tényező - mint a megbízhatóság előfeltétele - megszervezése, szinten tartása, jobbítása a vezetőségre hárul.

A vezetőség magatartásának létfontosságú hatása van a műszaki műveletek, s azokkal közvetlen kapcsolatban munkát végző emberek megbízhatóságára. A szigorú adat-összeállítások, az utolsó pillanatban végrehajtott változtatások, az emberek közötti rossz kapcsolatok, feszültségek és bizonytalanságok, a túlzott költségcsökkentések és a valótlan teljesítőképességi előírások, az utasítások kiadásának időpontja és minősége, az ellenőrzési helyek és időintervallumok megválasztása a bejárhatóságot (oda-vissza) biztosító kommunikációs csatornák mind a megbízható műszaki és emberi tevékenységet befolyásolják. Az életképesség fenntartásához és ezzel egyidejűleg a megbízhatóság eléréséhez feszes, fegyelmezett és összetartott szervezetre van szükség, amelyen belül a vezetőség és a személyzet között kölcsönös tiszteletnek kell fennállni, amelyet áthat egy magasintű etikai és önmebecsülési érzés.

Az utóbbiakhoz szorosan kapcsolódik a motiváció kérdése. Ennek kutatása az évszázad elején elindult és eredményei napjainkban is jól alkalmazhatók. Bizonyos motiváló elemek hatására az emberek jobban, gyorsabban, pontosabban stb. képesek dolgozni. A motivátorok kiválasztása a közösség összetételétől, a vezető mentalitásától, a fizikai és gazdasági lehetőségektől függ. A legkülönbözőbb célok és azok díjazása, erkölcsi és pénzbeli, egyéni és csoportos jutalom tűzhető ki. Ezek hatása a megbízhatóságra és biztonságos munkavégzésre elvitathatatlanul pozitív és számos tanulmányban fellelhetők ezzel kapcsolatos beszámolók.

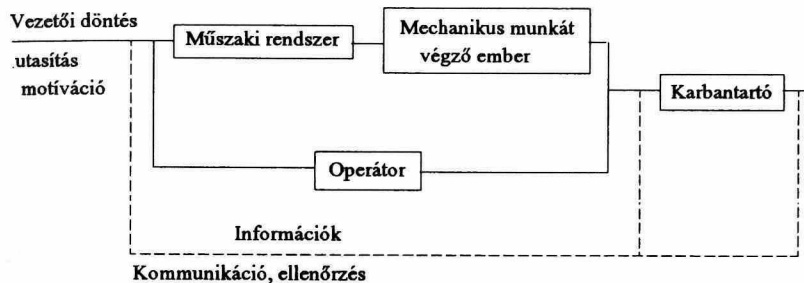
Összességében elmondhatjuk, hogyha az ember - gép rendszer megbízhatóságát befolyásoló környezeti tényezőként a vezetői

magatartást, mentalitást, vezetési stílust akarjuk meghatározni, az előzőekben felsorolt négy alapfontosságú faktor (döntés, utasítás, kommunikáció, motiváció) vizsgálatára az alábbi módszereket szükséges felhasználni:

- folyamatok elemzése,
- ergonómiai tényezők, viselkedési módok felmérése, elemzése,
- döntési stratégiák, döntési rendszerek vizsgálata,
- kommunikációs lehetőségek felmérése,
- lehetséges emberi hibák elemzése,
- motivációs rendszer kidolgozása.

A fentiek figyelembevételére azért is nagyon lényeges, mert a nagyon jó vezetéstől a nagyon gyenge vezetésig terjedő tartományban egy nagyságrenddel is megnövekedhet az üzemi megbízhatóság, a balesetek előfordulásának kockázata.

Az ember - gép - környezet rendszer egésze megbízhatóságának minősítéséhez, számszerű kifejezéséhez az előzőekben tárgyalt kvalitatív tényezőkkel kiegészítve pl. az alábbi modell ad lehetőséget.

Ily módon valamennyi, az előzőekben bemutatott rendszerkapcsolat kiegészíthető a kvalitatív tényezőkkel.

4.1. Megbízhatóság szemléletű biztonságtechnikai vizsgálati módszer, az emberi kockázat

A vizsgálati módszer részét képezi az ember - gép - környezet rendszer megbízhatóság-szemléletű elemzésének, így a megbízhatóság-elmélet által megalapozott és elfogadott fogalmakra épít. A 2. ábrán bemutatott modell-összefüggésekből levezetve a módszer bemutatásához a műszaki kockázati modellhez kell visszanyúlni.

Ha a műszaki kockázati modell egyes elemeihez az emberi tartózkodás gyakoriságát rendeljük, a biztonságtechnikai kockázati modellhez jutunk. Így a rendszer működése során fellépő humán, vagy biztonságtechnikai kockázat értékét számszerűsíthetjük. Az emberi tartózkodás gyakoriságára vonatkozó adatokat a készülékkezelői tevékenység mintavételes munkanap-felvételével, a szinkron-koncentrált multimoment filmtechnika felhasználásával kapjuk meg. A vizsgált üzemekben rendelkezésre álló meghibásodási adatok összegyűjtése utána megbízhatósági vizsgálat elvégzéséhez az előzőekben már hivatkozott számítógépi programrendszer rendelkezésre áll.

A 2. ábra értelmében a műszaki és gazdasági kockázat számszerűsítése utáni feladat, a biztonságtechnikai kockázati modell segítségével, az emberi kockázat értékének kiszámítása.

Az irodalomban közzétett különböző módszerek mindegyikének vannak előnyös tulajdonságai, azonban egyértelmű, s valamennyire jellemző hiányosság, hogy a módszerek nem adnak explicit kockázati értéket, és azt az elfogadható kockázati értéket, vagy sávot, mely az egyén és társadalom szempontjából egyaránt vállalható. Ezt a vizsgálati modellben határkockázat névvel jelöltem, amelynek a rögzítésével a folyamatok a biztonságos és veszélyes kategóriákba sorolhatók.

Ennek az értéknek a megadása történhet pl. a polgári zónában elfogadhatónak ítélt általános emberi kockázat értékéhez való viszonyítással.

A polgári zóna kockázati szintjén az infrastruktúra használata, a mindennapi életvitelhez kapcsolódó kockázatot értjük. Ez különböző szabványok szerint változik, de nagyságrendje kb. 10^{-5} - 10^{-6} haláleset fő/év.

Kockázatos döntési szituációban a szubjektív valószínűség kategóriájának alkalmazásához, kitűnő lehetőséget nyújt a Bayes-tétel alkalmazásán alapuló Bayes-logika, mely a feltételes valószínűségen és az előzetes, a priori információkon alapul.

A logika alapján a műszaki kockázat megbízhatóság-szemléletű számszerűsítésével összekapcsolható az emberi biztonság. Mivel személyi baleset, emberi sérülés akkor következik be, ha ember jelen van, tételezzük fel, hogy minden berendezés-meghibásodás esetén személyi károsodás következik, vagy következhet be.

Jelentse "A1" esemény a dolgozó jelenlétét,
"B2" esemény a berendezés-meghibásodást.

A feltételes valószínűség elvét alkalmazva az alábbi következtetésre juthatunk.

A $P(B2/A1)$ feltételes valószínűségi kifejezés azt jelenti, hogy a dolgozó jelenlétét feltételezve, mi a valószínűsége annak, hogy berendezés-meghibásodás következik be.

Ezen értékek kiszámításával valamennyi berendezésre vonatkozóan tehetünk megállapításokat. Ezt a feltételes valószínűségértéket hiányzó információk miatt gyakran nem tudjuk számítani.

Rendelkezésünkre állhatnak az ipari gyakorlatban azonban olyan adatok, melyek birtokában a Bayes-logika felhasználásával ugyanezen feltételes valószínűségértéket számszerű formában előállíthatjuk.

A Bayes-tétel matematikai formája az alábbi:

$$P(B_2 | A_1) = \frac{P(B_2 | A_1) * P(B_2)}{P(A_1 | B_2) * P(B_2) + P(A_1 | B_1) * P(B_1)} \quad (3)$$

Az események jelentése:

A_1 - a dolgozó jelen van

A_2 - a dolgozó nincs jelen

B_1 - hibátlan berendezés-működés

B_2 - meghibásodás, rendellenes működés.

A B_1 , B_2 eseményekre vonatkozó valószínűségi értékeket becsülni tudjuk a következők szerint:

$P(B_1)$ értéke a számítógéppel támogatott megbízhatósági elemzés alapján számítható, $P(B_2)$ ennek komplementere.

Ezek a priori információk.

A feltételes valószínűségek a posteriori információk alapján írhatók fel.

Az egyes berendezések környezetében végzett filmtechnikai megfigyelés eredményeként objektív értékek állnak rendelkezésünkre $P(A_1)$ értékére vonatkozóan. Ezt az adatot felhasználva az emberi kockázat számszerű értéke megadható:

$$P(B_2 A_1) = P(B_2 | A_1) * P(A_1) \quad (4)$$

Ez a valószínűségérték (humán kockázat) azt jelenti, hogy a berendezés meghibásodása, rendellenes működése éppen a dolgozó jelenlétében következik be, vagyis a baleset bekövetkezésének esélye.

Az egész üzemre (technológiai rendszerre) vonatkozó globális megítéléshez a veszélyességi kategória megállapítása szükséges. Ehhez ugyancsak a Bayes-logikát felhasználva, a kapott feltételes valószínűségi értéket a polgári zónában általánosan elfogadott ún. alapkockázat értékéhez viszonyíthatjuk. Ezt a számot határkockázati értéként jelölve, a vizsgált technológiai folyamatról objektíven eldönthetjük, hogy a veszélyes, vagy a biztonságos kategóriába tartozik.

Számszerűsítési módszerünkben a vezető (döntéshozó) a kockázatot a határkockázati érték megállapításakor vállalja. Ehhez a döntéshez tehát objektív és szubjektív valószínűségértékek állnak rendelkezésre, azonban minden döntésnél figyelembe kell venni az emberi magatartásban rejlő bizonytalansági tényezőket, s a társadalom ítéletalkotását is.

5.A megbízhatóság gazdaságossági vetülete ember - gép - környezet rendszerben

A már többször emlegetett modell-összefüggések (2.sz. ábra) egyik súlyponti része a gazdasági kockázati modell. A műszaki kockázati modell elemeihez hozzárendelve az elem meghibásodásának (vagy nem működésének) gazdasági kockázati elemeit, - mint termelőkiesés, befejezetlen termelés és félkésztermék termelésben bekövetkező kiesés, az elmaradó, vagy később jelentkező eredmény, az üzemképesség visszaállításának anyag-, bér- és egyéb költségei, a gazdasági kockázati modellhez jutunk. A gazdasági kockázati modell felvilágosítást ad arról, hogy az elemek és a rendszer esetleges meghibásodása mekkora gazdasági kockázatot jelent.

Kifejezhető az az érték is, amely az emberi vétség miatti berendezés és/vagy elem meghibásodását okozza. A kétféle módon meghatározott gazdasági kockázati modell összevetésével egyértelműen kiderül, mennyi az a pénzben kifejezhető plusz ráfordítás, ami az emberi megbízhatóság miatt jelentkezik.

A környezeti tényezők között szerepeltetett karbantartási tevékenység anyagi vonzatai is számszerűsíthetők, amennyiben ismertek az elvégzett javítási munkák paraméterei (időbeli ráfordítás, felhasznált anyag, alkatrész stb.)

Gazdasági kockázat számítható arra az esetre is, amikor az adott tevékenységi kör ellátásához (megfelelő kiválasztási rendszer, alkalmasságvizsgálat hiányában) nem a megfelelő végzettségű, képzettségű emberek kerülnek alkalmazásra. A szükségtelenül magasabb képzettséggel, intelligenciával rendelkező, alacsony kvalitású munkát ellátó embereket - bizonyos mértékig - jobban meg kell fizetni, ami folyamatosan jelentkező felesleges kiadást jelent. Ezen túl, a munkahelyükön unatkozó, nem leterhelt emberek gyakrabban követnek el hibákat, ami ugyancsak további anyagi károsodáshoz, balesethez vezethet.

A gazdasági kockázat meghatározása során tehát, a műszaki kockázatból levezetett gazdasági kockázati modellben szereplő érték mellé további anyagi jellegű kockázati értékeket kell állítani - a fentiekben leírtak alapján - ahhoz, hogy objektíve ítélhessük meg az ember - gép - környezet rendszer megbízhatósága alapján levezetett tényleges és valószínűsíthető költségeket.

A dolgozatban bemutatott vizsgálati módszert az üzemi gyakorlatban teszteltük. Az eredmények illusztrálására az alábbi összefoglaló táblázat adatai szolgálnak, melyek a gazdasági kockázat értékeit foglalják össze.

Termékek	Gazdasági kockázat Ft/hó	Emberi hiba	Karbantartási hiba	Műszaki hiba eFt
		miatti állásidő költségvonzata		
Benzol	184971	42358	20939	518620
Toluol	150394	34440	10725	421670
Xilol-elegy	75481	17285	8544	211630
O.xilol-elegy	62798	14381	7109	178880
Aromatol	22173	5078	2509	62169
C9+	17507	4009	1982	49086
Raff.-1	63857	14623	7229	179040
Raff.-2	85796	19647	9712	240550
Összesen:	662977	151821	68749	1861645

A költségek 10.6 %-a írható az emberi munkavégzés hiányosságára.

Irodalomjegyzék

- [1] Asbjorsean, O.A. - Foyer, L. - Solberg, P.M.:
Kemia Kemia 5. 3. (1978)
- [2] Bálint I. - Murányi M.: Munkalélektan
Táncsics Könyvkiadó, Budapest (1973)
- [3] Dhillon, B.S.: On Human Reliability - Bibliography.
Microelectronics and Reliability.
Vol 20. (1980)
- [4] Dhillon, B.S. System Reliability Evaluation
Models with Human Errors, IEEE Transactions on Reliability
Vol 32. (1983)
- [5] Dhillon, B.S.: Stochastic Models for Evaluating
Probability of System Failure Due to
Human Error.
Microelektronics and Reliability
Vol. 24. (1984)
- [6] Dhillon, B.S.: Human Reliability: with Human Factors
New York, Pergamon Press Inc. (1986)
- [7] Gaál Z. - Kovács Z.: A megbízhatóság, karbantartás és kockázat néhány
összefüggése "Karbantartási tevékenység szervezése a 90-es években - európai
szemmel"
Konferencia kiadvány
Veszprém, (1990)
- [8] Gaál Z.: Kémiai technológiai rendszerek megbízhatósága
Kandidátusi értekezés Veszprém (1983)
- [9] Hettinger, C.W.: Analysis of Equipment Failures Caused
By Human Errors, Report No REL-R-COS,
Convair-Astronautics, USA, April (1958)
- [10] Kovács Z.: A megbízhatóság és karbantartás kapcsolata technológiai
rendszerekben
Kandidátusi disszertáció (1990)

- [11] Le Van, W.J.: Analysis of the Human Errors Problem in the Field, Report No. 7-60-932004, New-York, Bell Aerosystems Company, Buffalo, June (1960)
- [12] Meister, D.: Human Engineering Survey of Difficulties in Reporting Failure and Consumption Data, Report No. ZX-7-035, Convair-Astronautics, USA, September (1958)
- [13] Meister, D.: Methods of Predicting Human Reliability in Man-Machine Systems, Human Factors, Vol 6. (1964)
- [14] Munger, S.J. - Smidh, R.W. - Payne, D.: An Index of Electronic Equipment Operability: Data Store, Report No. AIR-C43-J (62 RP 1), Pittsburgh, American Institute for Research, (1962)
- [15] Rook, L.W.: Reduction of Human Errors in Industrial Production, Report No. SCTM 93-63/14, Albuquerque, New Mexico, USA Sandia National Laboratories, June (1962)
- [16] Rook, L.W.: Motivation and Human Error, Report No. SCTM-65-135, Albuquerque, New Mexico, USA, Sandia National Laboratories (1965)
- [17] Shapero, A. - Cooper, J.I. - Rappaport, M. - Schaeffer, K.H. - Bates, C.J. Human Engineering Testing and Malfunction Data Collection in Weapon System Programs (WADD Technical Report No. 60-36) Ohio, Wright Air Development Division, Wright-Patterson Air Force Base, February (1960)
- [18] Swain, A.D.: Method for Performing a Human Factors Reliability Analysis, Report No. SCR-685. Albuquerque, New Mexico, USA, Sandia National Laboratories (1963)
- [19] Swain, A.D.: Overview and Status of Human Factors Reliability Analysis, Proceedings of the 8 th Annual Reliability and Maintainability Conference. New-York, Gordon and Breach Publishers (1969)
- [20] Williams, H.L.: Reliability Evaluation of the Human Component in Man - Machine Systems. Electrical Manufacturing, April (1958)

Pillanatkép a német privatizációról, elképzelések a Treuhand jövőjéről

1. Bevezetés – A kelet-német átalakulás specifikuma

Még egy ilyen rövid áttekintés keretében is hangsúlyoznunk kell a kelet-német gazdasági transzformáció egyedi jellegét, mert ennek szem előtt tartása nélkül elhamarkodott következtetésekre juthatunk.

A tisztán politikai motívációkon nyugvó minden átmenet nélküli német újraegyesítés a gazdaság területén a volt NDK nyugatnémet bekebelezését jelentette, mely sokszerű következményekkel járt a keleti tartományokra, illetve a szövetségi költségvetésre nézve.

A DM bevezetése a kelet-német valuta négyszeres felértékelését vonta maga után, ami a kelet-német export jelentős részét ellehetetlenítette. A nyugat-német vállalatok hónapok alatt "lerohanták" termékeikkel Kelet-Németországot, hatalmas konkurenciát támasztva a helyi piacokra irányuló termelésnek is.

A kelet-német ipari termelés az 1990-es szint mintegy felére zsugorodott, a foglalkoztatottak összlétszáma pedig 9 milliőről 5 millióra csökkent. Az a tény, hogy az aktuális munkanélküliség nem a foglalkoztatottság 45%-os csökkenésének felel meg, hanem a még elviselhető 14%-on áll, olyan egyedi megoldásoknak köszönhető, ami más országokban elképzelhetetlen (áttelepülés, nyugatra ingázás és az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök széles skálája).

Az utóbbi programokon résztvevő 1,7 millió főt (akik átképzésen vagy közhasznú munka jellegű projekteken vesznek részt) nem

számítják a munkanélküliek közé, holott ellátásukat a Szövetségi Munkaügyi Hivatal finanszírozza.

Mindezek fényében a Kelet-Németországba irányuló évi 150 Mrd DM pénzügyi transzfer sem tűnik már olyan csillagászati összegnek, ennek 2/3-ad része ugyanis közvetlenül a fogyasztásba megy, egyetlen funkciója pedig a politikai stabilitás fenntartása.

A gazdasági szférában mindez a bér/termelékenység olló szétnyílásában figyelhető meg. 1992 végén a kelet-német munka-termelékenység a nyugatinak 38%-át tette ki, míg a bérek átlagosan a nyugati tartományok átlagának 60%-ára emelkedtek.

A kelet-német átalakulás tehát fajlagosan összehasonlíthatatlanul "drágább", mint bármely más posztkommunista országban, így az abszolút számok összehasonlításával óvatosan kell bánnunk.

2. A Treuhand tevékenységének gyorsmérlege

2.1 Helyzetkép a privatizáció előrehaladtáról

A Treuhand-privatizáció sajátosságairól már számos publikáció megjelent Magyarországon, így itt általánosságban csak néhány szempontra hívnánk fel a figyelmet.

A Treuhand feladatmeghatározása a következő kifejezést alkalmazza: "az állam gazdasági (vállalkozói) szerepének leépítése", mely a privatizációnál szélesebb feladatkört jelent.

A Treuhand tevékenységi területei:

- állami vállalatok, üzletrészek, ingatlanok eladása kül- és belföldi befektetőknek;
- reprivatizáció, tulajdon visszajuttatás az eredeti tulajdonosoknak;

- vállalatok ill. vagyonrészek szanálása, reorgani-zációja;
- felszámolás, új ipari területek előkészítése;
- állami tulajdonrészek átadása területi önkormány-zatoknak

A német vagyönügynökség alapfilozófiáját a propaganda szintjén a következő szlogen-hármas jeleníti meg:

**"gyorsan privatizálni", "eltökélten szanálni",
"körültekintően felszámolni".**

Az ügynökség gyakorlata az időközben bekövetkező változások és kritikák (elsősorban a kelet-német gazdaság minden várakozást felülmúló összeomlása) következtében lényeges változásokon ment keresztül. A legfontosabb ezek közül, hogy az első pontról fokozatosan a második kettőre helyeződött át a hangsúly. A Treuhand 1990-ben mint tisztán privatizációs ügynökség lépett a közvélemény elé, amely mint ilyen nem visel gazdaságpolitikai felelősséget. A cél azonban már kezdettől fogva sem a bevételmaximalizálás volt, amit eklatánsan érzékeltet a Treuhand várhatóan 250-300 Mrd DM-re duzzadó aggregált deficitje. Kezdetben az a felfogás járta, hogy a leghatékonyabb szanálás a gyors privatizáció, később viszont a Treuhand állományban lévő vállalatok reorganizációja vált egyre inkább központi feladattá.

Az értékesítési politikában a vételár egyre kisebb szerepet játszik, mindinkább előtérbe kerülnek a befektető által szerződésben vállalt **beruházási és foglalkoztatási kötelezettségvállalások**. A Treuhand így gazdaságpolitikai főszerreplővé vált, hiszen beruházásokat és munkahelyeket szubvencionál.

A magyarországi gyakorlattal szembeni további lényeges különbség a környezetvédelmi szempontok előtérbe helyezése. Az örökölt NDK állami tulajdont terhelő környezetszennyezési károk felszámolása - a legszigorúbban alkalmazott nyugat-német szabványok alapján - elengedhetetlen követelmény.

Ezek után nem csodálkozhatunk a kezdetben oly sok megrökönyödést keltő "negatív" privatizációs vételárakon.

1. sz. táblázat

A Treuhand privatizációs mérlege (1993. május 31.)

	vállalat (darab)	%
Az eredetileg Treuhand állományban lévő vállalatok száma (Bruttó állomány)	12.952	100
Privatizált	5.821	45
Reprivatizált	1.350	10
Önkormányzatnak átadott	324	3
Felszámolt, vagy felszámolás alatt	2.702	21
Egyéb	884	7
Nettó Treuhand állomány	1.871	14

Forrás: Wirtschaftsbulletin Ostdeutschland, HBS Düsseldorf 1993/3

A Treuhand állományában tehát a kezdeti közel 13 ezer vállalatból már csak 14% vár további privatizálásra, szanálásra vagy felszámolásra, ami a folyamat közeli lezárulását vetíti előre.

A foglalkoztatottak szerinti bontás is megerősíti a privatizáció dinamizmusáról kialakult képet, a siker mértékét azonban némileg más perspektívába helyezi.

Az 1993 áprilisi mérleg szerint 329.491 foglalkoztatott maradt a Treuhand vállalatok állományában, ami a kezdeti érték mintegy 10%-a. A munkahelyek mintegy 20%-a maradt meg a termelő szférában (privatizált, reprivatizált vagy önkormányzati működésű vállalatoknál) és közel 70%-a (!) leépítésre került. A foglalkoztatási kötelezettségvállalások tartalmaznak ugyan közel 1,1 millió fő foglalkoztatásáról szóló ígéretet a vállalati szférában, (ez kb. az eredeti

Treuhand foglalkoztatottak 30%-a), de mint a későbbiekben látni fogjuk ezek realizálása meglehetősen kétséges.

A jelenlegi állapot szerint a kezdeti összlétszám mintegy 70%-a nem folytat termelő tevékenységet, aktív foglalkoztatáspolitikai programokon vesz részt, munkanélküli ellátásban részesül, előnydíjazásra került, vagy a nyugat-német tartományokban dolgozik.

2. sz. táblázat

A Treuhand nettó vállalati állományának méret szerinti megoszlása (1993. április 30.)

Vállalati méret (fő)	Vállalatok száma (db)	Foglalkoztatottak száma (db)
> 1500	31	152.219
1001-1500	18	21.795
501-1000	58	38.633
251-500	115	39.193
101-250	275	43.564
51-100	241	17.784
21-50	350	11.838
< 20	935	4.516
Összesen	2.023	329.491

Forrás: Monatsinformation der THA 1993/04

2.2. A Treuhand vagyommérlege

1992 októberében elkészült a Treuhand 1990 július 1-re vetített nyitó vagyommérlege, ami az Egyesülési Szerződés és a Treuhand törvény alapján összegzi a Treuhand feladatait és kötelezettségvállalásait tevékenységének lezárultáig. A nyitó

vagyonomérleg egyúttal az NDK gazdasági örökségének zárómérlegeként is tekinthető.

A mérleg szerint az NDK állami vagyon összértékét 209 milliárd DM-mel meghaladják a vagyont terhelő adósságok, környezeti károk és kötelezettségek. A legfrissebb számítások szerint a Treuhand deficitje 1994-re eléri majd a 250-300 Mrd DM-t.

3. sz. táblázat

A Treuhand vagyonomérlegének főbb tételei (Millió DM)

I. Aktívák:

1.) A Treuhand vállalatok aggregált vagyona

a.) vállalati üzletrészek:	78.909
b.) bányatulajdon:	1.387
c.) mező- és erdőgazdasági vagyon:	16.063
d.) egyéb (pl. Stasi és Néphadsereg):	5.772
e.) Treuhand vállalatok követelései:	11.844
<u>Aggregált Treuhand vállalati vagyon</u>	<u>113.975</u>
(a+b+c+d+e)	

2.) Egyéb Treuhand vagyon

a.) készletek	213
b.) egyéb követelések	25
c.) folyószámlaállomány	18

Aktívák összesen **114.231**

II. Passzívák

1.) Reorganizációs ráfordítások

a.) tőkeszanálás költségei	30.573
b.) szanalási és privatizációs ráfordítások	121.082
c.) racionalizálási ráfordítások	44.723
d.) reprivatizációs és tulajdonátadási ráfordítások	18.918

Reorganizáció összesen (a+b+c+d) **215.296**

2.) Törvényi kötelezettségekből adódó ráfordítások **51.970**
(kártérítések, hitelkonszolidáció kamatköltségei)

3.) Pénzügyi kötelezettségek

a.) átvett adósságállomány	39.893
b.) újratőkésítés	14.546
c.) egyéb	1.817
penzügyi kötelezettségek összesen (a+b+c)	<u>56.256</u>

PASSZÍVÁK összesen (1+2+3) **323.522**

DEFICIT **209.291**

Forrás: Treuhandanstalt Dokumentation 1993. május

A Treuhand ráfordításainak meghatározó részét az ún. szanalási és privatizációs ráfordítások (II/1/b) jelentik, melyek a következő főbb tételeket tartalmazzák:

- folyó veszteségek kiegyenlítése
- beruházási támogatások
- ökológiai károk felszámolása
- szociális tervek finanszírozása

Jelentősek továbbá azok a pénzügyi ráfordítások, melyek az eladósodott, de életképesnek ítélt volt VEB vállalatok pénzügyi szanálásából fakadnak. Ezek közül a jelentősebb tételek:

- az életképesnek ítélt VEB vállalatok múltban felhalmozott adósságainak átvállalása (II/3/a);
- a valutaúnió következtében DM-ben előállt adóssággal terhelt vállalatokat az életképes vállalatok esetében a nyugat-német ágazati átlagnak megfelelően újratőkésítették (II/3/b);
- az újratőkésítés és adósságátvállalás valamint más tőkeszanálási műveletek kamatköltségei (II/1/a).

Az itt említett vagyionkezelési és reorganizációs ráfordítások már önmagukban 206 Milliárd DM-et tesznek ki.

Ha ezt összevetjük a realizált privatizációs bevételekkel, már kb. 160 Mrd DM deficitnél tartunk, ami valóban bizonyítja, hogy a privatizációs bevételek a német privatizációban csak statisztika szerepet játszanak.

A realizált, ill. realizálható privatizációs bevételek természetesen még a Treuhand vagyionmérlegben kimutatott (és a várható üzleti értéket kalkuláló) 114 Mrd DM összesített vállalati üzletrészvagyion értékét is messze alulmúlják.

A Treuhand 1992-es és tevezett 1993-as éves mérlege (Millió DM)

	1992	1993
I. Bevételek		
privatizációs bevételek	10.496	9.617
összes bevétel	12.325	11.316
II. Kiadások		
1. Privatizáció, Szanálás, Felszámolás		
a. Privatizáció	7.236	8.701
– ebből szanálási költség	6.778	7.972
b. Treuhand vállalatok szanálása	11.233	6.695
ebből: beruházási juttatás		
veszteségfinanszírozás,		
rekapitalizáció	2.429	3.632
c. felszámolási ráfordítások	6.039	5.872
Privatizáció, Szanálás, Felszámolás (a+b+c)	24.508	21.268
2. Treuhand működési költségek	1.573	1.488
3. Treuhand kamatköltségek	8.910	10.533
4. Törvényi kötelezettségekkel járó kiadások	7.300	8.026
Összes kiadás (1+2+3+4)	42.291	41.316
DEFICIT	29.966	30.000

Forrás: Treuhand Dokumentation 1993. május

1993. április 30-ig a Treuhand privatizációs bevételei 42.4 Mrd DM-et tettek ki, miközben a kezdeti 13 ezer vállalatból már csak kb. 2

ezer maradt a Treuhand birtokában a Treuhand állomány 10%-át foglalkoztatva. A jövőben realizálható privatizációs bevételek már elenyészőek, így az összes privatizációs bevétel az 50 Mrd. DM-et fogja talán elérni az 1994-es végelszámolásig.

Igy a Treuhand záródeficitje valóban a 250-300 Mrd DM sávban prognosztizálható, mely lényegesen túl fogja lépni a nyitómérlegben kalkulált 209 Mrd DM-et.

A Treuhand megdöbbentő méretű deficitje különböző tényezőknek tudható be.

Amint az a vázlatos ismertetésből is kiderül a Treuhand szerepe messze felülmúlja egy privatizációs ügynökségét, de még egy állami vagyonkezelő szervezetét is. A Treuhand valójában a volt NDK gazdasági reorganizációjának legfőbb gazdaságpolitikai letéteményese, amely a maga centralizált működésével egy sajátosan átmeneti gazdaság egyáltalán nem piacokonform eszközökkel történő átalakulását vezényli. A szerepéből logikusan következik, hogy felhalmozódott deficitje a Treuhand megszűnését követően az NSZK Szövetségi költségvetését fogja terhelni (elsősorban ennek a várható sokkhatásnak köszönhető, hogy a Treuhand megszüntetését politikai okokból 1993 végéről 1994 végére halasztották).

Egy másik fontos momentum a volt NDK állami vagyonának elképesztő mértékű leértékelődése. Az NDK gazdaságában megtestesülő teljes vagyont az NDK utolsó miniszterelnöke, Modrow még 1.500 Milliárd NDK márkára becsülte, de még a volt Treuhand főnök Rohwedder is 600 Mrd. DM tiszta privatizációs bevételre számított. Komoly közgazdasági szaktekintélyek, még 1991-ben is a volt NDK állami összvagyonát a könyv szerinti érték 1/3-ára, 570 Mrd. DM-re becsülték, a Treuhand ingatlanvagyonát (mely a Treuhand mérlegben 30 Mrd. DM összeggel szerepel) pedig önmagában 250 Mrd. DM-re értékelték.

A Treuhand értékesítési politikájának anomáliái (a gyakori kritikák szerint - "az állami vagyon elajándékozása, korrupció, kiárusítás") mindezen tényezők mellett aligha játszhatnak lényeges szerepet.

3. Foglalkoztatási és beruházási kötelezettségvállalások

A Treuhand üzletpolitikájában egyre meghatározóbb szerepet játszanak a befektetők által szerződésben vállalt beruházási és foglalkoztatási kötelezettségvállalások.

A privatizációs szerződés jóváhagyásakor ez utóbbiak jóval nagyobb szerepet játszanak mint a kifizetendő privatizációs vételár.

A befektetők 1993. április 30.-ig 1.45 Mio munkahelyre és 177,4 Mrd. DM értékű beruházás teljesítésére vállaltak szerződéses kötelezettséget. Az ígérek nem teljesítése szankciókkal jár, melyek a nemteljesítés mértékével arányosak, behajtásuk azonban nehézségekbe ütközik.

A foglalkoztatási kötelezettségvállalások nem teljesítésénél általában 20 ezer és 40 ezer (maximum 50 ezer) DM büntetés fizetendő munkahelyenként, beruházásoknál pedig általában a kötelezettségvállalás 30, de legkevesebb 10%-a.

A konjunktúra helyzet rosszabbodásával egyre nő azon befektetők száma, akik a szerződések újratárgyalásáért folyamodnak. A Treuhand becslései szerint a privatizációs szerződések legkevesebb 20, de akár 80%-a is újratárgyalás előtt áll a foglalkoztatási és beruházási kötelezettségek teljesíthetőségének felülvizsgálata céljából.

Indokolt esetben a Treuhand hajlandó az időbeli ütemezés lazítására vagy a nemteljesítés tudomásulvételére akár a büntetéstől való eltekintés árán is.

A dilemma különösen a kis- és középvállalatok esetében abban áll, hogy a szerződött kötelezettségek kikényszerítése adott esetben az egész vállalat csődjét is jelentheti és akkor nemcsak a vitatott munkahelyek kerülnek veszélybe, hanem az egész vállalat állománya. A tőkeerős nyugat-német (vagy külföldi) befektetők viszont kezükben tartják a Treuhandot és különböző zsarolásokkal szinte korlátlanul képesek rákényszeríteni akaratukat. Arról nem is beszélve, hogy a büntetések megfizetése számukra leirandó veszteséggént jelenik meg, ami be van kalkulálva üzleti terveikbe.

**Külföldi befektetők részvétele a kelet-német
privatizációban privatizációs bevételek, beruházási és
foglalkoztatottsági kötelezettségvállalások tükrében
(1993. március 31.-ig)**

	Privatizációk száma	Beruházási kötelezettségvállalás (Mio DM)	Foglalkoztatási kötelezettségvállalás (fő)	Privatizációs bevételek
Franciao.	61	4.800	21.039	1.182
Nagy Britannia	97	1.692	16.439	781
USA	68	2.746	12.192	418
Svájc	92	1.048	15.946	407
Ausztria	87	693	13.717	276
Hollandia	55	928	7.522	165
Kanada	8	1.848	16.708	34
Olaszország	27	644	4.827	301
Dánia	26	429	2.805	303
Luxemburg	11	399	2.000	275
Egyéb	96	2.522	16.303	327
Összesen	629	17.749	129.498	4.469

Forrás: Monatsinformation der THA 1993/04

4. Szanálás és felszámolás a Treuhand gyakorlatában

4.1. Főbb szanálási modellek áttekintése

A Treuhandot kezdetben rengeteg kritika érte, hogy kizárólag a gyors privatizációt erőlteti, és úgymond vagy privatizál (amint csak lehet és bármilyen áron), vagy ha ez nem sikerül, akkor felszámol.

Mégha e kritika rendelkezett is valóságalappal, – maga a Treuhand is azt vallotta: a legjobb vállalatszanálás, a gyors privatizáció – nagy általánosságban és különösen a magyarországi gyakorlattal összeveve megállapíthatjuk, hogy Németországban rendkívül nagy súlyt helyeznek a vállalatok módszeres pénzügyi szanálására, ill. gazdasági reorganizációjára.

A német vagyongyűnökség vagyommérlege, ill. éves mérlegei e tekintetben önmagukért beszélnek.

A nyitó vagyommérleg tanúsága szerint (ld. 3.sz. táblázat) a reorganizációs költségek a működés 3-4 éve alatt a teljes vállalati vagyonállomány majdnem kétszeresére rúgnak.

Az 1992. éves Treuhand mérleg alapján a szanálásra és felszámolásra fordított költségek a realizált privatizációs bevételek mintegy két és félszeresét teszik ki.

A Treuhand vállalatszanálási politikája a következő alapelveken nyugszik:

- a vállalat gazdasági támogatása,
- tapasztalt menedzserek delegálása,
- dialóguson alapuló tanácsadás és controlling,
- valamint, egyes vállalati működési területek konkrét támogatásának biztosításával valósul meg.

Az alkalmazott gyakorlat az eltelt 3 év során folyamatos változásokon, hangsúly-eltolódásokon megy keresztül.

A kezdeti lépés azonban minden esetben a vállalat DM-ben megállapított, nyugat-német normákat követő nyitómérlegének kidolgozása volt.

Ehhez kapcsolódott a vállalat szanálhatóságának vizsgálata, amely vagy a tulajdonos, vagy privatizációt megelőzően a Treuhand szakértők által történik.

A szanáláshoz kapcsolódó pénzügyi támogatások az alábbi eszközrendszeren alapulnak:

- adósságleírás,
- likviditást biztosító hitelgaranciák,
- üzleti hitelek,
- beruházási támogatások,
- exportfinanszírozás biztosítása a "nehéz (keleti) piacokon".

A vállalatoknak minden esetben egy üzleti stratégiát kell kidolgozniuk, melynek a Treuhand általi jóváhagyása nem jelent ugyan minden esetben kézzelfogható pénzügyi támogatást, viszont a hitelező bank számára fontos jelzéssel bír.

A DM-mérlegek és az üzleti stratégia kidolgozása, ill. annak elfogadása után a Treuhand biztosítja a vállalat méretének megfelelő, a nyugat-német ágazati átlagot tükröző saját tőkét. Az 1990. július 1. előtti vállalati adósságok sorsáról is ekkor döntenek, a struktúraváltás pénzügyi fedezetét megvizsgálják és indokolt esetben a Treuhand ehhez támogatást is nyújt.

Egyes kiemelt esetekben a struktúraváltás kísérése a Treuhand közvetlenebb szerepvállalásával jár:

- nagyobb vállalatok és különösen nehéz helyzetekben a vállalat élére Treuhand-biztos kerül;
- a vállalati struktúraváltási koncepciók kidolgozásához a Treuhand eszközrendszer-katalógust biztosít;
- a struktúraváltás irányítását külső szakértőkből álló ún. Vagyonkezelői (Menedzsment)-Társaságok veszi kézbe.

4.1.1 Regionális szanálási modellek

1991 óta megfigyelhető a vállalatszanálási politika regionális alapokra helyezése, melynek kidolgozásában ill. működtetésében a Treuhandon kívül a tartományi és helyi önkormányzatok is szerepet vállalnak.

A regionális modellek eszközrendszere az előbbieken túlmenően tartalmaz tartományi infrastruktúrális programokat, a gazdaságfejlesztési politika széles tárházát (helyi támogatások, ipari területek rekultiválása, környezeti kármentesítése, befektetői kedvezmények, stb.), melyben az elsőrendű cél a mielőbbi privatizáció.

A minden tartományban már kidolgozásra került **regionális szanálási modellek főbb jellemzői ill. különbségei** a következőkben állanak:

1. A regionális modell Treuhand megállapodással készült-e;
2. A cél lehet a meglévő ipari kapacitások megtartása, vagy általános iparfejlesztés;
3. A preferenciák megállapítása a tartományi vezetés egyedi elbírálásán nyugszik, vagy egységes normatívák kerültek megállapításra;
4. Léteznek-e Treuhandtól független tartományi támogatások;
5. A tartományi vezetés a Treuhandtól függetlenül állapítja meg a szanálhatóság tervét;

6. Készít-e a tartomány vállalati preferencialistát a támogatások odaítéléséhez.

4.1.2 Egy új kezdeményezés: Vagyonkezelői (menedzsment) Társaságok (MKG)

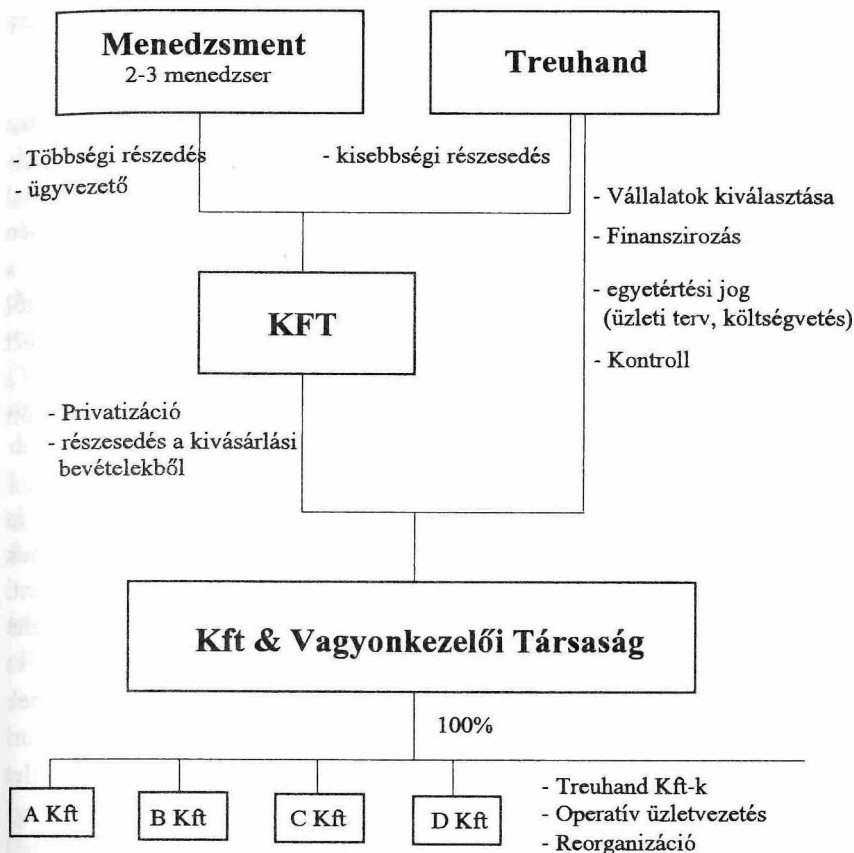
A Treuhand által kidolgozott legújabb szanalási modell a szanalható, de mindezidáig eladhatatlannak bizonyult vállalatok vagyonkezelését hivatott új módszerekkel, decentralizáltan biztosítani. A gyakran a "szanalás privatizációjának" nevezett megoldás lényege, hogy hasonló profilú Treuhand társaságokat egy holdingba szerveznek, melynek operatív irányítását tapasztalt vállalkozó személyiségek látják el tisztán üzleti alapon. A menedzserek a rendes fizetésükön túl a szanalási eredményekhez kötődő külön-javadalmazásban is részesülnek (privatizáció esetén részesednek a privatizációs bevételekből). A pénzügyi háttérrel a Treuhand biztosítja, folyamatos ellenőrzést gyakorolva a vállalkozás felett. A társaságok korlátozott időre jönnek létre, a maximális időtartam 3 év.

Az eredményes szanalást követően cél a mielőbbi privatizáció.

Az első két Vagyonkezelői Társaság 1992 közepén jött létre, számuk 1993 februárjában további hárommal gyarapodott.

Jelenleg 69 vállalat tartozik az MKG-k alá 32.000 foglalkoztatottal.

Egy Vagyonkezelői (Menedzsment) Társaság (MKG) vázlatos felépítése

4.2. Felszámolások

A kiindulópontot ebben az esetben is a vállalatok által kötelezően elkészített DM-nyitómérlegek és üzleti stratégiák képezik. A bevezetőben már említettük, hogy a német egység átmenet nélküli

megteremtése, a kelet-német iparra zúduló nyugat-német konkurencia és a valutaúnió következtében belépő de facto 4 szerez valutafelértékelés a kelet-német vállalatok döntő többségét azonnal csődközelbe hozta. Az összeomlás sokkhatása és dimenziója messze meghaladta a többi kelet-közép-európai országban tapasztaltakat.

Ebben a helyzetben egy piaci normákat követő felszámolási politika a vállalatok jó 4/5-ét azonnal megszüntette volna. Így a felszámolás kritériumai nem kötődnek merev előírásokhoz (pl. csődtörvény által szabott feltételekhez), hanem elsősorban a Treuhand mérlegelésén múlik a vállalat sorsa. Mindenekelőtt azon, hogy a nyitómérlegek, a vállalati stratégia, és a piaci kilátások, ill. a privatizáció sikerétől függően a Treuhand szanálásra alkalmasnak ítéli-e az adott vállalatot. A felszámolás maga pedig a szövetségi kormány, a tartományi vezetés és Treuhand közötti 1991. március 14-én létrejött megállapodás alapján történő együttműködésen alapszik.

Az együttműködés mindenekelőtt a regionális szervekkel és szociális partnerekkel a felszámolás szociális terheinek minimalizálására irányul. A felszámolás szociális terheit a fenti szervezetek együttesen viselik. A legtöbb esetben a felszámolt vállalat dolgozói nem válnak munkanélkülivé, hanem különböző - több éves futamidejű - átképzési, ill. közmunka jellegű programokon vesznek részt. A közmunka-programok (ABM) általában a kiürített ipari területek környezeti szanálását, a berendezések leszerelését és a terület új ipartelepítésre való előkészítését foglalják magukban. Az anyagi háttérrel ehhez szövetségi, tartományi és Treuhand eszközökből fedezik.

5. Elképzelések a Treuhand utóéletéről

Amint az ismeretes, a Treuhand meghatározott időre létrehozott szervezet, amely feladatainak ellátása után megszűnik és a hátramaradó funkciók ellátására udódszervezetet hoz létre.

A dolog legkényesebb eleme a pénzügyi terhek átvállalása, aminek köszönhetően az eredetileg tervezett 1993. december 31. helyett egy évvel később történik meg a funkciók és az adósságok átadása.

A Treuhand által felhalmozott deficit a periódus végére várhatóan 300 Mrd, DM-re duzzad, mely a "Hitelkonverziós Alap" deficitjével együtt 400 Mrd DM terhet ró majd a szövetségi költségvetésre. A "Hitelkonverziós Alap" a volt NDK felhalmozott adósságait foglalja magában mintegy 100 Mrd. DM értékben. A mintegy 400 Mrd. DM deficit a szövetségi költségvetés elkülönített "NDK Örökség Alapjába" kerül, melynek adósságszolgálatá évi 40 Mrd.DM-mel terheli majd a szövetségi államháztartást 1995-től kezdődően.

A Treuhand privatizációs alapfunkcióját 1993 végére gyakorlatilag teljesíteni fogja, egyes feladatkörök azonban még éveken keresztül ellátást igényelnek.

A Treuhand örökség fontosabb feladatkörei:

1. Nem privatizált vállalati vagyonmaradványok vagyonkezelése és szanálása;
2. Az elhúzódó vállalatfelszámolások lebonyolítása;
3. A reprivatizáció miatt tisztázatlan tulajdonú ill. megmaradó ingatlanvagyon privatizálása;
4. Privatizációs szerződések ellenőrzése.

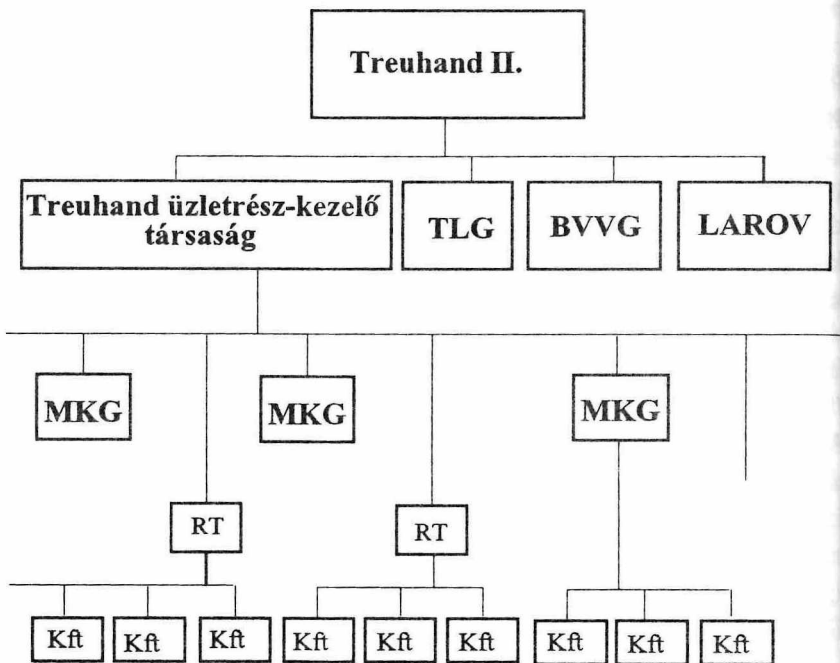
Mindezen feladatok ellátására a Treuhand centralizált szervezete alkalmatlan.

Az elképzelések között szerepelt ugyan a hátramaradó maradványtulajdonnak szövetségi és tartományi tulajdonba való megosztott átadása, ehelyett (részben ezzel párhuzamosan) azonban egy Treuhand II. elnevezésű új szervezet felállítása van napirenden.

A Treuhand II. tervezett szervezeti felépítése

2. sz. ábra

A Treuhand II. tervezett szervezeti sémája

A szervezet központi eleme egy üzleti társaságként működő vagyonkezelői szervezet, a "Treuhand Üzletrész-kezelő Társaság", melynek belső struktúrája a már megismert "Menedzsment (Vagyonkezelői) Társaságokra (MKG)" osztódik. Ezen felül szerepet

Mennyiben eredményes a hazai privatizáció?

Az 1990. évi rendszerváltás időszakában társadalomtudományi és pártközi viták folytak arról, hogy a reálszocializmus időszakában államosított vagyon reprivatizációjára, vagy privatizációjára kerüljön-e sor? A politikai túlsúly az utóbbi irányba tolta az eseményeket olyannyira, hogy még meg sem született az ún. "előprivatizációs törvény" (1991. szeptember), az állami vendéglátóipar üzemegységeinek jelentős részét, akik a "tűzhöz közel" álltak, jogi szabályozás és kialakult piaci árak hiányában a maguk javára igen olcsó vételáron megszerezték. E privatizált egységek egy jelentős része a hozzá nem értő vezetés miatt hamar csődbe került, miközben azok a volt tulajdonosok, akiknek családja több generáción keresztül szakértelemmel vezette az üzemet, nem kaphatta vissza azt.

Az előprivatizációs törvény megszületése már valamennyire gátat emelt a kereskedelmi és vendéglátóipari vállalatok értéken aluli gátlástalan kiárulásának, legalább is annyira, hogy a folyamat ezt követően kevésbé volt olyan látványos, mint azt megelőzően. A végleges privatizációs törvény megalkotása, valamint az állami vagyonügynökség felállítása után a magyar gazdaság valamennyi ágazatára és elvben valamennyi vállalatára kiterjesztésre került a privatizáció. Mivel azonban a vagyonügynökség sem a központja, sem vidéki hálózata - úgy tűnt, hogy - nem fog kellő kapacitással rendelkezni ahhoz, hogy a privatizációs ügyleteket lebonyolítsa, a kormányzat versenytárgyalás keretében kiválasztott cégeket bevont a privatizációba, feljogosítva őket az ezzel összefüggő jogcselekmények előkészítésére és végigvitelére.

A kormányzat számításai szerint a privatizáció meghirdetése után az országba beáramló külföldi tőke a részére értékesített eddig

hatékonytalanul működő korszerűtlen állami ipart korszerűsíteni, sőt fejleszteni fogja, aminek hatására új munkahelyek teremtésére kerül sor és így a munkanélküliség is csökkenni fog. Ezen túlmenően pedig a befolyó vételárakból az állam kezelni tudja külföldi adósságait, sőt mérsékelni tudja a költségvetési hiányt.

Ez az eltervezett prognózis azonban nem következett be. Ennek egyik jelentős tényezője, hogy a várttal szemben mindezideig nem volt különösebben erős a komoly szándékú külföldi érdeklődés. A külföldi érdeklődők egy része bár tett vételi ajánlatot, sőt előleget is fizetett, azonban az ígéretek ellenére a teljes vételárát kifizetni nem tudván, vagy ő, vagy a magyar állam állt el az ügylettől (lásd a Nagykanizsai Sörgyár esetét). Ezen kívül pedig ott, ahol a privatizációs ügylet megkötésére sor is került, a külföldi vevőt a vételre nem a cég és a termelés fejlesztése, hanem a versenytárs kiküszöbölése inspirálta. Ezért gyakran korszerűen, vagy legalább is relatíve korszerűen felszerelt termelőüzemek (ilyen az osztrákoknak eladott Szolnoki Papírgyár esete) leállítása, vagy termelőkapacitásuk jelentős csökkentésére került sor. Ez a helyzet állott elő a növényolajipar, az élelmiszeripar (konzervgyárak és cukorgyárak), valamint a Jászberényi Lehel Hűtőgépgyár (a svéd Elektro Lux részére) privatizációja esetében. Több külföldi cég részéről az tapasztalható, hogy a korszerű gépeket leszereli és átviszi saját hazájába, így fejlesztve ottani üzemét, miközben ezáltal hazájában új munkahelyeket teremt, nálunk pedig éppen a fordítottja áll elő.

Ma már látható, hogy igen sok külföldi cég a magyarországi privatizációban elsősorban azért érdekelt, hogy megszervezze a középkelet-európai piacot, leállítsa az esetleg konkurenssé válható itteni ipar működését és telepeinek megvételével hazai termékeinek raktártelepeket létesítsen. Az állami gazdaságok vevőként jelentkező külföldi vállalkozóinak első kérdése az, hogy miként szabadulhatnak meg a számukra koloncot jelentő munkavállalói gárdától (olasz vállalkozó borsodi farmvételi terve). Ezen kívül az egyre nagyobb

számban Magyarországon is megjelenő külföldi ingatlanügynökök kifejezetten spekulációs célzattal, továbbeladás végett igyekeznek ingatlanokat szerezni. Gyakran emellett a cél még irodaszerzés, ami könnyen ahhoz a nyugati nagyvárosi jelenséghez vezethet, hogy egy-egy lakás megszerzése után a többi lakót válogatás nélküli eszközökkel igyekeznek kiüldözni.

Az eddig lebonyolított privatizációk eredményességét jelentős mértékben csökkentette egyrészt, a vagyonügynökség és a privatizálásra jogot szerzett cégek, valamint munkatársaiknak a tapasztalatlansága másrészt, a konkrétan nehezen bizonyítható visszaélések. Az ma már általánosan köztudott, hogy még a vagyonügynökség felállítása előtt az egyes gyárak régi vezető gárdája a külföldi cégeknek igen olcsón kínálta fel megvételre az üzemet annak a reményében - és gyakran ebben meg is egyeztek -, hogy továbbra is a helyükön maradnak. Ahol ezek a jogügyletek ílymódon létrejöttek, az új tulajdonos a régi vezetést alkalmatlanság miatt többnyire lecserélte, a gyár sorsa pedig gyakran az előbbieket során már leírtak szerint alakult és az állam bevételhez alig jutott. Ha viszont utóbb a vagyonügynökség -miután felállításra került - közbe tudott lépni és a reális áron történő értékesítést igényelte, gyakran a vevő állt el az ügylettől. Ez azonban a magyar fél hitelét csökkentette privatizációs ajánlatait érintően. Tapasztalhatóvá vált, hogy ezáltal a külföldi tőke Magyarországot a befektetések szempontjából bizonytalannak kezdte megítélni (lásd a Grecham-ház és több szálloda eladásának revízióját és kihatását). Nem hagyhatók figyelmen kívül továbbá azok az esetek sem, amelyek már a "végleges" privatizációs törvény hatálybalépése után a vagyonügynökség és a legálisan arra feljogosított cégek privatizációs közreműködésével bonyolódtak le és ahol a vételárat gyanúsán igen alacsony összegben állapították meg. Hallani, sőt ez év februárjában napilapi interjúnyilatkozat is jelent meg arról, hogy a privatizációs eladásokkal megbízott magyar képviselők némelyike maga ajánlkozik a már kialakított vételár leszállítására a külföldi vevő részére ebből származó előny bizonyos százalékáért. Az

is tény viszont, hogy igen sokszor a külföldi partner részéről jelentkezik ilyen felajánlás, mely kísérletének igen nehéz ellenállni. Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy a magyar állam sem lép fel keményen az ilyen jelenségekkel szemben. Jellemző, hogy a miskolci Juno Szálló teljesen előnytelen privatizációját lebonyolító hivatalvezető csupán figyelmeztetésben részesült azzal az indoklással, hogy egy másik privatizációs ügyletet szakszerűen és az állam számára előnyösen bonyolított le.

Nem véletlen, hogy a privatizáció során jelentkező itt leírt túbboldalú visszás jelenségek és az indokolatlan leépítésektől való félelem miatt is, a munkahelyek személyzete bizalmatlanul fogadja a privatizációt és igyekszik az eladásra felkínált vállalatok munkavállalói részvények útján a maga javára megvenni, miként ez Franciaországban igen gyakori. Erről azonban a kormányzat hosszú ideig nem akart hallani, mivel így kevesebb bevételhez jut. Ezért is késett a munkavállalói részvényprogramról szóló törvény megjelenése. Ugyanakkor a vagyoniügynökség is hasonló okokból igyekszik ellenállni a munkavállalók részéről jelentkező ilyen ajánlatoknak és csak ha más ajánlattevő nincs, jöhet számításba a munkavállalói közösség részére történő eladás. Hogy nemzetgazdasági szempontból mennyire vitatható az MRP. programhoz való ez a hozzáállás, hazai vonatkozásban mutatják azok az esetek, hogy ott, ahol végül is a munkavállalók megvehették az üzemet, azok jól működnek (lásd Nagykanizsai Sörgyár és más vállalatok esete - Naiman és Voszka kutatásai) Külföldi vonatkozásban pedig szintén ezt igazolja az a nemrég eset, hogy míg a sziléziai határon egy ércmegmunkáló vállalatot német területen a Tereuhand felszámolásra ítélt, addig a cseh területen működő hasonló prifilú vállalat a munkavállalók tulajdonába kerülve keleti területen piacot talált, működése pedig nyereségessé vált (NSZK. TV riport I. csatorna április 26.)

Tulajdonképpen mindebből a jövőre nézve a következőket kellene leszűrni, ha a kormányzat a szociális feszültségeket nem növelni,

hanem enyhíteni, az ország iparát és általában egész gazdaságát fellendíteni, vagyis a gazdasági élénkülést elindítani és az államháztartás helyzetét javítani akarja. Ennek figyelembevételével először is a vállalatok külföldiek részére történő privatizációja során minden esetben feltételként kellene kikötni azt, hogy a vevő nem állítja le az üzemeltetést, hanem továbbfolytatja, sőt fejleszti azt, vagyis működő tőkét hoz be az országba. Több délázsiai és indiai óceáni állam ennek köszönheti gyors felfejlődését. Ebből a szempontból pozitív lépés volt a privatizációs lízing hazai bevezetése, mivel a szerződéstípus velejárója a továbbüzemeltetés. Ezen túlmenően következetesen ellenőrizni kellene, hogy az eladásokra reális értéken kerüljön sor. Ebből a szempontból indokoltnak látnánk, ha jogszabálmódosítással a vagyonügynökség felügyelő bizottságának összetételében valamennyi parlamenti párt és a független képviselőcsoport egyenlő arányban kapna képviseletet. Ez lenne optimális záloga az objektív alapon történő működésellenőrzésnek, ugyanakkor talán annak is, hogy a visszaélésekkel szembeni fellépés keményebbé válna. E téren ugyanis feltétlenül szigorításra lenne szükség (fegyelmi, sőt büntetőeljárás, elbocsájtás és teljes kártérítés). Végezetül pedig a munkavállalói részvényprogramot a privatizáció során jobban előtérbe kellene helyezni.

Objektíven a hálapénzről

A magyar egészségügy hálapénz szindrómájának elemzését sajnálatos módon terhelik a pontatlan fogalmak és az önmagukat igazoló prekonceptiók - az úgynevezett eltérő megközelítések. Különösen a nyolcvanas évek második felétől megjelent közleményekben szembetűnő a szakmailag elfogult, szűkített látásmód térhódítása. A differenciáltabb társadalomtudományi elemzés természetesen óriási előrelépése az ötvenes-hatvanas évekhez viszonyítva. Akkor a jelenségről megfogalmazódó gondolatokat csak ideológikus-moralizáló hangvételen lehetett előadni. A "tudományos" kereteket az igényesebb publicisztika szolgáltatta.

A felbomló szocializmus hagyatékaként, a hatalom és az orvostársadalom alkudozása nyomán a paraszolvencia visszavonhatatlanul beépült az egészségügy működésének költségrendszerébe. A közel öt évtizedes erőpróba során csiszolódott fogalmi apparátus, illetve az egészségügyi törvénykezésben lecsapódó kodifikációs nyelvezet azt a látszatot kelti, hogy használatuk a valóság leírását és nem annak megkettőzését szolgálja. Orvosok és bennfentes műkedvelők mellett jogászok, szociológusok és közgazdászok is úgy gondolják, hogy tudományos igénnyel szólhatnak hozzá az izgalmas polémiához.

Valójában a kezdetektől sajnálatos kettősség állandósult a jelenség társadalmi feldolgozásában. A paraszolvencia legsikeresebb haszonélvezői átfogó empirikus ismereteanyaggal rendelkeznek a rendszer egészének működéséről és kifinomult érzékkel követik szűkebb részterületük minden rezdülését. Tudásukat ugyanakkor nem tudják, vagy nem akarják teoretikus rendszerbe foglalni, de átadni sem,

az érdeklődő kutatóknak. A tudományosan felkészült külső elemzők ezzel szemben úgy vélik, hogy egy nagy vonalakban ismert valóságból indulnak ki. Következtetéseikben "megközelítés" címen elsősorban saját szakirányú képzésükre támaszkodnak. Természetesen az okok és okozatok közé szorult hétköznapi valóság sem marad feltáratlan. Ide kérdőíveket szerkesztő szociológusok igyekeznek behatolni, a hallgatag hasznélvezők számára néha mosolyt fakasztó eredményességgel. Az egyre terebélyesedő szakértői irodalom képviselői az elmondottak miatt törvényszerűen nem értik a paraszolvencia nehezen verbalizálható, de az egészségügy sűrűjében nap mint nap megismétlődő, félreérthetetlen üzenetét.

Ilyen megvilágításban a kérdés feltárásához nem visz közelebb a formailag adekvát, de a jelenségek felszínén maradó "megközelítések" sokasága. Szükségszerűen szegényes következtetést von le mindenki - például a bibliai adógaras történetéből, aki úgy gondolja, hogy a farizeusok, mint minden hájjal megkent adószakértők kérdezik Jézust, aki egy monetáris szellemiséggel vágja ki magát szorongatott helyzetéből.⁽¹⁾

Hálapénz és/vagy paraszolvencia?

Az orvosi hálapénz a magyar társadalom egészségügyre fordított javai egy részének szokásjogilag intézményesült, rendeltetését tekintve diszfunkcionális újraelosztása. Forrását a társadalombiztosítási (továbbiakban TB)-járulék befizetésén (levonásán) túl a lakosság más módon nem mobilizálható pénzeszközei képezik. A paraszolvencia lényegében kiegészíti az orvosok hazai arányokhoz képest is igen alacsony hivatalos jövedelmét. Magyarországon az orvosi élőmunka hagyományosan nem tartozik a TB. részleges térítési kötelezettséggel terhelt egészségügyi szolgáltatásai közé. A működési költségek (running cost) TB-fedezete az orvos munkadíját a deklarációk szintjén maradéktalanul tartalmazza. Összehasonlító egészségügyi gazdaságtani és a későbbiekben részletezendő gazdaságtörténeti elemzés alapján a

lakosság hálapénzes hozzájárulása az orvosi élők munkát co-payment szerűen honorálja. Ezt a kvázi-kötelezettséget azonban soha semmilyen törvény vagy alacsonyabb szintű jogszabály nem rögzítette. A paraszolvencia adása és elfogadása nem az egészségügy legálisan szabályozott pénzügyi rendszerében zajlik. Nem minden szolgáltatási esemény kapcsán fizetik, és nem minden szolgáltató kapja. Egyenletlen az időbeli és érték szerinti megosztása. Co-payment jellegzetessége csak a statisztikai átlagok szintjén érvényesül. A konkrét szolgáltatási interakcióban inkább a TB-rendszereket megelőző szabad egyezkedési elvet sugalmazza. Erre utal azon tulajdonsága is, hogy az újabb keletű szakmai munkamegosztás alapján működő, tisztán diagnosztikus orvosi élők munkával szemben, az archaikus és terápiás jellegű orvosi tevékenységet honorálja.

A hálapénz forgalom olyan mozzanatokból áll össze, amelyek külön-külön jól leírhatók az elemző gazdaságtan fogalomkészletének felhasználásával. A szokásrend egésze azonban nem követi az általános szolgáltatói szféra - ha úgy tetszik - kenő- és csúszópénzzel vagy borralalóval megtoldott gazdasági racionalitását. Válogatás nélkül alkalmazza ugyanis azokat a társadalomlélektani technikákat, amelyek szolgáltatási többlet nélkül is optimálisan készítetik a lakosságot a megtakarítások egészségügyi célú felhasználására. A készítés sajátossága, hogy annak kialakításában a tulajdonos, a fenntartó, a szolgáltatás finanszírozója és a szolgáltatók is közösen részt vállalnak. Ezek a technikák a 89-es rendszerváltás előtt és után is ellentétben álltak és állnak a meghirdetett társadalmi alapértékekkel. A jelenség tárgyyszerű elemzése, az oknyomozáson túl tetszőlegesen megtoldható őszinte vagy képmutató apológiával, mellébeszéléssel vagy kemény bírálattal.

A szinonimaként használt két fogalom közül a paraszolvencia, mint az elfogadó fél legális fizetségének - ahhoz hasonló - mellérendelt kiegészítése, közgazdasági megvilágításban az (informális) keresetszabályozást hangsúlyozza. Gazdasági szerepét a lakossági

pótlólagos források volumenének nagyságrendje, illetve a mindenkori működési költségekhez viszonyított aránya határozza meg. Jelképes részesedés esetén a hálapénz ökonómiája olyan komoly stúdium lenne, mint a gyakori női nevek napján a vágott virág kereskedelmi forgalmának elemzése.

Szerepek és szereplők

A hálapénz típusú kiegészítő jövedelemszerzés évtizedek óta sikerrel elegyíti a kényszerhelyzetet a fogyasztó és a szolgáltató spontán vagy diszkréten előmozdított szereptévesztésével. Az adás és elfogadás kétszereplős jelenetében zajlik. A fogyasztó (beteg) minden alkalmommal nyakába veszi azt a terhet, amelytől a bismarcki típusú "Sozialversicherung"⁽²⁾ egyszer már megszabadította. Az orvos viszont kvázi-magánpraxis formájában kényszeredetten, vagy cinikusan "üzletel" egy olyan szerepkörben, amelyből nincs módja kilépni sem egy valódi magángyakorlat, sem egy rendezett (közalkalmazotti) státus irányába.

Nincs olyan társadalom, amelyben az egészségügyi szolgáltatások korlátlanul állnának rendelkezésre. A lakosság a korlátokat az egyes országokban rétegenként és regionálisan is igen eltérő mértékben tapasztalhatja.⁽³⁾ A hiány, mint ezen állapot tükröződése a szolgáltatások forgalmában, rendkívül összetett jelenség, és a közgazdasági logika szerint központi helyet foglal el a hálapénz keletkezésében⁽⁴⁾. Kiragadhatjuk úgy is az okok és okozatok háromdimenziós hálózatából, hogy monokauzális párkapcsolatban álljon a hálapénzzel, de még ekkor is tág lehetőségek adódnak a keresleti és kínálati oldal állapotának magyarázatára. Az orvos, egyénileg vagy testületileg, szuverén módon adagolhatja munkateljesítményét. Hasonló szabadságfokkal rendelkezik a kifejezetten anyagigényes szolgáltatások kedvezményezettjeinek kiválogatásában. Fogyasztói oldalon a paternalisztikus struktúrák a hatalom által meghatározott szükségleteket tekintik általános rendező

elvnek. Az extrém liberális felfogás a (fizetőképes) keresletre hagyatkozik. A szükségleti alapelv a közegészségügyi-járványtani logikát erőlteti rá az individuális szférára - tegyük hozzá nem alaptalanul - az úgynevezett népbetegségek esetében. A fogyasztói szuverenitás természetesen válogat saját "szükségeit" között, ami hiányok és túlzott kapacitások jelentkezéséhez fog vezetni. A nagyon szegény társadalmak egészségügyi politikáját szomorú kényszerhelyzetnek kell tekinteni, és nem liberális keresetszabályozásnak. A valódi liberális felfogás az egyén szabadságát méltányolja, de csakis az individuális betegségek kezelésében. Jóhiszeműen akkor jár el, ha a potenciális kereslethez a fizetőképességet is biztosítja.

Ökonómiai szempontból általános az egyetértés abban, hogy az egészségügyi szolgáltatásoknak más természete van a közönséges áruforgalomhoz képest⁽⁵⁾. Orvos és beteg között különleges információs asszimetria áll fenn a szolgáltatási interakcióban. Az orvos a kínálat belső szerkezetének átrendezésén túl a keresletet is képes manipulálni. A szükségleti elvből eredő túlkeresletet, amennyiben jövedelmi pozícióját javítja, készséggel kiszolgálja. Fordított esetben minden eszközzel harcol az orvos "indokolatlan" igénybevétele ellen. Keresleti elvű fogyasztói rendszerekben a szakmai maximalizmus híve lesz a fizetőképesség határáig, azon túl a gazdaságosabb alternatívákat és a szakmai önmérsékletet hangsúlyozza. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a beteg bizalma a szolgáltatás minőségének integráns része, így a hiány sem mindig kvantitatíve értendő, hanem jelentkezhet úgy is, mint a szolgáltatás minőségi deficitje⁽⁶⁾.

A hiány tematikus variációit ezen a határon túl már aligha szaporíthatjuk, de közben megemlítettük mindazon tényezőket, amelyek alapjában véve minden egészségügyi rendszerben jelen vannak, és mégis csak Magyarországon vezetnek "szükségszerűen" a hálapénz forgalmazásához.

Az egyetlen specifikus hazai "hiányállapot" az orvosok megszegyenítően alacsony fizetése⁽⁷⁾. Ennek következtében bármilyen szolgáltatási interakció létrejötte előtt meg kell állapítanunk, hogy egy "hivatalosan" nagyon rosszul fizetett orvos lép be egy olyan folyamatba, amelyet széles határok között és alig ellenőrizhetően manipulálhat.

A formálisan szabályozott magyar egészségügyben az úgynevezett duális finanszírozás alakult ki, amelyben a működési költségeknek tekintett hányadot a társadalombiztosítás, a szolgáltatás eszköztárát és infrastruktúráját pedig a tulajdonos(i) jogok gyakorlója) fizeti. Diszfunkcionális átcsoportosítás itt is történik, ez azonban sem az ok, sem az okozat szintjén nincs generikus kapcsolatban a paraszolvenciával. A folyamat közgazdaságilag maradéktalanul értelmezhető egy maffia-típusú érdekösszefonódással, vagy szalonképesebb formában egy "pressure group" jellegű allokációval. Ezek olajozottan működnek olyan társadalmakban is, amelyek hírből sem ismerik a hálapénz rendszer magyar gyakorlatát. Világjelenség azonban, hogy a vezető orvosok, elsősorban az adott társadalom politikai-gazdasági elitjének kezelése révén "beépülnek" az egészségügyet érintő döntési folyamatokba. Informális hatalomgyakorlásuk lehetősége fordított arányban áll a vezetőket ellenőrző hatékony törvényességi garanciákkal és a demokratikus nyilvánosság erejével. Ez utóbbiak hiányában előálló helyzet leplezetlen nyíltsággal jelentkezett a szocializmus magyar valóságában: "egyetlen más foglalkozási ág sem adott annyi bizalmi embert, vadásztársat, maffiabarátot, mint az orvosi foglalkozás"⁽⁸⁾.

Bármilyen hatások érik is az elosztás rendszerét, a tulajdonos és a TB költségvetésében szereplő összeg, illetve a közvagyon általában, per definitionem nem lehet a paraszolvencia forrása. Azokat a "szolvenciák"-at rendkívül káros lenne hálapénz ekvivalensnek tekinteni, amelyeket a politikai és gazdasági hatalommal visszaélő "szocialista" vezetők osztogattak. Kizárólag bizonyos felszíni

analógiák miatt a korrupció abszolút durva eseteit eszmei bűnrészesség mentegen a háttérbe belemagyarázott "hála" szándékával.

Szocialista hagyományokkal rendelkező, de újabban aktiválódott jelenség a tulajdonos-fenntartónak a paraszolvenciára szemet vető elképzelése: "valahogy el kellene éni, hogy a többletszolgáltatásra igényt tartó beteg az egészségügyet és ne az orvost finanszírozza"(9). A gondolatban ott kísért az a közgazdasági elképzelés, amely többletszolgáltatást keres a paraszolvencia háttérében, másrészt az így lecsapódó pótlólagos pénzeszközöket legszívesebben átutalná a legális szféra irányába(10). A kérdés elméleti jellegű, bár nem lenne érdektelen annak tisztázása, hogy az így becsatormázott összegek milyen irányba folynának. Egyfajta állami betyárromantika a pénzt bizonyára visszaadná az orvosoknak, de szakmák és érdemek szerinti igazságosabb elosztásban. Nagyobb veszélyekkel járna a pénz egy részének elvonása, folyó költségek dologi hányadának fedezetére, nem is beszélve a tulajdonos feladatai közé tartozó beruházásokról és pótlásokról.

A beteg természetesen a jövőben is az orvost finanszírozza, bár a járulékos pénzeszközök forgalmában sem minden tranzakció minősül hálapénz adásnak, illetve elfogadásnak. A hálapénz forgalom kizárólagosan a TB által finanszírozott egészségügyben zajlik. A lényeg a finanszírozás módja, a tulajdonforma másodlagos a szolgáltatás háttérében. A körzeti orvosi privatizáció bizonyította, hogy magánorvos is lehet a paraszolvencia haszonélvezője, ugyanis a TB-vel kötött közvetlen szerződés sem módosította nagyságrendileg korábbi jövedelmi pozícióját.

A forrás oldalon abszolút feltétel a finanszírozás kettőzött jellege, tehát hálapénz kizárólag olyan szolgáltatás igénybevételénél jelentkezhethet, amelyre a TB-járlék befizetésével a beteg egyszer már jogosultságot szerzett. Ilyen interakció létre sem jöhet, ha a beteg nem biztosított, vagy olyan szolgáltatást vesz igénybe, amelyért teljes

térítést kell fizetnie. Magánbeteg - magánorvos viszonylatban a számla kiegyenlítésénél értelmetlen hálapénzt keresni. Ettől függetlenül természetesen nem tilos például az esztétikailag tökéletes fogpótlással megelégedve egy reprezentatív virágcsokrot átadni a doktornőnek. Ez azonban - kissé bizalmaskodó módon - valóban az öröm és a hála jele, hiszen egy legális üzleti kapcsolatban a felek tételesen elszámolták a szolgáltatás fogorvos által megszabott teljes árát. Funkcionális magánbetegként az a biztosított viselkedik, aki szabad elhatározásából nem azt a szolgáltatói kört választja, amelyben érvényes lenne a biztosítása. Amikor a beteg fizet, a háttérben egy láthatatlan tranzakció is zajlik. Ezt kialakult terminológia hiányában paradox hálapénznek nevezhetjük, amelyet a beteg "fizet" a biztosító intézetnek azáltal, hogy saját ellátására nem vesz ki pénzt annak kasszájából.

A paraszolvencia gazdasági súlya

Átfogó elemzés igénye nélkül is megállapítható, hogy az informális orvosi keresetszabályozást adó lakossági hozzájárulás abszolút tömege és relatív súlya is megsokszorozódott az utóbbi négy évtizedben. A tendenciát lényegesen az 1989-es politikai-gazdasági rendszerváltozás sem módosította⁽¹¹⁾. Az ötvenes évek elején tíz forint "illetéktelen" jövedelem szemet szűrő összegnek számított a körorvosi gyakorlatban. Akkor ez a körzeti orvos középértéken számított fizetésének alig több mint 1%-át jelentette. Azonos kategóriában a mai nettó fizetésekből hasonló arányban számítható 200-400 forintos összeg aligha tekinthető feltűnést keltő paraszolvenciának. Kórházi fekvőbeteg osztály vezető főorvosa részéről 1951-ben egy 300 forintos "ágyarulás" súlyos következményeket vonhatott maga után. Ez az összeg középértéken számított fizetésének 15%-át jelentette. A mai kórházi körülmények között 5.000 forint körüli összeg már egyáltalán nem számít sem feltűnő, sem kockázatos paraszolvenciának⁽¹²⁾.

A pénzforgalom bruttó tömegére vonatkozó első adat a hálapénz történetében indirekt módon jelenik meg. Az Egészségügyi

Minisztérium és az ágazati szakszervezet (OEDSZ) 1952-ben közösen kérte az MDP Politikai Bizottságát az orvosok fizetésének felemelésére. Ennek éves költségvetési vonzata kb. 48 millió forint lett volna⁽¹³⁾. A sikertelenül végződött kísérlet után az orvosi közvélemény a mindenkori "fizetésrendezés" kapcsán értesült arról, hogy az aktuális egészségügyi kormányzat éppen mit gondol a paraszolvencia bruttó forgalmáról. Ezek a fizetésemelések rendre csalódást okoztak az érintetteknek, ami arra utalt, hogy a vezetés - rutinszerű ideológiai képmutatással - egyre jobban eltávolodott a hétköznapi valóságtól.

A direkt értékbecslést, konkrét számadattal először Petschnig Mária alkalmazta⁽¹⁴⁾. Az általa megnevezett, középértéken számolt 3 milliárd forint az 1981-es költségvetés egészségügyi kiadásainak (19,7 Mrd.) kb. 15%-át jelentette. Az összeg 1986 táján már 4-5 milliárd között mozog⁽¹⁵⁾, és az első "hivatalos"-nak tekinthető állásfoglalások is megjelennek⁽¹⁶⁾. A következő években a fel- és lefelé kerekítések sajátos rituáléja alakult ki, melynek során az összeg felemelkedett a jelenleg komolyan senki által nem vitatott 11-12 milliárdos szintre⁽¹⁷⁾. Mivel a TB-költségvetés egészségügyi bértétele 1992-ben 45 milliárd forint volt, a lakossági hozzájárulás az orvosi jövedelmekhez kb. 20%-ra tehető. Ezt a részesedést szimbólikusnak aligha tekinthetjük.

A Népjóléti Minisztérium jelenlegi kormányzati periódusban érvényesülő irányítása ambivalensen áll hozzá a paraszolvencia kérdéséhez. Az alapidokumentumnak tekinthető 1991-es Cselekvési Program úgy fogalmaz, hogy "ha a paraszolvenciát legális jövedelemmé tudnánk változtatni, akkor a mai rendelkezések szerint háromszorosát kellene bruttó bérként és TB-járulékként az egészségügynek megkapni. Erre nincs esély"⁽¹⁸⁾. A gondolat folytatását a Minisztérium 1992 szeptemberében publikálta. A fogalmazás az 1991-es rezignáltságához képest jelentős aktivitást tükröz. A kormányzat új egészségpolitikájának alapelvei között szerepel: "az egészségügyi dolgozók bérhelyzetének megoldása,

munkájuk értéken való elismerése, ezzel a paraszolvencia megszüntetése"(19).

Hasonló átfogó anyag 1993-ban eddig még nem jelent meg. Különböző kompetens állásfoglalásokból arra lehet következtetni, hogy "felelős ember paraszolvencia megszüntetését nem ígérheti"(20). Másrészről az "egészségügybe beáramló "fekete" pénzekre továbbra is szükség van, egészen addig, amíg bármiféle optimális ösztönző rendszerrel nem lehet kiváltani e pénzeket"(21).

A hálapénz gazdasági kiváltásának nem feltétlenül egyenértékes, de szándékaiban őszinte módja, hogy "legalább a magyar béerarányokban érje el az egészségügyi dolgozók bérszínvonala a fejlett országok béerarányát"(22). A közalkalmazotti törvény 1994. január 1-től hatályos fizetési táblázata alapján(23) azt már csak találgatni lehet, hogy ez a kormányzati szándék hogyan fog viszonyulni a hálapénz relatív súlyához az egészségügy informális költségvetésében. A pénzügyi nyomás enyhítésére lenne hivatott az az általánosnak tűnő vélekedés, amely szerint a paraszolvencia fokozatosan "elsorvad", részben a lakosság, főleg a nyugdíjasok fizetőképességének csökkenése, részben a tehetősebb rétegek kivonulása miatt(24). A tehetősebb rétegek mellesleg a kiegészítő biztosítások és az önszegélyező pénztárak irányába vonulnának. Az elképzelt érdekkövetésnek kívánatos, de nehezen feltételezhető alapját csak egy radikális gazdasági környezetváltozás garantálhatná. Az említett intézmények ennek hiányában képtelenek versenyezni a járulékos költségektől nem terhelt, zsebbe csúsztatott borítékok mindent elsöprő konkurenciájával.

"Szocialista" bérpolitika és annak öröksége

A hálapénzes tranzakció történeti hátterének teljes meg nem értéséről tanúskodik minden olyan elképzelés, amely szolgáltatási többletet tételez fel a TB deklaráltan térítésmentes ellátáshoz viszonyítva. A hálapénz, születésének pillanatától kezdve valójában

egy informális térítési kötelezettség megnyilvánulása, hiszen az egészségügy működésének legális finanszírozása eleve nem fedezi az adott szolgáltatás ráfordítási igényét. A fedezeti hiány tagadható, vagy igen tág határok között lehet vitatni, mert a legpuhább költségelemet - az orvosi munkadíjat involválja.

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy más helyen⁽²⁵⁾ részletesen kifejtett gondolatmenet ismétlésével értékelméleti elemzést adjon a piac és az orvoslás több ezer éves kapcsolatáról. Újdonságnak számít, hogy az orvosi hivatástudat és a javadalmazás összefüggése közgazdasági értelmezési mezőben is megjelent a paraszolvencia vitában⁽²⁶⁾. Ennek kapcsán igen lényeges kiemelni, hogy a hivatástudat az orvoslás nem piaci ágának öröksége. Ilyen értelemben védetlen a piaci törvényekkel szemben, de egyben kiszolgáltatottja is a protektív hatalomnak. Az orvosi munkaerő hivatástudatot harsogó kizsákmányolása az egyik legviszataszítóbb jelensége volt a kommunista egészségügyi politikának.

A XIX. században létrejött nagyméretű egészségügyi ellátó rendszerekben, a foglalkoztatás minősége alapján az orvosi fizetések a köztisztviselői-közalkalmazotti mintához igazodtak. Magyarországon ez az elv több-kevesebb ellentmondással a második világháborút követő kommunista hatalomátvételig volt érvényben. Az orvosi fizetéseket a negyvenes évek második felében bekövetkezett szélsőbalos politikai fordulat kapcsán igen alacsony szinten állapították meg. Az ortodox szocializmus bér- és keresetszabályozási politikája semmi kétséget nem hagy arra nézve, hogy az ilyen típusú társadalom teljesen függetleníti magát a közgazdasági bérelméletek minden racionalitásától⁽²⁷⁾. A fizikai munka megdicsőül, mint az igazi értékteremtés vélt alapja, jeles képviselőjével, a rendszert legitimáló nagyüzemi munkássággal együtt. Mellette természetesen az adminisztratív fenntartó és termelésirányító állami apparátust is kiemelt gondoskodást érdemel. A frissen berendezkedett proletárdiktatúra különösen kíméletlen repressziót alkalmazott az előző

rendszer magas presztízsű szellemi foglalkozású elitjével szemben. A legtöbb foglalkozásnál (vezető államapparátusi tisztségviselők, bírák, ügyészek, ügyvédek, katonatisztek, termelésirányító műszaki és agrárértelmiség, stb.) kellő politikai előkészítés után még a "munkásosztály és a vele szövetséges parasztság" támogatását is sikerült megszerezni a fizikai megsemmisítésig is kiterjedő irtóhadjárathoz. Az orvoslás azonban különleges helyet foglalt el a társadalom szemében magasan álló hivatások között. Művelőinek etnikai összetételét sem tekinthetjük elhanyagolhatónak⁽²⁸⁾, de a zsidóüldözések sötét időszakától eltekintve a magyar orvosértelmiség soha nem függött az előbb említett foglalkozások mértékében a mindenkori államhatalomtól. Az orvosok, mint a "régi értelmiség" tagjai, természetesen nem maradhattak ki a represszióból, bár büntetésként csak a legenyhébb fokozatot, az abszurd módon alacsony fizetéseket kapták. A két háború között Magyarországon a diplomások a szakmunkásbérek három- négyszeresét keresték, míg 1953-ban a körzeti orvos a munkások átlagkereseténél csak 37 %-kal kapott többet, a tisztiorvos pedig 38 %-kal⁽²⁹⁾. Az utóbbi évtizedben a piacgazdaság elvén működő, és nemcsak az iparilag legfejlettebb európai államokban, az orvosok átlagos jövedelme három- négyszeresen haladta meg az ugyancsak átlagos munkajövedelmet⁽³⁰⁾.

A magyar társadalom végülis több mint négy évtizede folyamatosan kiegészíti a közalkalmazott orvosok igen alacsony fizetését. Ez az össznépi valorizáció spontán és informálisan zajlik, a nem szabályozott és a nyilvánosságtól elzárt rendszerek minden hátrányával együtt. Nem kérhetjük számon rajta mindazt, amit joggal elvárhatnánk egy következetes és piacgazdasági kategóriákban gondolkodó jövedelempolitikától. Az orvosi élőmunka hálapénzes honorálásában az a természetes, hogy a bruttó szolgáltatási tömegnek a díjazása csak "en masse" képes megfelelni. Illúzió elvárni olyan fogyasztótól az értékek helyes arányosítását, aki sokszor még szorultabb helyzetben van, mint a király a bosworthi csatamezőn, Shakespeare III. Richard-jában⁽³¹⁾. Másrésztől az orvos hiába végez az adott beteg ellátásában

nélkülözhetetlen munkát, ha a kialakult szakmai szokásrend vagy a szakmán belüli hierarchia miatt a beteg nem(csak) őt honorálja.

A korrekt gazdasági elemzések egyébként szükségszerűen elvezetnek ahhoz az előre is tudható nyilvánvaló igazsághoz, hogy az újraelosztás "mikroszinten" diszfunkcionális, és a "makroszintű erőforrás-allokációban" is azonos a helyzet⁽³²⁾.

Tiszteletdíj - borraaló - hálapénz

A Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete (MOSZSZ) II. kongresszusán, 1947-ben Weil Emil főtitkár arról beszélt az orvosok gazdasági helyzetét elemezve, hogy "az egészségügyi alkalmazottak között a borraaló rendszer virágzik". Az okot is megnevezte: "az orvosok fizetése olyan alacsony, hogy rendes megélhetési nívót nem biztosít"⁽³³⁾. Weil Emil pályája a "kapitalista" egészségügyben indult, tehát abszurd lenne feltételezni, hogy nem voltak világos képzetei a borraaló és az orvosi (tisztelet)díj közötti alapvető különbségről. A borraaló kifejezést merőben új jelenség megnevezésére alkalmazta. A terminológiai találékonyság révén, mintegy a "nép ajkán" megszülető "hálapénz" még egy évtizedet váratott magára. A témakörhöz kapcsolódó folklór másik jeles terméke az "ingyenesség" pedig csak 25 év múlva került kodifikációs használatba az 1972. évi II. tv. kapcsán.

Az 1959. évi 8. Tvr. (Orvosi Rendtartás) preambulumban a következő megállapítás szerepel: "Az orvosok zöme egyetért a szocialista egészségügynek avval az alapvető elvével, hogy a dolgozókat magas színvonalú, díjtalan egészségügyi ellátás illeti meg". A törvényalkotó még "tudja", hogy az orvosi munkát mindenképpen díjazni kell, azonban ezt a díjat a biztosított betegnek nem kell(ene) két részletben leróni, egyszer TB-járulék és másodszer hálapénz formájában. Az 1972. évi tv. miniszteri indoklásában "az állampolgárok a gyógyító-megelőző ellátás keretében az orvosi

szolgáltatásra, továbbá a szükséges orvosi gyógykezelésre (ideértve a kórházi gyógykezelést is), valamint a szülészeti ellátásra és a mentőszállításra ingyen jogosultak ... az egészségügyi ellátást kiegészítő egyes juttatásokért (pl. gyógyszer, gyógyászati segédeszköz) a fennálló térítés továbbra is kötelező"(34). Az állampolgári jogcímről a biztosítási elvre visszatérve, a legújabb rendeletek(35) részletesen szabályozzák a biztosított által csak teljes térítési díj, illetve részleges térítési díj ellenében igénybe vehető szolgáltatások körét. Látható tehát, hogy a magyar egészségügyben soha nem volt idegen azoknak a szolgáltatásoknak a jelenléte, amelyekre a költségvetés, illetve a TB nem 100 %-os támogatást nyújtott. Az utóbbi 50 év gyakorlatában azonban neuralgikus pont volt és maradt az orvosi élmunka elszámolása.

A negyvenes évek végének magyar társadalmában a többi között az orvos-beteg viszonyban is teljes zűrzavar uralkodott. Az előző rendszerből jogfolytonosan tovább működő TB még messzemenően nem fedte le az egész társadalmat. Így 1949-ben a biztosítottak csak a lakosság 41%-át jelentették. A betegek ellátását végző orvosok viszont a 139/1950.MT.sz. rendelet értelmében állami alkalmazottak voltak. Minden fekvőbeteg-intézet állami tulajdonba került. A járóbeteg ellátásban de jure soha meg nem szüntetett magánrendelést kíméletlen nyomás alá helyezték.

Az orvos-beteg kapcsolatban több évezreden át kialakult munkadíj elszámolási gyakorlatot a "fee for sevice" típusú rendszerek a mai napig fennmaradtak. Ez a magánorvos számára közvetlenül jelenik meg a nem biztosított beteg által történő fizetésnél, vagy a biztosítónak benyújtott számla kiegyenlítésénél. Az átalánydíjas változat eltér a "fee for service" elvétől. Ilyen esetben a magánorvos az ellátott biztosított betegek után normatív (többnyire valamilyen módon korrigált) fejkvóta alapú elszámolásban részesül a biztosítóval kötött szerződés alapján(36). Az alkalmazott orvos elszakad saját tevékenysége díjazásának közvetlen rendszerétől. A tulajdonos fizetést

folyósít, függtlenül attól, hogy saját elszámolása a biztosítóval vagy a beteggel normatív, vagy teljesítmény alapon történik. Ez természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy szimulatív jelleggel különböző "ősztönzőket" csatoljanak az alkalmazott fizetéséhez. A megoldás, pénzügyi-technikai szempontból csak a valóság megkettőzésének szintjén hasonlít a gazdasági értelemben is közvetlen orvos-beteg találkozásához. A paraszolvencia keletkezésében pontosan egy ilyen megkettőzött kapcsolatnak volt kizárólagos relevanciája.

A díjtalanság üzenete teljesen világos volt 1947-ben. Egyes betegek kötelesek voltak díjat fizetni az orvosi munkáért, a betegek másik csoportjánál ezt a biztosítási rendszer, a deklarációk szintjén 100 %-ban átvállalta. Az átvállalt szolgáltatást "éhbérért" dolgozó orvosok végezték. Ezt a tényt az orvos, a beteg és a hatalom is pontosan ismerte.

A hatalom a fizetéseket csak a bérfeszültségek tűrhetetlen fokozódásakor "rendezte". A párt- és állami vezetés természetesen pontosan tudta, hogy az orvosok a betegektől "borravalót" kapnak. Ez tükröződik például a 40/1950. MT.sz. rendelet azon részében, amely havi 200 forintot juttat a röntgen-, a tbc.- és az elmeosztályok orvosainak és a kórboncnokoknak.

A beteg, a díjtalanságot harsogó propaganda mellett nem érzett különösebb kényszert arra, hogy nagyságrendileg az egykori honoráriumokhoz közelítő összegeket dugdosson az orvos zsebébe. A diktatórikus módszerekkel megfélemlített orvos viszont nem utasította el a szakma méltóságát megszegyenítő 10-20 forintokat. De facto tehát ráterhelődött egy részleges térítési díj az orvosi szolgáltatásokra. Ezt a díjat csak azok az orvosok kapták, akik közvetlen kapcsolatban voltak a beteggel, és döntésük annak sorsát alapvetően befolyásolta. A többi orvos munkáját a tulajdonos(állam) rablógazdálkodásos módszerekkel hasznosította.

A hálapénz valódi ökonómiája

A hálapénz ma már az orvosi jövedelem kormányzati szinten is elismert kiegészítése. Biztosítási elvre épülő egészségügyi ellátó rendszerünkben a lakosságtól csak valamilyen járulék formájában lehetne beszedni. A járuléktömeg egy részéért a betegek semmilyen címzett szolgáltatást nem kapnának, de elveszítenék az össznépi boríték-forgalom kétes biztonságát.

A szolgáltatási többlet nélküli hálapénz, bármilyen furcsának is tűnik a megállapítás, egy átfogó társadalmi egyetértéssel kialakult szokásrend terméke, amely elsősorban néprajzi kategóriákkal elemezhető, és nem a keresleti-kínálati viszonyok dinamikájával. Kétségtelenül meghökkentő, modern korunkban egy népszokásra emlékeztető jelenségre hivatkozni, a "kötelező" co-payment forgalma azonban sokkal jobban hasonlít, például a mennyasszonytánchoz, mint a szolgáltatási piacok szabályozásához. A gazdasági racionalitás különben nem idegen a népszokások azon fajtájától, amelyek közé tipológiai alapon a habituális "hálapénzelés" is besorolható.

A részletesen kimunkált "ajándék"-elmélet szándékosan úgy tesz, mintha az orvosi munkának volna egy olyan része, "amit megfizetni nem lehet", és ezt a betegek nem "adózás-jellegű" anyagi előny juttatásával, utólagosan honorálnák⁽³⁷⁾. Az elmélet nagyvonalúan és hamis analógiával merít a szakrális medicina hála- és fogadalmi adományainak tradíciójából.

A hatalom nem kíván közvetlenül beavatkozni az orvosi élőmunka össznépi honorálásába. Nem tilt, de nem is nyújt segítséget az erőltetett "szolgáltatás"-hoz. Azok a moralizáló ráolvasások, amelyek az etikus magatartást körvonalazzák csak orientáló jellegűek, és óvják az orvosokat attól, hogy a szolgáltatás dologi feltételeit egyes betegek előnyére látványosan átszervezzék. Ez a hálapénz azt a célt szolgálná, hogy a betegek megkárosításának látszatát is elkerülve,

teljesítményarányossá tegye az orvos kiegészítő javadalmazását. A habituális hálapénz-forgalom határai ott húzódnak, ahol a szolgáltatás saját élők munkával történik, mellőzve a dologi feltételek szelektív alkalmazását. A hálapénz vitákban becsületesnek nevezett orvos ezt az ideáltípusú magatartást követné. A mai viszonyok között kétséges, hogy ezzel realizálni tudna egy olyan összjövedelmet, amely "legalább a magyar bérarányokban" munkájának társadalmi értékével arányos bevételt jelenthetne. Az önfeláldozás jogát természetesen egyetlen orvostól sem lehet megtagadni, de kényszert sem lehet alkalmazni a tömeges önkizsákmányolásra⁽³⁸⁾. A "becsületesen" megszerezhető hálapénzt igen tág összeghatárok között, és statisztikai valószínűséggel adják. A vagyonosabb rétegek "kerettámogatás" formájában hozzájárulnak a szerényebb jövedelműek ellátásához, vagy olyan esetekhez, ahol az orvos nyilvánvalóan semmilyen pénzre nem számíthat, viszont legális jövedelmében ez a munkája nincs megfizetve. A hálapénz eseti értéke jól elkülöníthetően meghaladja az egyszerű borraivaló nagyságát, ugyanakkor a legnagyobb paraszolvencia is nevetséges összeg azokhoz a csúszó- és kenőpénzekhez viszonyítva, amelyek a nemzetgazdaság más ágaiban 100 millió forintos tőkeallokációk útjának egyengetését célozzák.

A hálapénz habituális részét csak kizárásos alapon különíthetjük el a büntetőjogi és az utalványozási típusú paraszolvenciától. Ezek háttérben jól definiálható többlétszolgáltatásokat forgalmazznak. Az ilyen szolgáltatásokat részben büntetőjogilag kellene szankcionálni, részben pedig legális feltételrendszerbe foglalni.

A büntetőjog (határ)területéről azok a bevételek származnak, amelyek háttérben az orvos gyógyító-megelőző munkájához közvetlenül kapcsolódó szakértői tevékenységek állnak. A forenzikus ténykedés manipulációja (például orvosi látlelet kiállításakor) egyértelmű megvesztegetésnek számít. Ezzel az orvos és a beteg is tisztában van, és csakis ilyen minősítéssel fordulhat elő a gyakorlatban. A munkaalkalmasság, a keresőképesség és a rokkantság

megállapítása, részrehajló módon akkor is megvesztegetésnek számít, ha sokkal nehezebb bizonyítani büntetőjogi kritériumok alapján. Jelentős "nyomatékok" lehet adni például a gépjárművezetői alkalmasság kedvező elbírálásához, vagy egy fiktív táppénzes betegállományhoz, nem is beszélve a "rokkantosítás"-ról. A szakmai álcázás kifinomult technikái az esetleges támadások kivédését a folyamatba előzetesen belekalkulálják.

Nagy értékű eszközökkel és anyagokkal végzett gyógyítás területén az orvosi utalványozási jogkörrel való visszaélés a kvázi-hálapénz legellentmondásosabb területe. Ha nincs paraszolvens kereslet, a szolgáltatást akkor sem lehet szüneteltetni. Ilyenkor jutnak a fiatal kollégák "jelentősebb" feladatokhoz. Azok az orvos-vezetők, akik rendelkeznek más orvosok élők munkájának felhasználásával, ilyenkor TB-tarifás munkatöbblettől tudnak megszabadulni. Más esetben ugyanezt az élők munkát saját hálapénzükben akadálytalanul realizálhatják. A kölcsönösség a hierarchia szomszédos fokain kiegyenlítődéshez vezethet, a nagyobb távolság azonban már jelentős jövedelem differenciálódást eredményez. Ez különben egybeesik a tulajdonos és a finanszírozó elképzelésével, de mivel más forrásra nem tud támaszkodni, a manipulációt hallgatólagosan támogatja.

A nem szakmai szolgáltatások orvosi utalványozása a jogi és a TB-szabályozás aktív támogatását igényli. Klasszikus és egyben örökzöld téma a kórházi hotelszolgálat különböző minőségi szintjeinek kiutalása. A mai jogi helyzet teljesen világos, az egyes szintek rendeletileg rögzített valóságot jelentenek a biztosítási fedezettel nem rendelkező betegek számára⁽³⁹⁾. A biztosított beteg ezzel szemben egyaránt jogosult például a 10.000 forint/nap térítési díjjal elszámolt 1 ágyas szobára, és a 4 ágy feletti tömeg-kórteremre. Az a társadalom, amely természetesen tudomásul veszi a I. és II. osztály tényét a MÁV-nál, tudomásul venné a biztosítás co-paymentet is a magasabb kórházi komfortfokozat kiutalásánál. Jelenleg azonban egy farizeus színjátékot láthatunk: a beteg a co-paymentet a diszpozíciós jogkörrel rendelkező

orvos zsebébe csúsztatja. Ez az orvos természetesen lelkes híve annak, hogy külsőségeiben ne szakítsuk szét a társadalmat gazdag és a szegény betegek ellátására.

"Szociális" igazságérzetet hirdetve közben rutinosan kollaborál a hatalommal. A közös érdek az orvosok fizetési osztályainak olyan "széthúzását" szolgálja, amely meghaladja az ideáltipikus hálapénz differenciálási képességét, de fedezetére a TB-nek és a tulajdonosnak is üres a pénztárcája.

Összefoglalás - futuroológia helyett

A paraszolvencia létrejöttének előfeltétele és fennmaradásának záloga a legálisan elérhető orvosi jövedelem igen alacsony szintje egy olyan társadalomban, amelyben a hatalom a jövedelemszabályozásban ambivalens magatartást tanúsít saját szabályainak betartása és megkerülése között. Az eldöntendő kérdések képmutató "lebegtetése" még ennek a választásnak a terhétől is megszabadítja.

A második tényező az orvosok érdekkövetésének az a módja, amely partnere a hatalomnak minden informális alkufolyamatban, és válagatás nélkül elfogad minden lehetőséget anyagi helyzetének javítására. A jól fizetett kiszolgáltatottságot az orvosi hierarchia önköltséges belső elnyomással hálálja meg a mindenkori ágazati vezetésnek.

A harmadik garanciális feltétel a lakosság fizetőképessége és hajlandósága, hogy mintegy a hatalom háta mögött az orvossal kollaborálva, saját megtakarításaiból egy másodlagos egészségügyi finanszírozást hozzon létre, az orvossal kölcsönösen kialakított játékszabályok alkalmazásával.

Jegyzetek és irodalom

1. A bibliai Újszövetség vonatkozó részei: (Máté 22. 15-22, Márk 12. 13-17, Lukács 20. 20-26).
2. Minden etimologizálás nélkül, a magyar társadalombiztosítás, mint kifejezés nem azt hangsúlyozza, hogy egy "szociális" indíttatású személyi biztosításról van szó, hanem azt, hogy a biztosítás hatóköre lefedi az egész társadalmat.
3. "Ausztriában 8-10 hetet kell várni egy olyan epeműtetre, amelyet Budapesten - a rendelkezésre álló fölös kapacitásoknak köszönhetően - egy napon belül megcsinálnak".
Szepesi András, az Agrárszövetség képviselője az egészségbiztosítási önkormányzatban.
In: *Lege artis medicinae (LAM) Melléklet*, Június 10. o.
4. Petschnig Mária emlékezetes vitaindító cikkében, amely már címében is szakít az addig ideológikus-moralizáló hangvétellel először veti fel a "mesterségesen keltett" hiányt a hálapénz okaként (Az orvosi hálapénzről - nem etikai alapon. Valóság, 1983. II. sz. 47-55. o.) A napjainkig eltelt 10 év során a paraszolvenciát elemző közgazdászok ezt a gondolatot különböző tematikus variációkban, de mindig vezérmotívumként alkalmazzák.
5. Ezt Bondár Éva kimerítően taglalja a "Három cikk ürügyén a hálapénz közgazdasági természetéről" c. munkájában.
Replika, 3. évf. 1-2. sz. 65-79. o.
6. Bordás István: Piac és feketepiac az egészségügyben.
Replika, 1993. 9-10. sz. 88. o.
7. A Galasi Péter - Kertesi Gábor szerzőpáros alighanem legnagyobb tévedése, hogy az alacsony orvosi keresetekre való hivatkozásokat (ld. az idézett tanulmányban) nagyvonalúan tévedésnek nevezik a hálapénz okainak sorában.
In: *A hálapénz ökonómiaja. Közgazdasági Szemle*, XXXVIII. évf. 3. sz. 263-264. o.
8. Buda Béla: A hálapénz szindróma. A magyar egészségügy különleges tünete nyomában.
Replika, 3. évf. 1-2. sz. 82. o.

9. Szepesi András (idézet helye ugyanott mint a 2. pontban)
10. Ez a szándék nagyon határozott hangnemben jelent meg Kuti Éva hozzászólásában a Petschnig-vita kapcsán: "az egészségügy szempontjából a hálapénz kidobott pénznek számít, a lakosság ilyen formában hozott anyagi áldozatai semmit sem javítanak az egészségügyi ellátás egészének színvonalán, az egészségügyi intézmények helyzetén ... (A különszobáért fizetett összegekből nem épülnek kórházi különszobák, legfeljebb főorvosi nyaralók a csipőműtétekért fizetett 1.000 márkából nem platinát importálnak az újabb műtétekhez, hanem luxusholmikot az orvosok számára.)" Valóság, 1984. 3. sz. 113. o.
11. Egy nemzetközi munkacsoport 1991-es tanulmánya alapján: "A hálapénz elvárt és meggyökeresedett gyakorlat, és az ellátók jövedelmét növeli. Mértéke ismeretlen, de úgy vélik, hogy jelentős: a Világbank jelentése becslésszerűen 12 milliárd forintra tette 1989-ben. Commission of the European Community ACE project (implementation of theory and practice of modern market-orientated and mixed health economics and management. The different type of health service/policy for helping the changes in Hungary.
In: LAM. Melléklet, 1992. aug. 3.o.
12. A 40/1950.MT.sz. rendelet szerint a városi-községi és körorvosi fizetése havi 700-900 Ft., a kórházi osztályvezető főorvos 1.800-2.200 Ft. volt. A 10 forintos, illetve 300 forintos esetet Ádám György idézi. In: Az orvosi hálapénz Magyarországon. Magvető Kiadó, Bp. 1986. 89.o.
13. Ádám György az eseményekkel kapcsolatban megbízható szóbeli közlésre támaszkodik a 12. pontban idézett művében (92. o.)
14. Petschnig Mária: Az orvosi hálapénzről - nem etikai alapon.
Valóság, 1983. 11.sz. 47-55. o.
15. Losonci Ágnes 4 milliárdot nevez meg.
In: A kiszolgáltatottság anatómiája az egészségügyben. Magvető Kiadó, Bp, 1986. 123. o.
16. A Kossuth Rádió 1986. március 15-i "168 óra" adásában Mester Ákos szerkesztő kérdésében 4,5-5 milliárd forint szerepel. A kérdezett Hutás Imre, akkori egészségügyi minisztériumi államtitkár határozottan nem foglal állást, csak annyit mond, hogy "az összeg nem látszik hitelesnek."
In: Ádám György: Adóztatás után. Magvető Kiadó, Bp. 1989. 45.o.

17. Pulay Gyula a Népjóléti Minisztérium helyettes államtitkára egy kerekasztal-beszélgetésben úgy nyilatkozott, hogy "becslések szerint a hálapénz nagysága az egészségügy bérköltéseinek 25 %-ra tehető."
In: Egészségügyi reform és/vagy válságkezelés?
Figyelő, 1993. április 22 szám. 22.o.
18. Cselekvési program egészségügyi rendszerünk megújítására.
Népjóléti Minisztérium, Bp. 1991. aug. 21.
In: LAM Melléklet, 1991. aug. 28. 11.o.
19. Egészségpolitikai Irányelvek - a Cselekvési Program aktuális feladatai. Népjóléti Minisztérium Egészségügyi Rendszerváltozást Koordináló Bizottság, 1992. szept.
In: LAM Melléklet, 1992. szept. 4.o.
20. Kincses Gyula országgyűlési képviselő, a Népjóléti Minisztérium Egészségügyi Rendszerváltozást Koordináló Bizottságának elnöke. A kijelentés az MSZP Eü. Tagozata által rendezett fórumon hangzott el 1993. ápr. 3.-án.
In: LAM Melléklet, 1993. ápr. 21.o.
21. Mikola István a Magyar Kórhákszövetség elnöke, aki 1991-ben a Népjóléti Minisztérium nevében a "Cselekvési Programot" jegyezte.
Idézet helye a Figyelő kerekasztal beszélgetésben (17. pont).
22. Az idézet helye, mint a 19. pontban
23. 1992. évi XXXIII.tv. 89§ I.bek.
24. Kincses Gyula. Idézet helye, mint a 20. pontban.
25. Balázs Péter: Piac vagy hivatástudat a gyógyításban?
Valóság, 1993. 4. sz. 51-62.o.
26. Csaba Iván: A hálapénz közgazdasági értelmezéséhez.
Replika, 1993. ápr. 9-10. sz. 103. o.
27. Héthy Lajos: Az állam és a bér.
Valóság, 1988. 8.sz. 33-46.o.
28. Buda Béla ld., mint a 8. pontban: 82-83.o.
29. Németh József: Értelmiség és társadalmi haladás.
MSZMP BB. tanfolyam 1987-88. 20., illetve 33.o.

30. A Gyetvai László - Szabó Irén szerzőpáros kivételként említi az olasz viszonyokat, kétszeres szorzószámmal. Igen valószínű, hogy a közalkalmazott magyar orvosok, természetesen a hálapénzes rablólovagoktól eltekintve, ezzel is elégedettek lennének.
In: Az egészségügy anyagi érdekviszonyai. Kossuth Kiadó, Bp. 1988. 26.o.
31. Az idézet eredetiben így hangzik "A horse, a horse, my kingdom for a horse".
In: The complete works of William Shakespeare
Oxford University Press. London, 1962.
32. Csaba Iván: A hálapénz közgazdasági értelmezéséhez.
Replika, 1993. 9-10. sz. 95-107. o.
33. Weil Emilre Ádám György hivatkozik a 12. pontban idézett művében (76. o.)
34. Miniszteri indoklás az egészségügyről szóló (és 1972. II. tv. számon becikkelyezett) törvényjavaslathoz. Harmadik rész. A gyógyító-megelőző ellátás. I. fejezet A gyógyító-megelőző ellátás alapelvei, 23-25 §.
35. 106 és 107/1992.(VI.26.) Korm. rendelet.
36. A rendszerváltozás után a magyar háziorvosi privatizációban ezt a megoldást alkalmazták.
37. Dr. Szabó Ferenc: Orvosetikai kérdésekről. Etikai, fegyelmi ügyek, határozatok.
Medicina Kiadó, Bp., 1973. 61-68. o.
38. Ennek az érzelmi-hangulati körnek típusos megnyilvánulása, hogy a "nemzet napszamosai" után allegóriába rendeződtek a "XX. század rabszolgái". Megdöbbentő és hiteles olvasmány egy majdnem 300 oldalas könyv erről az életézésről.
Dézi Csaba András: A XX. század rabszolgái. Riportok orvosokkal, orvosokról.
Gordiusz Lap- és Könyvkiadó, Győr, 1991.
39. A 106/1992.(VI.26.) Korm.rendelet 7. sz. melléklete a 89/1990.(V.1.) MT. rendeletehez.

Dr. Szretykó György

Társadalmi kihívások - magyar válaszok

"Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt "bennszülött"-té ez a nagy középkori nemzet tulajdon országában... Állami életét idegenek vezetik: ha vannak is véréből való nagyjai, azok csak maharadzsák; gazdaságilag kizsákmányolják; idegen civilizációk selejtje ellen nincs védelme, erkölcsében és testében nyomorodóban van...

Tegyük fel, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a harmadik oldal".

Németh László előadása. Szárszó. 1943.

Napjaink egyik aktuális témája a magyar társadalom szerves fejlődése és a külső minták követése kapcsolatának, illetve történelmileg kondicionált diszfunkcionális mozzanatainak tudományos vizsgálata. Tanulmányomban kísérletet teszek arra, hogy röviden bemutassam a magyar társadalom modernizációs törekvéseit történet-szociológiai és aktuálpolitikai nézőpontból. Ez utóbbi során felvázolom a harmadik (saját) utat, mint a mai magyar társadalom alternatíváját.

1. Rövid történelmi áttekintés

A különböző periódusokban különbözőképpen definiálta a tudomány és a politika szférája Magyarország helyét Európában. Főleg a kiélezett politikai helyzetekben, válságos történelmi periódusokban, vagy éppen a hatalmon lévő uralkodó osztályok nagyhatalmi törekvéseinek alátámasztása érdekében sorolták Magyarországot a nyugat-európai, vagy kelet-európai, duna-völgyi, vagy éppen a kárpát-európai kategóriába.

Történelmünket végigkíséri a társadalmi tudat dilemmája, hogy végül is hova, Európa mely történelmi régiójához tartozunk. Ebből a szempontból, érdemes felidézni Szűcs Jenő következő gondolatait, amelyek kiindulópontját adják Európa régiókra tagolódásának: "Van egy nagyon markáns vonal, mely az Elba-Saale alsó folyásának délnek, a Lajta, s tovább a hajdani Pannónia nyugati pereme mentén szeli át Európát: a Karoling Birodalom keleti határa 800 táján. Ami ettől Nyugatra esett, ott zajlott le a megelőző három évszázadban a későantik-keresztény és a barbár-germán elemeknek az a szerves szimbiózisa, melynek első - noha még nyers és átmeneti - szintézise volt maga a "renovált" Imperium. E tömb megnevezése, már akkoriban gyakran "Nyugat" volt".¹

Tehát már az első évezred előtt kétszáz évvel sem beszélhetünk egységesen Európáról, hiszen kifejlődött Európa testéből egy sajátos és egyéni vonásokat hordozó régió, s mint később írja Szűcs Jenő a "nyugat nem Európa valamely részétől való különállást jelöli, hanem sokkal inkább a régi világgal való szembenállást jelenti."²

Ezek után, kb. 800 táján az előbb említett határvonaltól nyugatra kialakult egy "keresztény-feudális társadalom", ugyanakkor Európa másik pólusán Bizánc állt. E kettős erőterbe érkeznek a honfoglaló magyarok 895-96-ban a Kárpát-medencébe, a maguk törzsi alapokon szerveződő társadalmukkal. Ebben a térségben érte a magyarságot

Nyugat-Európa első nagy kihívása, amely alapvetően megkérdőjelezte a magyarság létjogosultságát.

A kihívásra adott válasz, melyet talán István királlyá koronázása 1000-ben jelképez legjobban Európa felé a magyarság legitimációját biztosította. Ezzel egyidőben átrendezte az egész akkori társadalmat, amely a törzsszövetség és fejedelemség helyett a feudális királyságot teremtette meg.

A válaszadásban a reális alternatívák nemléte miatt, a fennmaradás érdekében a nyugati képletbe való beolvadás a nyugati minta elfogadása és követése lehetett az egyedüli cél, még akkor is, ha ez a képlet nem a magyar társadalom organikus fejlődéséből bontatkozott ki, hanem hatalmi úton, felülről rákényszerítve. A magyar, de a velünk egy régióba sorolható országok történelmében is többször előfordult a társadalom önfejlődésétől idegen struktúra ráerőszakolása a társadalomra.

A "Nyugat" első nagy expanziója nem fedte le teljesen homogénen a magyar társadalmat, hiszen a Dunántúlon már a honfoglalás előtt éltek földművestársadalmak, s éppen ezért ezen a tájon a nyugati életbe való beolvadás könnyebben mehetett végbe, míg az Alföld keleties jellege megmaradt: "A "nyugatias Dunántúl" és a többi magyar táj közötti különbség csak a XV. században kezd észrevehetően csökkenni. Ekkorra a magyarországi agrárviszonyok fejlődése megközelítette a nyugat-európai".³

A feudalizmus első válságából a "Nyugat" úgy került ki, hogy nagyrészt Közép-Kelet-Európára támaszkodva elégítette ki például a nemesfém szükségletét. A gazdasági tér kiszélesítésének a várost tette meg központjává és nem utolsó sorban a földesúri viszonyokat átrendezte úgy, hogy a jobbágy kötöttségeket fellazította.

Közép-Kelet-Európában a XV.-XVI. századra vált érezhetővé a feudalizmus válsága. Erre a kihívásra egy sajátos közép-kelet-európai

válással reagált a magyar történelem, amely pontosan az ellenkezője volt a nyugat-európai reflexnek. A polgárosuló mezővárosok kiváltságait megnyirbálták, a földesurak erősítették a jobbágy személyes függőségét, s átvettek bizonyos állami funkciókat a közigazgatás és az igazságszolgáltatás területéről.

Tehát, míg a nyugati régióban a földesúri-jobbágy viszony, az úrszolga viszonyból a partneri viszony felé haladt, addig Közép-Kelet-Európában a földesúri hatalom megszilárdulásával, sőt növekedésével tovább erősödött az alá-fölé rendeltségi képlet, az elnyomó és elnyomott viszonya.

A második jobbágyság hatására a feudalizmus újra megerősödött. Következményei közül a legtovább ható jelenség a társadalom szerkezetének megmerevedése, a parasztság röghözkötöttsége. A városi polgárság gyengesége miatt, a túlbujánzó nemesség érdekeinek megfelelően, a társadalmi mozgás lelassulása vált jellemzővé. Ilyen körülmények között nem is beszélhetünk olyan intézményrendszer kiépüléséről, amely az egyén autonómiáját biztosíthatná, s amely keretet nyújthatna a társadalom testéből kiinduló fejlődési folyamatnak.

A nyugati mintával szemben Közép-Kelet-Európában az állam rátelepedett a társadalomra, leszűkítette az egyén szabadságkörét. Összegezve a második jobbágyság hatását, megállapítható, hogy a kapitalizálódó nyugathoz képest ez a térség periférikus szerepbe szorult vissza, bár részévé vált a "nyugati világgazdaságnak", de annak csak egy gyengén fejlett kiszolgáló egysége maradt.

Ugyanakkor rendkívül tanulságosak Szűcs Jenő alábbi gondolatai a kialakult európai helyzettel kapcsolatban: "Az újkor egyik irányból a Nyugat második nagy expanziójával (1500-1640) köszöntött be, mely a képlethez az Atlanti-óceánon átnyúlva hozzákapcsolta Amerikát, (s idővel abszorbeálta Skandináviát), másik irányban a "csonka" Kelet-Európa nagy expanziója létrehozta a "teljes" Kelet-Európát,

hozzákapcsolva a képlethez a Csendes-óceánig terjedő Szibériát. A kettő közé szorult Közép-Kelet-Európa az újkor hajnalán defenzív döbbenettel eszmélhetett rá, hogy míg nyugat felől a történelem újra megvont egy elmosódottnak vélt határvonalat, dél felől az évtizedes múltú közép-ázsiai eredetű inváziók utolsó (s legerősebb) hulláma partjait ostromolta, s maga sem tudta pontosan, hogy beletartozik-e még Európa Occidens kereteibe, vagy kiesett belőle".⁴

Az újkor egyik kihívása Nyugat-Európa részéről a XIX. században zajlott le, de hatásai a közép - és kelet - európai országok számára a XX. századig is hatottak.

Magát a kihívás lényegét a XVIII. század végén Nyugat-Európa kettős forradalmában kell keresni, amely egyrészt az angol ipari forradalmat, másrészt a francia társadalmi forradalmat jelenti. Nyugat-Európa e kettős forradalom hatására minőségileg új fejlődési szakaszába lépett és a XIX. század ugrásszerű gazdasági növekedését eredményezte, s tovább mélyítette a már feudalizmus kései szakaszában is meglévő különbségeket a közép-és kelet-európai régiókhoz képest, illetve bizonyos mértékig át is rendezte Európa három régiójának határait. Következésképpen, Nyugat-Európában a feudalizmusból nőtt ki a termelés új technikája, amely alapja volt az ipari forradalomnak, valamint ezzel szorosan összhangban fejlődött és alakult át a termelési viszony és osztályviszony. Vagyis a feudalizmusból párhuzamos fejlődési úton épült ki a kapitalista gazdasági rendszer és polgári társadalom, amely társadalmi forradalommal épült ki, alulról felfelé.

Ezzel szemben Magyarországon a kapitalizmus fejlődése - részben az 1848-1849-es szabadságharc és az 1867-es kiegyezés következtében - kívülről és felülről ment végbe. Kívülről elsősorban azért, mert a kapitalista termelési mód technikai és technológiai meghonosítását a nyugat-európai társadalmi-gazdasági fejlődést képviselő osztrák, német, cseh szakmunkásgárda teremtette meg. Ezen tények a kialakuló

társadalomszerkezetre is rányomták a bélyegét, hiszen a hagyományos politikai vezető rétegek, elsősorban a nagybirtokos réteg mellett az új polgári, főként zsidó és német bankár-nagybirtokos réteg is megjelent, valamint a munkásság is több nemzetiségűvé vált.

A felülről történő kapitalizáció elsősorban azt jelenti, hogy mivel a magyar társadalom önmaga nem volt képes egy belső fejlődés által az új termelési módhoz illeszkedő társadalmi viszonyokat kialakítani, ezért felülről, a központi hatalom mintegy rákényszerítette a reformokat a társadalomra. Az árutermelés a belső piac fejletlensége és a tőkehiány miatt, elsősorban a külpiazi igényekhez igazodva indult meg.

A közép-kelet-európai fejlődés egyik máig ható és neuralgikus ponttá váló sajátossága abból fakad, hogy e térségben a központi államhatalom nem esett egybe a nemzettel: "A többnyire soknemzetiségű keretben létrejött abszolutista állam ugyanakkor - éppen mivel a központi hatalom és nemzet különvált egymástól - sohasem lehetett igazán sikeres, hiszen a rendi nemesi képviselőket a nemzeti ügy képviselőjévé is téve, különlegesen felerősítette azt."⁵

Erre talán a legjobb példa a reformkor, amikor is hatalmas erőfeszítéseket tettek a nyugati fejlődési vonalra való visszatérésre, de a megfelelő politikai keretek és a Habsburg uralkodóház nyilvánvaló ellentétes érdekei miatt, ez eleve kudarcra volt ítélve.

A második jobbagyság által fejlődésében megrekesztett magyar társadalom csak 1867 után futott rá a kapitalista fejlődési útra, de csak annyiban alakult át a gazdasági és társadalmi élet, amennyiben ezzel lehetővé vált valamiféle lépéstartás a nyugat-európai gazdasági és társadalmi kihívással szemben. A nyugat-európai kihívásra adott közép-kelet-európai felemás válasz mellett születtek eredményes válaszok is, például a skandináv régió által, amelynek sikerült a felzárkózás, de a további lemaradás és perifériára sodródás is bekövetkezett például a Balkán régió részéről.

Magyarország kapitalizálódásának fent vázolt felemássága a legélesebben a két világháború közötti időszakban csúcspontot ért el. A két világháború közötti társadalom szerkezetét vizsgálva látható, hogy kettős struktúráként egymás mellett, együtt él a feudalizmus rendi szerkezete és a kapitalizmus polgári struktúrája.

Erdei Ferenc is különbséget tesz a két világháború közötti történelmi középosztálya két rétege között a társadalomban betöltött eltérő funkcióik alapján: "Tehát, amit mi középosztálynak nevezünk, az csak töredékében független középvagyonú egzisztencia, túlnyomó többségében értelmiségi alkalmazott, tisztségviselő. De még itt is különbséget kell tennünk. Egész pontosan csak az állam, az egyház és az uradalom értelmiségi alkalmazottai számítanak a középosztályba, szóval a történelmi értelmiség, illetve a tisztségviselőréteg. A magánpályák, az ipari és kereskedelmi vállalatok értelmiségi, tisztviselői statisztikailag és osztályhelyzetük szerint ugyan hasonlóan a középosztályba tartoznak, azonban egészen másfajta képződmény ez, hogyszem egybe lehetne fogni a történelmi középosztállyal. A tudatokban és a közvéleményben is éles a különbségtétel az állam, egyház és az uradalom értelmisége történelmi osztály, úri középosztály viszont az iparforgalom értelmisége magántisztviselő, polgári középosztály, vagy városi polgárság, illetve közönségesen zsidó értelmiség."⁶

A két világháború közötti magyar társadalomban felerősödött a kívülről kapitalizálódott társadalom ellentmondásai, amelyek a termelési viszonyok és a társadalomszerkezet sajátos kettősségéből adódtak. Ez a kettősség rányomta a bélyegét a társadalmi gyakorlatra is, hiszen a polgári fejlődés magával hozta a liberalizmus és a polgári demokrácia technikáját, de ez csak felemásan és látszólag alakulhatott ki, mivel a társadalom uralkodó országyai a rendi társadalom gyakorlatát követték, amely a tekintélyelven, a központi hatalom elsőbbségén, a hierarchiák fenntartásán alapultak, melynek

megerősödését az 1918/1919-es forradalmakra bekövetkező ellenforradalom szükségletei fokozták.

A Horthy-korszak etatista irányítás- és szervezetrendszerében a mintaadó funkciót a "történelmi középosztály" politikai kultúrája jelentette, amelynek lényege a passzivitást és engedelmisséget kifejező hierarchikus alattvalói orientációk és magatartásminták. Ezzel egyidőben a politikai életre jellemző a paraszti társadalom névtelenségi állapota, amely csak szelektíve volt jelen a közéletben. Éppen ezért számára a politika "úri huncutság". Ugyanakkor megállapítható, hogy a szakértelmiség polgári liberális és népi plebejus hagyományai is hatottak a társadalom szűk körében. A szociáldemokrata, a szakszervezeti és az illegális kommunista mozgalom pedig nagy szerepet játszott a munkáshagyományok kialakításában, terjesztésében és ápolásában.

1945-öt azért tartjuk a legújabb kori magyar történelem alapvető "elágazási pontjának", mert megvoltak a külső és belső feltételek ahhoz, hogy a "közép-kelet-európai történelmi igényekhez" jobban alkalmazkodó fejlődési pályára lépjen az ország. 1944/1945-től meg is indultak ez irányba a kísérletek, amelyek eredményei egyedülállóak voltak a magyar történelemben.

A kettős társadalmi struktúra a két világháború közötti időszak hagyatékának, főleg az intézményeinek a felszámolása azért volt igazán jelentős, mert a társadalomból alulról jött és részben öntevékenyen ment végbe. Itt nemcsak a földosztásra gondolunk, hanem a társadalmi élet más területein is megfigyelhető üzemi bizottságoknak, munkástanácsoknak, különböző népi bizottságoknak a háború utáni élet megszervezésében, a termelőeszközök társadalmi tulajdonbavételében betöltött szerepére is.

Az 1944-48 közötti magyar társadalom gyakorlatának jelentősége éppen az, hogy a különböző népi bizottságok útján, a különböző

társadalmi csoportok az eddigieknél sokkal szélesebb köre vehetett részt a politikai közéletben, a hatalom közvetlen gyakorlásában.

Az 1949-től kialakított társadalomépítő stratégia elméleti hiányosságok és gyakorlati-politikai okok miatt szakított a népi demokratikus modellel és ezt a sztálini modell cserélte fel. (Ennek ellenére a magyar társadalom szerkezete látenszen ismét kettős lett, amelyben egyidőben funkcionált a népi demokratikus és a sztálini modell.)

A társadalmi szerkezetünk kettős történetiségében megtalálható ellentmondás abból adódik, hogy az újratermelési modellt többek között a közép-kelet-európai gazdasági modernizáció érdekében hívták életre, vagyis a világgazdasági rendszerben elfoglalt évszázados perifériás szerepből való kitörés érdekében, de ugyanakkor szinte reflexszerűen az évszázados kelet-európai módszerekkel. Tehát a hatalom koncentrációjával, a fejlettebb struktúra kívülről és felülről való adaptációjával és az állam centrális szerepével a spontán társadalmi mozgások felett.

A kor újratermelési modelljének a redisztributív jellegét érdemes hangsúlyozni, amely már nemcsak a elvonás-újraelosztás folyamatára terjed ki, hanem a termelés folyamatára is. A szocialista újratermelési modell mindezzel rég óhajtott társadalmi célokat kívánt elérni, kiemelkedést a társadalmi-gazdasági elmaradottságból és radikális egyenlősítést hajtott végre az anyagi és szellemi javak újraelosztása területén, a társadalmi igazságosság érdekében.

A vázolt célokkal párhuzamosan, a gazdasági és politikai életben kialakult hierarchikus struktúrát a társadalom szerkezete is leképezte, és ennek hatására mély elkülönülés jött létre a társadalomszervező központ és az állampolgárok között. A gazdaság teljes ellenőrzés alá vonása a teljes államosítással ment végbe, amely nemcsak a gazdasági szféra államosítását, hanem a magánélet átpolitikálását is helyesnek vélte a szocialista célok érdekében. Természetesen az államosítás, a

központi hatalom felülkerekedése a társadalom felett, megfelelő ideológiai alátámasztással történt, amelynek következménye egy sok szempontból illuzórikus, utópisztikus vonásokat sem nélkülöző szocializmusképp kialakulása és az a feltevés, hogy az óhajtott szocialista, kommunista célok karnyújtásnyira vannak.

Az újratermelési modell zavarának politikai és gazdasági kezelésének módja feszültségeket keltett, majd az 1956-os népfelkeléshez vezetett. Az 1957-től kialakult politika alapvetően nem módosította a redisztributív újratermelési modellt, csak a modell belső ellentmondásaiból adódó feszültségeket kezelte másként, s közben fokozatosan visszaadta a politikai állam és civil társadalom szétválasztásának lehetőségét.

Az újratermelési modell módosításával együtt haladt a 60-as évek végének és a 70-es évek elejének a társadalmi szférák elkülönülését elősegítő politikája. Az állam visszahúzódása a társadalmi élet bizonyos területeiről elkezdődött, majd a 80-as években felerősödött.

Végző soron ez a folyamat és a nemzetközi körülmények együttesen vezettek el a rendszerváltáshoz. (Megjegyzendő azonban, hogy a rendszerváltás objektív és szubjektív okainak tudományos igényű, egyúttal teljes körű feltárása még várat magára).⁷

2. A harmadik út, mint a magyar társadalom alternatívája

2.1. Nyugati orientáció avagy saját út?

A 80-as évek végén a magyar társadalom ismét válaszút elé került, a "hogyan tovább" kérdését illetően.

A választási kampány során, a politikai pártok nagy többsége - bízva a nyugati támogatásban - nagy eufóriával a nyugati és amerikai

orientáció mellett kötelezte el magát, s ígéreteikkel azt sugallták az állampolgároknak, hogy ha rájuk szavaznak, akkor karnyújtásnyira van tőlük a nyugat-európai jóléti társadalom. Az objektíven gondolkodó állampolgárok már akkor tudták, hogy ennek nincsenek meg sem a gazdasági, pénzügyi sem a hiteles személyi feltételei, sőt ez a modell már nyugat-európában is válságba került. Ennek ellenére a tájékozatlan állampolgárok nagy többségét sikerült a politikai pártoknak ígéretekkel becsapni. Mivel a parlamenti pártok ígéreteiket nem teljesítették, ezért napjainkban az állampolgárok döntő többsége kiábrándultsággal és igen nagyfokú szkepszissel viszonyul a rendszerváltás eddigi eredményeihez.

A választási kampány során a különböző politikai pártok harsányan licitáltak túl egymást Magyarország közelgő EGK-tagságának időpontját illetően. Ezzel szemben számos jel mintha arra mutatna, hogy az EGK-nek és az USA-nak nem fűződik különösebb érdeke ahhoz, hogy a közép-kelet-európai országok gazdaságilag dinamikusan fejlődjenek, hiszen ezzel a terheik mértékét és egyúttal a konkurrenciát gyarapítanák. Kialakulóban van egy olyan közvélemény, amely szerint a nyugati stratégiában ezek az országok egyfajta gyarmat szerepet töltenek be, ami abban nyilvánul meg, hogy egyfelől szükségük van ezen országok piacaira, olcsó nyersanyagaira és munkaerejére, másfelől a versenyképes ágazatokat fokozatosan felvásárolják, vagy elsorvasztják. Tipikus példának hozzák fel erre a magyar mezőgazdaságot és élelmiszeripart (pl. növényolajipart, konzervipart, baromfifeldolgozóipart, cukoripart, tejipart, gabonaipart, édesipart stb.), és a húsembargót.

Ilyen körülmények között az objektív megfigyelőben felmerülnek a következő kérdések:

- Milyen feltételekhez kötik a tervezett Európai Közös Piaci tagságunkat?

- Miért nem ismertetik ezeket a feltételeket a magyar közvéleménnyel?
- Ha a nyugat nagyon kemény feltételeket szab az EGK-tagságunk elé, miért nem tartunk - a dánokhoz hasonlóan - erről népszavazást?

A történelmi tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a nagyhatalmak semmit sem tesznek önzetlenül, hanem cselekedeteiket mindig stratégiai és taktikai, s végső soron pénzügyi érdekeik határozzák meg. Éppen ezért célszerűnek látszik felvilágosítani a hazai közvéleményt az EGK-tagságunk feltételeiről.

Több szakértői elemzés és prognózis szerint a közép-kelet-európai országok közül 3 országnak van reális esélye az EGK-tagságra.

Ezek:

- Ausztria,
- Csehország,
- Szlovénia.

A kutatók az elemzések során a következő kritériumokat vették figyelembe:

- az egyes országok gazdasági és kulturális fejlettségét;
- a nemzetgazdaságok szerkezetét és teljesítőképességét;
- az adósságállomány nagyságát;
- az infláció mértékét;
- a munkakultúra minőségi jegyeit;
- az infrastruktúrával való ellátottságot;
- a munkanélküliség arányát és intézményes kezelésének módját;
- az emberi jogok helyzetét az adott konkrét országon belül;
- a geopolitikai elhelyezkedést.

Ausztria mindenekelőtt a jugoszláviai polgárháború és a kelet-európai országokból érkező menekülthullám miatt nagy

valószínűséggel fel fogja adni eddigi semlegességét és biztonsága szavatolása érdekében be fog lépni az EGK-ba és a NATO-ba. Ezzel párhuzamosan, nem kizárt, hogy a korábbi politikai vasfüggöny helyébe gazdasági vasfüggőnyt fog felhúzni a tőle keletre eső országokkal (így Magyarországgal) szemben is.

Szlovénia, amely a XIX. században az Osztrák-Magyar Monarchia része volt - a jugoszláviai polgárháború ellenére - rendelkezik azokkal a gazdasági és kulturális kondíciókkal, amelyek alapján elsősorban olasz és osztrák támogatással az EGK-nek teljes jogú tagja lehet.

A volt Csehszlovákia szétválásával Csehország viszonylag jó esélyekkel rendelkezik a nyugat-európai integráció útján. (Példának okáért említhető a munkanélküliség alakulása. 1992 augusztusában a munkanélküliség Csehországban 2,7%-os, ezzel szemben Szlovákiában 10,9%-os volt). Az utóbbi hónapokban Csehország külpolitikájában megfigyelhető a Visegrádi együttműködéstől való fokozatos eltávolodása és ezzel párhuzamosan a német orientáció dominanciájának erősödése.

A többi közép-kelet-európai országban elmaradt a várva-várt nyugati segítség. Éppen ezért azok a magyarországi politikusok, akik illúziókat tápláltak ill. táplálnak napjainkban is eme támogatás iránt, Bibó István szóhasználatával élve, "hamis realisták"⁸-nak bizonyultak. Ezzel egyidőben, a reálisan gondolkodó politikusok és állampolgárok kénytelenek felismerni, hogy csak magunkra ill. egymásra számíthatunk. Ilyen körülmények között felerősödik az igény a saját út koncepciójának⁹ megfogalmazása iránt.

Ennek a koncepciónak a lényeges elemei a következőkben összegezhetők.

2.2. Saját út a gazdaságpolitikában

A mai magyar gazdaság- és pénzügypolitika alakulásának elemzése szempontjából roppant tanulságosak Pozsgay Imrének a következő megállapításai:

"A hatalomátmentésről nálunk ideológiai viták folynak, holott gazdasági dolgokról van szó. Ezt a restriktív gazdaságpolitikát 1973 óta folytatják Magyarországon és az a liberális közgazdasági csoport viszi rezsimről rezsimre, kormányról kormányra tovább, amely 1973-ban kiagyalta és meghonosította ezt nálunk. Ez az igazi hatalomátmentés szerintem...

Lényegbe vágó tapasztalat az a gazdasági tény, hogy 1973 óta, s ez egy gazdaságtörténeti csoda egyébként: restriktív gazdaságpolitika folyik Magyarországon. Ezt csinálta Nyers Rezső kezdeményezésével a Lázár-kormány, ezt folytatta a Grósz-kormány és a Németh-kormány, és ezt átvette az Antall-kormány is. Megjegyzendő, hogy ezek a kormányok érintetlenek ebben az ügyben, és az Antall-kormány is olyan kevésbé tud beleszólni, mint az egész ország. Tudniillik az a masszív csoport, amely kikényszeríti ezt a gazdaságpolitikát, kimondja rá azt is, hogy világpolitikailag és világgazdaságilag csak ez követhető. Tehát diktátumként telepszik rá az országra, egy csoport képviseli és oktrojálja rá a kormányzatokra, amelyeknek nem volt és nincs politikai bátorságuk ebből a körből kilépni"¹⁰.

Mindebből következik, hogy gyökeresen szakítani kell az 1973 óta folytatódó, ugyanakkor a nemzeti érdekeket háttérbe szorító kvázi liberális restriktív gazdaságpolitikával, amely egy kisebbség hatalmát volt hivatva folyamatosan, napjainkig fenntartani.

A gazdasági életben az ország kiárusítása, a külföldi modellek utánzása helyett a fő hangsúlyt a kritikai adaptációra célszerű fordítani. Az elmúlt öt évben az ipari termelés - objektív és szubjektív okok

miatt - a felére csökkent. A privatizáció során a külföldi és hazai cégek, magánszemélyek viszonylag olcsón, általában korrupciós ügyleteken keresztül jutottak hozzá a leghatékonyabban működő magyar vállalatokhoz. Ezért felül kell vizsgálni az eddigi privatizációs folyamatot, s a felelősöket felelősségre kell vonni. Egyúttal azokat a vállalatokat, amelyekben az új tulajdonosok termelést nem folytatnak ismét államosítani kellene. Végső soron megállapítható, hogy a Németh-kormány, majd pedig az Antall-kormány törvényesítette az állami vagyon elkótyavetyélését, amit több évtizeden keresztül a munkavállalók milliói pénzből és veritékéből építettek fel. Éppen ezért a gazdasági és pénzügyi helyzet tisztázása céljából sürgősen el kell végezni a nemzeti vagyon leltárát.

A másik kiemelt feladat az eladósodás további megakadályozása, ill. új technika igénybevételelével való kezelése.

A Németh-kormány egyik legnagyobb bűne az, hogy a politikai rendszerváltást nem használta fel arra, hogy adósságállományunk törlesztését egy rövid ideig felfüggeszse ill. átütemezze. Felmerül a kérdés: Miért nem próbált tárgyalni erről a kérdésről az Antall-kormány? Valószínűleg azért nem, "mert ugyanazok az emberek ülnek ugyanazonokon a helyeken, akik régen és akik ezt az egész eladósodást annak idején is ösztönözték"¹¹.

Minden magyar állampolgár számára világos, hogy a fizetőképesség fenntartása és a gazdasági modernizáció egy időben nem valósítható meg. Magyarországnak - lehetőleg a többi eladósodott országgal együtt - tárgyalásokat kell kezdeményeznie az adósságállomány egy részének leiratásáról, másik részének pedig modernizációs eszközökre való átváltásáról. Így módon lehetőség nyílna a gazdasági modernizáció beindítása, egyúttal a foglalkoztatás helyzetének jelentős javítására.

Jelenleg a magyar mezőgazdaság katasztrófális állapotban van. A kormány a régi struktúrát politikai-adminisztratív eszközökkel ugyan

lerombolta, de helyette új, hatékonyabb struktúrát nem hozott létre. Az agrár- és élelmiszeripari termékeink piacait nemcsak gazdasági, hanem elsősorban politikai okok miatt veszítettük el.

Mivel az önállósult gazdák többségének nincs termelőeszköze, pénze és piaca, ezért egy részük tönkre fog menni, másik részük pedig kénytelen lesz létfenntartása biztosítása érdekében szövetkezni. Ám ezeknek az új szövetkezeteknek a technikai színvonala és termelési hatékonysága kb. az 1945-48 közötti időszakban funkcionált őstermelő-szövetkezetekéhez¹² fog hasonlítani a legjobban. Ezzel egyidőben a magyar faluban tömegessé válhat a munkanélküliség, zsellérség és cselédség.

A kvázi liberális közgazdászok a mai magyar mezőgazdaság terápiájának a farmergazdaságot jelölik meg. Magyarországon azonban a farmergazdaság a következő okok miatt nem járható út. Egyrészt azért, mert a magyar mezőgazdaság történetét a porosz utas fejlődés jellemezte. Másrészt azért, mert "Magyarországon legalább 30-50 millió forint kellene egy életképes farmergazdaság kialakításához és felszereléséhez, egy hektárra egy millió forinttal számolva..."¹³ Továbbá a farmergazdaság kialakítására és hatékony működtetésére nem felel meg a jelenlegi településrendszer sem.

Végző soron megállapítható, hogy a magyarországi rendszerváltás eddigi szakaszának nem volt gazdaságpolitikai koncepciója. Ami eddig megvalósult, az nem más, mint az IMF és a Világbank magyarországi stratégiája, aminek következtében az ország teljes mértékben eladósodott és a gazdasági megszállás állapotába került. Felmerül a kérdés: Ha az ország pénzügyileg teljes függőségi viszonyban áll a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel szemben, s ha a multinacionális cégek közreműködésével a gazdasági megszállás állapotába került, akkor mitől független Magyarország?

Éppen ezért szükség lenne egy új, s egyúttal a nemzeti érdekeket kifejező gazdaságpolitikai koncepció kidolgozására. Ennek során meg

kellene határozni a magyar ipar fejlődésének feltételrendszerét (a húzóiparágak kijelölését, a belföldi piac és a magyar ipari termékek védelmét, az innováció és humán tőke szerepét, stb.).

A magyar mezőgazdaságban tehát sem a korábbi kolhoz típusú termelés, sem az amerikai típusú farmergazdaság nem járható út.

A magyar mezőgazdaság történetét a porosz utas fejlődés jellemezte, aminek következtében a jelenleginél sokkal nagyobb szerepük lehet a különböző szövetkezeti formáknak. Az új szövetkezeti formák megjelenésének azonban csak akkor van értelme, ha sikerül piacot biztosítani a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeknek, s egyúttal a termelést elősegítő hitelezési konstrukciókat megvalósítani.

Az ipar és mezőgazdaság modernizációjához célszerű lenne Németországból új technikákat és technológiákat, a volt Szovjetunió utódállamaiból pedig nyersanyagot beszerezni, egyúttal ez utóbbi területén új piacokra szert tenni olyan körülmények között, amikor azt már többé-kevésbé a multinacionális cégek felosztották egymás között. Ezzel egyidőben szükség van a közép-európai országok gazdasági integrációja új intézményeinek kiépítésére és hatékony működésére.

2.3. Saját út a szociálpolitikában és az életszínvonalpolitikában

A szociálpolitika területén a korábbi gyakorlat sem járható, mert nem állt összhangban az ország gazdasági teljesítőképességével és alapvetően a jóléti államokban alkalmazott módszereket kritikátlan formában honosította meg. Mindez megnyilvánult az elosztás elveiben, továbbá abban, hogy a GDP aránytalanul nagy százalékát fordítottuk pl. társadalombiztosítási kiadásokra. Ugyanakkor a szociális célokra fordított "hatalmas összegek" is alacsony színvonalú ellátást biztosítottak.

Magyarországon azonban sem a gazdaság hatékonysága, sem a munkakultúra- és erkölcs nem állt olyan színvonalon, mint a fejlett országokban. Mivel a keresetek reálértéke legfeljebb ha 1/4-ét teszi ki a fejlett tőkés országokban szokásosnak, ezért nem volt és ma sincs lényeges eltérés az egyszerűbb munkát végző szorgalmas ember és a különböző segélyekből élő állampolgár életszínvonalá között. Ez arra ösztönzött bizonyos erre hajlamos embercsoportokat, hogy az utóbbi életmódot válasszák akkor is, ha egyébként munkaképesek.

A rendszerváltás eddigi szakaszáig sem lett ésszerűbb a szociális ellátás rendszere. Ez a szociálpolitika az IMF és a Világbank magyarországi gazdasági stratégiája részeként folyamatosan lefaragja a szociális kiadásokat, egyúttal jelentős mértékben növeli a lakosság terheit. A lakosság 1993-ban jövedelmének már 90%-át költi előreláthatólag a közvetlen létfenntartására (élelmiszerek, lakhatási rezsiköltségek, stb.) szemben az 1990. évi 40%-kal.

Ezzel egyidőben, a magyar állam irreálisan nagy összegeket von el a lakosságtól. Például., ha összehasonlítjuk az 1990-es magyar statisztikai adatokat a nyugat-európai országok adataival, akkor megállapítható, hogy a TB-járulék, a vállalati és személyi jövedelemadó együttes összegének a GDP-hez viszonyított arányában első Svédország (37,1%), közvetlenül utána Magyarország következik (36,9%), majd Belgium (33,7%) és több ország után az NSZK (26,8%), Ausztria (24,7%).

A jelenlegi gazdaság- és pénzügypolitika nem teszi lehetővé, hogy a szociális célokra fordított összegek rálértékét növelni lehessen. Ugyanakkor a társadalom jelentős, korábban szerény anyagi biztonságban élő rétegei is elszegényednek, azok is, akik 10-20, vagy éppen 30-40 évig tisztességesen dolgoztak. A társadalombiztosítás és a szociálpolitikai ellátások reálértékének megőrzéséhez vagy legalábbis a csökkenés fékezéséhez az szükséges, hogy a jelenleg szociális célokra fordított, relatíve hatalmas összegekkel a jelenleginél sokkal

racionalisabban gazdálkodjanak azok, akik erről döntenek. Elsősorban azért, hogy ezek a források valóban azt a célt szolgálják, ami a rendeltetésük.

A hazai egészségügyi rendszer katasztrófális állapotban van, s a gyógyszerek árainak állandó emelkedése is tovább rontja a betegek és az öregek helyzetét. Ezzel egyidőben megfigyelhető a magyar társadalom elöregedése és lélekszámának folyamatos csökkenése. (Az elmúlt évben 27.000 fővel, vagyis egy kisváros lélekszámával csökkent a magyar lakosság. Az ezévi prognózisok szerint 30.000 fővel fog tovább tartani a fogyás). Éppen ezért sürgősen felül kell vizsgálni a magyar népesedéspolitikát, amelynek során a fiatalok házassági és családvállalási ambícióit gazdaság- pénzügyi eszközökkel, egyúttal új szemléletmóddal és családmodellel is szükséges lenne felvértezni.¹⁴

A szociálpolitikával és életszínvonal-politikával szorosan összefüggő problémakör az infláció és a munkanélküliség. Az infláció miatt a magyar állampolgárok nagy többségének életszínvonala a 60-as évek színvonalára esett vissza. Ennek következtében kb. 4 millió fő a szegénységi szintre süllyedt. Ezzel egyidőben pár százezren hatalmas jövedelmekhez jutottak. Ez csak úgy volt és lesz lehetséges a jövőben is, ha mindez az elszegényedő rétegek rovására megy.

Szerény számításaink szerint a munkanélküliek száma ez év végéig elérheti az 1 millió főt. Ebbe az adatba nemcsak a hivatalosan regisztráltak, hanem a munkanélküli segélyezettek köréből már kívül rekedtek (csupán önkormányzati szociális segélyre jogosultak) tartoznak, ill. az elmaradt régiókban (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Békés megyében) azok az egyének és csoportok, akik munkanélkülivé válva - elsősorban jogi járatlanság miatt - be sem jelentkeztek az illetékes munkaügyi központokhoz. A magyar mezőgazdaság tartós bizonytalansága következtében radikálisan megnövekedhet a falusi munkanélküliség is.

A korábban elemzett gazdasági és szociális folyamatok miatt már napjainkban is nehéz helyzetben vannak a fiatal pályakezdők, a nők és nyugdíjasok. Ezekben a rétegekben és korcsoportokban a szegénység már elérte a biofiziológiai lét veszélyeztetettségének határait.

Végző soron a szociálpolitikában és életszínvonal-politikában a saját utat akkor lehet megvalósítani, ha a magyar gazdaság a saját lábán fog állni.

2.4. Saját út az oktatás, a kultúra és a tudomány területén

A magyar kultúra értékeinek védelme ill. új értékekkel való folyamatos gazdagítása a nemzet fennmaradásának elemi érdeke.

Az Acél-korszak kultúrpolitikájának és ideológiai tevékenységének volt pozitív és negatív szakasza. A pozitív szakasza a 60-as években jelent meg, amikor előtérbe került a klasszikus dogmatizmus (sztálinizmus) felszámolása és a marxizmus hegemon helyzetének felismerésére való törekvés. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az akkori MSZMP elismerte a marxizmustól eltérő ideológiákat (vallási, polgári, kispolgári) is, vagyis elismerte az ideológiai pluralizmus létjogosultságát. Ennek a felismerésnek a megnyilvánulási formája szellemi-kulturális életünkben a 3T (támogatás, tűrés, tiltás) elve volt, amely mint elv - az akkori történelmi időszakban - nagyon racionális volt, de a gyakorlati megvalósítás során - a nyilvánosság hiányában - nagymérvű szubjektívizmushoz vezetett.

A 60-as évek kultúr- és értelmiségpolitikájának történelmi érdeme abban áll, hogy a felszínen sikerült konszenzust létrehozni a népiek és az urbánusok között. Ezzel párhuzamosan új negatív tendenciák és jelenségek is kibontakoztak. Ilyenek voltak pl. a kulturális élet kommercializálódása, a kulturális értékeknek a piac törvényszerűségeinek történő kiszolgáltatottsága, a konstruktív kritika hiánya, stb.

A fentebb említett konszenzus azonban a 70-es évek végén, a 80-as évek első felében fokozatosan kezdett felborulni. Ennek alapvető oka az, hogy a szellemi életben és a társadalomtudományokban egy újfajta dogmatizmus alakult ki, "a piac történelem feletti és ezért csak ideologikus fogalmának használatával"¹⁵, amely ugyanolyan káros mint a klasszikus dogmatizmus (sztálinizmus). Ennek következtében a kulturális és ideológiai életünkben a polgári liberális és neoliberais alkotások kritikátlan formában kerültek előtérbe.

Ezzel egyidőben a népi elkötelezettségű értelmiség egyre nehezebb helyzetbe került. Eme értelmiségi csoport elnémitásának, megvásárlásának és korrumpálásának módszereit nagyon találóan fogalmazta meg Váci Mihály: "Magukhoz ölelik őket, hogy elhallgattassák a hangjukat. Szívükre ölelik a szájukat, hogy befogják, elnémitsák azt. Sajátos "kitüntetéseiket", protokolljaik rangsorolását adják nekik, hogy rájuk hallgassanak, s róluk énekeljenek, az ő életérzéseiket, hatalmuk elvesztése fölötti kétségbeesésüket, létkérdéseiket írják, zavaros álmaikat, félelmeik vízióit fessék. És hányan ezt teszik vagy tették".¹⁶

Ez a folyamat azonban felerősítette a magyar társadalom szellemi életében tradicionálisan funkcionáló népi- urbánus ellentétet.

A rendszerváltás során a liberális ill. kvázi liberális értékek sokkal nagyobb súlyt kaptak, mint a népi, vallási értékek. Ennek az alapvető oka az, hogy az MDF-SZDSZ paktum eredményeképpen a tudomány, kultúra, művészet és tömegkommunikációs eszközök ugyanazok kezében maradtak, mint korábban.

A liberalizmus természetrajzát elemezve Sebestyén Béla rámutat, hogy "Az egyén nem tartozik a közösségnek; a világállam polgára, család, nemzet, állam elavult, megszüntetendő formátumok, a közösség nem avatkozhat az egyén életébe. Gazdasági téren a nem ellenőrzött piac híve, amely megengedi érdekcsoportok szabad

szerveződését, a szabad rablást".¹⁷ Következésképpen a kvázi liberalizmus és a szabad rablás viszonyai kitermelték ennek a kornak megfelelő új típusú embert, a gátlástalan kóklert. Éppen emiatt társadalmi viszonyainkat a következő folyamatok és jelenségek jellemzik: "A liberalizmus sósavába hullott társadalom kötései szétbomlanak. Elpusztul a család, el a kisebb-nagyobb közösség, a lélek nedvei kiszáradnak, tombol a meddő életszomj gyönyör-vallása, a szerelem üzérkedéssé torzul, az új élet nyüggé válik, az élet forrásai elapadnak, a férfi és a nő egymás élvezeti cikkévé fokozódik le, tenyészik az önzés, a prostitúció, minden abberációban tobzódó bűn. A gazdasági életet a gátlástalanság, a szabad rablás, a védtelenek kifosztására irányuló szövetkezés és megvesztegetés uralja".¹⁸

Döbbenetes tény, hogy a rendszerváltás óta eltelt 3 év alatt a magyar tudományos kutatók kb. 1/3-a elhagyta az országot, mert egzisztenciálisan nem tudták fenntartani önmagukat. Az akadémiai intézetek közül azok prosperálnak, amelyek Soros György támogatását élvezik. Ez a fajta pénzügyi függőség azonban meghatározza eme intézetekben folyó kutatások irányait és szellemiségét. Azok a kutatóintézetek pedig, amelyek csupán költségvetési pénzből vagy a hazai piac megrendeléseiből tartják fenn magukat, mindennapos egzisztenciális gondokkal küzdenek. Így módon a tudományos életben is elterjedt a kvázi liberális klikkszellem és kóklerekedés.

Az általános és középiskolákban - ha lassan is - kezdenek teret kapni a vallási értékek. Ám a felsőoktatási intézményekben a liberalizmus ill. a kvázi liberalizmus dominanciája érvényesül. A liberális hálózat ezt a terepet is teljes mértékben uralja, s minden népi gondolatot ill. megnyílvánulást csírájában folyt el. Ezt úgy sikerült elérnie, hogy az intézmények vezetőinek és az alsóbb egységek (tanszékek) vezetőinek egy részét Soros Györgyék támogatásával - ilyen vagy olyan módon - sikerült befolyásolnia. Mivel ezek a befolyás alatt álló emberek a felsőoktatási intézmények érdek- és hatalmi viszonyainak alakítói és egyben legfőbb döntéshozói, ezért rajtuk

keresztül és sleppjük közreműködésével ezekben az intézményekben - a szabadság és demokrácia jegyében - kvázi liberális túlsúly uralkodik.

A jelenlegi helyzetből való kilábalást az jelenthetné, ha az oktatás, tudomány, kultúra és a tömegkommunikációs eszközök területén egyensúly alakulna ki a népi, vallási és liberális értékek közvetítése között. Ez az egyensúly csak akkor fog bekövetkezni, ha a magyar kormány képes lesz megtenni a szükséges lépéseket ebbe az irányba és egyúttal levonni a személyi konzekvenciákat.

2.5. Saját út a politikai intézményrendszer működésében

Ha a józan paraszti ésszel megáldott magyar állampolgár a politikai intézményrendszerünk működésével kapcsolatos megnyilvánulásokat, s egyúttal a jelenlegi parlament tevékenységét figyeli, akkor rögvest eszébe jut József Attilának a Dunánál c. versében megfogalmazott gondolat, mely szerint "fecseg a felszín, hallgat a mély".

A jelenlegi politikai intézményrendszerünk nem a magyar társadalom szerves fejlődésének terméke, hanem a külső minták követése alapján jött létre és funkcionál. (Ahogy a gazdaságban sem másolható a nyugati minta /lásd farmergazdaság/, úgy a politikai intézményrendszer sem építhető fel nyugati mintára). Ez a politikai intézményrendszer a nyugat-európai modellt próbálta felülről vezérelve ráépíteni a magyar társadalomra, amelyben van egy kevés konzervatívizmus, kvázi szociáldemokrácia, s irreálisan túlreprezentált kvázi liberalizmus*. Ez utóbbinak nincs nagy társadalmi

---

Különbséget kell tenni az európai liberális eszmerendszer és a magyarországi liberális pártok és vezetők mentalitása között. A népieknek nem a liberális eszmerendszerrel van gondjuk, hanem azokkal a pártokkal és csoportosulásokkal, amelyek az európai liberalizmus zászlaja alatt politikai - hatalmi törekvéseiket autokratikus eszközökkel igyekeznek érvényesíteni. Ezek a csoportok és egyének - gátlástalanságukkal és arroganciájukkal - lejárják magát a liberális eszmét is Magyarországon. Ezért ezeket a

bázisa a magyar társadalom politikai tagoltságában, ennek ellenére a tömegkommunikációs eszközökben túlsúlyos szerepet tölt be. Éppen ezért a mai magyar társadalom politikai intézményrendszere strukturálisan és funkcionálisan még nem tisztult le, hanem magán viseli a kialakulás és változás ellentmondásait, s immanens és a társadalmi-gazdasági környezet felől érkező konfliktusok kezelésének nehézségeit és esetenkénti tehetetlenségi mozzanatait.

A legnagyobb gondot az okozza, hogy a magyar állam - a deklarációkkal ellentétben - nem független, hanem mozgásteret a korábban elemzett gazdasági és pénzügyi függőség viszonyrendszere által meghatározott. Éppen emiatt a magyar államiság megerősítésének elsődleges feladata eme pénzügyi és gazdasági függőségtől való fokozatos megszabadulás és egyúttal a nemzeti érdekek következetes képviselője. Tehát a nemzeti érdekeket kifejező erős államra van szükség, amelynek válságkezelő képessége egyúttal az állam és a civil társadalom közötti közvetítő- és kontrollmechanizmusok funkcionálása lényegesen hatékonyabb a jelenleginél. Ez az erős állam azonban nem működhet sem a Horty-korszak etatista államszervezete, sem a liberális állam mintája alapján, hanem a gazdasági és társadalmi modernizáció érdekében a nemzeti érdekek integrációja és végrehajtása az elsődleges funkciója a társadalmi élet minden területén. Mindehhez újra kellene gondolni a központi hatalom és az önkormányzatok, civil társadalom viszonyát is. Ez annál is inkább indokolt, mert a jelenlegi közigazgatási rendszerünkben kettős hatalom érvényesül, aminek következtében legalább két irányba húzzák a szekeret.

A jelenlegi kormány és parlament egyre kevesebb bizalmat élvez a magyar lakosság körében, aminek következtében nagyfokú passzivitás és kiábrándultság vált tömegessé.

- a.) A parlamentáris demokrácia létrejötte nem jelentett egyúttal társadalmi demokráciát. A parlamenti demokrácia kialakulása a rendszerváltás pozitív eredménye. A problémát a jelenlegi parlament működésének alacsony hatékonysága és a civil társadalomnak a társadalmi-politikai folyamatokba való bevonásának hiánya okozza. A rendszerváltás felerősítette a kontraszelekciót, aminek következtében a politikusok szakértelme és szociális érzékenysége messze elmarad az állampolgárok többségének elvárásaitól. Ez a fajta demokrácia a régi és az új elit "bratyizó demokráciája", (Veres Péter) ami a magyar lakosság körében tovább erősítette azt a korábbi tapasztalatok alapján rögzült beállítódást, hogy a politika csupán "úri huncutság".

Mivel az állampolgárok többségének rohamosan csökken az életszínvonala és nő a létbizonytalansága és kiszolgáltatottsága, ezért számára az olyan értékek, mint demokrácia, parlamenti demokrácia, szabadság nem jelennek meg közvetlenül értékeként. Az állampolgárok nagy többségének előbb olyan feltételeket kell teremteni, amelyeken keresztül ki tudják elégíteni elsődleges szükségleteiket (stabil munkahely, lakás, normális áron való élelmiszer-ellátottság, a gyerekek biztonságos felnevelése). Ha ez megvalósul, akkor lehetne egyre nagyobb figyelmet fordítani a művelődésre, kulturálódásra és a politikai kultúra színvonalának emelésére.

- b.) A parlamenti pártok tevékenységét elemezve megállapítható, hogy mindegyik párt csak szűk pártérdekekben és nem nemzeti érdekekben politizál. Az MDF teljesen eltért az eredeti célkitűzéseitől, s a liberalizált vezetése ugyanúgy cserbenhagyta tagságát, mint 1989-ben az MSZMP akkori vezetése saját tagságát. Az MDF jelenlegi vezetése a liberális pártokkal

lepaktálva, végső soron kvázi liberális kormányprogramot hajt végre. Ám a liberális pártok vezéregyéniségeit Soros Györgyék képezték ki, azzal a céllal, hogy Magyarországon az amerikai és izraeli érdekeket hajtsák végre. Erről még a liberális pártok tagsága is keveset tud, holott a tények keményen kopognak. (A felkészítés és támogatás tényét maga Soros György is elismerte az MTV-nek adott interjújában). Éppen emiatt, ha az 1994-es választásokon a liberálisok kerülnének kormányra, akkor a jelenlegi "sáskajárás" folytatásaként - a modernizáció jelszavai mögé bújva - Magyarország legújabbkori "tatárjárása" következne be. Vagyis minden létező dolgot privatizálnának, ill. olcsón a külföldiek, a multinacionális vállalatok kezébe juttatnának:

- a bankokat,
- a termőföldet, stb.

Ezért jogos az a megállapítás, amely szerint "Magyarországon a liberalizmus nyílt uralomra jutása a magyarság végóráját jelentené".¹⁹

Az MSZP esetleges hatalomra jutása is óriási csalódást okozna a választópolgárok számára. Ennek az alapvető oka az, hogy az MSZP tovább folytatná az 1973-ban Nyers Rezsőék által kidolgozott és napjainkig funkcionáló restriktív gazdaság- és pénzügypolitikát, ami teljes mértékben eladósította és elszegényítette az országot. Továbbá a szocialista párt vezetőinek és tisztségviselőinek jelentős hányada ugyancsak részese és haszonélvezője a korrump privatizációnak. Ebben az esetben változás legfeljebb az irányítás és vezetés stílusában következne be.

- c.) Politikai intézményrendszerünk leggyengébb láncszeme a munkavállalók érdekeinek védelme és képviselése. A magyar munkavállalók kiszolgáltatottsága hasonló ahhoz, mint amilyen a XIX. sz. második felében volt. A legnagyobb szakszervezeti

szövetség az MSZOSZ vezetése, a rendszerváltás negyedik évében kezdett vitát folytatni arról, hogy milyen szintű szervezet legyen: önszervező egyesület vagy szakszervezet. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés: Mit tett az MSZOSZ és a többi szakszervezeti konföderáció akkor, amikor iparágak egész sorát tették tönkre és szűntek meg a szemünk láttára? Vajon a szakszervezeteket nem terheli-e felelősség a korrumpált privatizációért?

Ilyen körülmények között nincs más út, mint a nemzeti érdekeket képviselő demokratikus baloldal és demokratikus jobboldal szoros együttműködése a magyar nemzet fennmaradása és felemelése céljából.

2.6. Saját út a külpolitikában és biztonságpolitikában

Magyarország számára a korábbi egyoldalú keleti elkötelezettség helyett, az egyoldalú nyugati, ill. amerikai elkötelezettség nem járható út. Ezért a külpolitikában a jelenleginél sokkal diverzifikáltabb kapcsolatokra kell törekedni.

Az Amerikai Egyesült Államokhoz, mint szuperhatalomhoz fűződő kapcsolatok Magyarország számára nagyon fontosak, de nem élvezhetnek kizárólagosságot. A magyar-amerikai kapcsolatok alakításában is célszerűnek tűnik a nemzeti érdekek következetesebb képviselete.

Mivel Németország a közeljövőben Európa legerősebb gazdasági hatalma, s egyúttal az ENSZ Biztonsági Tanácsa állandó tagja lesz, ezért számunkra ez a kapcsolat gazdaságilag és politikailag is nagyon fontos.

Japánnal pedig világgazdasági súlya és technikai-technológiai innovációs képessége miatt szükséges intenzívebb kapcsolatokra

törekedni. Továbbá Japán is - Németországhoz hasonlóan - a közeljövőben szintén tagja lesz az ENSZ Biztonsági Tanácsának.

A Kínai Népköztársaság és Hong-Kong 1997-ben esedékes egyesítése, majd Tajvannal és Makaóval történő kibővülése eredményeként létrejövő Kínai Közös Piac nemcsak a Csendes-óceáni térséget, hanem a világgazdaságot is jelentősen át fogja strukturálni. A Kínai Közös Piac²⁰ kialakulásának egyik leglényegesebb következménye az, hogy a kínai nemzet és állam a XXI. sz. közepére a világ egyik legerősebb gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi, politikai és katonai nagyhatalmává fog válni. Éppen ezért lényeges hazánk számára ennek a kapcsolatrendszernek az ápolása és lehetőség szerinti erősítése.

A nagy kérdés az, hogy milyen folyamatok fognak végbemenni Oroszországban ill, az egykori Szovjetunió utódállamaiban. Jelenleg a dezintegrációs folyamatok és etnikai konfliktusok sokkal erősebbek, mint az integráció és megbékélés erővonalai. Feltételezhető, hogy a Jelcin vezette jelenlegi kvázi liberális kormány hamarosan meg fog bukni, s azt egy nemzeti egységkormány fogja felváltani. Ebben a nemzeti egységkormányban valószínűleg helyet fognak kapni a nacionalista, kommunista pártok és mozgalmak és a pravoszláv egyház képviselői. Ennek a kormánynak az elsődleges feladata nem a volt közép-európai területek visszaszerzése, hanem mindenekelőtt Oroszország egységének, ill. az erős orosz állam megteremtése lenne. Éppen ezért illúzió azt hinni, hogy a volt Szovjetuniót bármilyen politikai erők vissza tudnák állítani. Ugyanakkor Oroszországgal továbbra is nagyhatalomként kell számolni, s gazdasági, kereskedelmi és kulturális együttműködésre kell törekedni. Ennek során vissza kell szerezni a korábbi szovjet piacainkat.

A magyar politikusok egy része az EGK-tagságunkhoz hasonlóan, illúziókat fűz a NATO-tagságunkkal kapcsolatban is. Ám a NATO nem sieti el a dolgot sem a jugoszláviai válság megoldása, sem a

közép-európai országok tagfelvétele ügyében. Zbigniew Brzezinski²¹ a közelmúltban Bécsben tartott előadásában aláhúzta, hogy NATO-tagságra egyenlőre csak Lengyelországnak van esélye, Magyarország még nem számíthat tagságra a határain dülő etnikai konfliktusok miatt.

Ilyen körülmények között a külpolitikában és biztonságpolitikában célszerűnek tűnik a szomszédos népekkel való konfliktusok intézményes és kulturált kezelésének elérése, ill. a velük folytatott, gazdasági, kereskedelmi és kulturális együttműködés erősítése, amely alapját képezheti a határainkon kívül élő magyarok problémái megoldásának. Ez pedig nem a körkörös védelem droktrínájával, hanem a semlegesség politikájával érhető el.

Összegzésképpen megállapítható, hogy Magyarország eddigi modernizációs kísérleteinek kívülről és felülről történő irányítása csupán részleges eredményeket és zsákutcákat produkált. Ezeknek a kísérleteknek napjainkra is érvényes alapvető tanulsága, hogy Magyarországon a társadalmi-gazdasági rendszer modernizációja nem végezhető el a magyar társadalom szerves fejlődése rovására és a népi részvétel aktív igénybevétele nélkül. Eme tényezők negligálása esetén a jelenlegi viszonyok között mindössze "latin-amerikanizálódást" lehet elérni, ami a lakosság nagy többsége részéről nagymérvű ellenállást váltana ki, s egyúttal kezelhetetlen folyamatokat teremtene.

Jegyzetek:

1. Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történeli régiójához. Magvető Kiadó, 1983. 8.o.
2. U.o.
3. Kozák Márton: Wiener Walzer és a fekete vonat. (A helyzet Rumban). Valóság, 1984. 8.sz. 48.o.
4. Szűcs Jenő: I.m.: 14-15.o.
5. Berendt T. Iván: Magyarország helye Európában. Valóság, 1982, 12.sz. 16.o.
6. Erdei Ferenc: A magyar társadalomról. (Szerk. és az utószót írta: Kulcsár Kálmán) Akadémia Kiadó 1980. 316.o.
7. A rendszerváltás eddigi folyamatának megértéséhez kiváló adalékokkal szolgál Bíró Zoltán: Elhervadt forradalom. Püski, Budapest, 1993 és Pozsgay Imre: 1989 Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban. Püski. Budapest, 1993. c. könyvei.
8. Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. 1945-1949. Magvető K. 1986. II. kötet 221. o.
9. A saját út problémakörével foglalkozó, eddig megjelent munkák ezt a kérdést alapvetően eszmetörténeli és irodalomtörténeli nézőpontból vizsgálták. Lásd bővebben Bíró Zoltán: Saját út. Eötvös K. Budapest, 1988. 98.o.; Gombos Gyula: A harmadik út. Püski, Budapest, 1990.
10. Valahol megint utat veszítettünk. Pozsgay Imre a pártok őszinteségéről, a gazdasági lobbyról - és a nép hangulatáról. Magyar Nemzet 1992. december 28. 7.o.
11. Szézilált lavina. Gidai Erzsébettel Pogány Ira beszélget. Kurir 1992. szeptember 30.
12. Lásd bővebben Erdei Ferenc: A magyar agrárdemokrácia fejlődési lehetőségei. Valóság. 1980. 4. sz. 8. o.
13. A Közös Piac hiú reménye. Interjú Fecske Mihállyal. Népszava 1992. február 8. 7.o.
14. Lásd bővebben Fekete Gyula: Véreim magyar kannibálok! Vádirat a jövő megrablásáról. 2. kiadás Püski, Budapest. 1992.
15. Szegő Andrea: Vita helyett jegyzékváltás? Kritika 1985. 7. sz. 18. o.
16. Váci Mihály: Összegyűjtött művei. Magvető K. Budapest. 1979. 1132. o.
17. Dr. Sebestyén Béla: Két tanulmány. Budapest, 1993. 32-33. o.
18. Dr. Sebestyén Béla: I. m. 36. o.
19. Dr. Sebestyén Béla: I. m. 28. o.
20. Lásd bővebben Tálás Barna: Kínai Közös Piac - vízió vagy perspektíva? Külgazdaság. 1992. 9. sz. 24-44. o.
21. Lásd bővebben Pethő Tibor: Van-e ellenségünk? Magyar Nemzet 1993. július 20. 6.o.

Dr. Balázs Judit

Az IMF zsákutca: a stabilizációs politikák tapasztalatai¹

A 90-es évek kezdetén a világgazdaságban érezhetően kirajzolódik az átfogó méretű gazdaságpolitikai váltás szükségessége. Az időpont nem véletlen, hanem sürgető szükségyszerűség, miután a hetvenes években bekövetkezett gazdasági megrázkódtatások, az olajárrobbanást követő világméretű gazdasági átrendeződésre adott válaszok, az állami beavatkozás minimalizálása, a szabályzó rendszerek lebontása, a deregulációs politika széleskörű alkalmazására épülő monetáris gazdaságpolitika ugyanis az évezred végéhez közeledve egyre inkább feléli tartalékait, s már nem képes a gazdasági növekedés számára impulzusokat adni. S mindez egy olyan stratégiai váltás időszakában, a hidegháború végén, amikor is a gazdaság egyre inkább stratégiai szereplővé válik és ehhez egy gazdaság-ideológiai koncepcióváltás is társul.

A "szabályozást" szinte kizárólagosan a monetáris szférán keresztül biztosítani kívánó stabilizációs politikák erőltetése ma egyre inkább értelmetlennek látszik, miután a világgazdaság számos területén új megoldatlan problémák, gazdaságban gyökerező konfliktusveszélyek születtek, melyek feloldására a jelenlegi gazdaságpolitika eszköztára nem alkalmas. Sőt a gazdaságok "válasza" a reálszféra és a monetáris szféra fokozódó eltávolodása egymástól újabb gazdaság-destabilizáló tényezőként jelenik meg. Ez a jelenség természeténél fogva elsősorban a világgazdaságban gyengébb pozíciókat elfoglaló országok esetében

---

¹ A tanulmány a 361 sz. OTKA kutatás keretében készült.

érvényesül, hiszen ők tudnak kevésbé reagálni a világgazdasági környezet változásaira, s így a világgazdasági illeszkedés helyett alkalmazkodási készségük csökken: valójában egy nemzetközi méretű újraelosztás valósul meg a gyengébben fejlett országok kárára.

Példánkban egy esettanulmány keretében, Görögország gazdaságának bemutatása során kívánjuk a stabilizációs politika tapasztalatait felsorakoztatni. Néhány általánosító, elméleti következtetés levonására ad ugyanakkor alkalmat a görög, török és magyar gazdaság alkalmazkodási-illeszkedési politikáinak összevetése.

A részletesebb elemzésre kiválasztott ország tapasztalatai annál is érdekesebbek, miután az ország több évtizede tagja az Európai Közösségnek, s így a stabilizációs program alkalmazására egy olyan közegben került sor, ahol a gazdaság számos területén már az állami beavatkozás csökkent, jónéhány területét liberalizálták, s ezzel már olyan "feladatokat" végeztek el, melyekre általában csak a stabilizációs politikák bevezetését követően szokott sor kerülni. Sőt, Görögország mint az Európai Közösség társult, majd teljes jogú tagja már "nyitott" is a világgazdaság felé.

Ennek ellenére az ország nem tudta a stabilizációs politikákban rejlő csapdákat kikerülni: gazdasága és társadalma - a török és a magyar fejlődéshez hasonlóan - egy sor jellegzetesen "stabilizációs" nehézséggel konfrontálódik. A makromutatók arról tanúskodnak, hogy sem a modernizálásra hivatott csatlakozás, sem az ország tartalékainak mobilizálására, a gazdasági egyesület megteremtését célzó gazdaságpolitika alkalmazása sem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy az országot valós növekedési pályára irányítsa.

Az EK leggyengébb láncszeme

Görögország 1962 óta társult és 1981 óta teljes jogú tagja az Európai Közösségnek. E lépést hosszú, parttalan viták előzték meg, az

ellene és mellette szóló érvek azonban mára teljesen elvesztették jelentőségüket, hiszen a belépés ténye az évtizedek folyamán történelmi szükségszerűséggé érett. Annál is inkább, miután a belépéssel szemben megfontolásra érdemes alternatív javaslat nem is született. Görögország a geopolitikai Dél-Európához tartozása, de stratégiai fontossága is e lépést indokolta.

A csatlakozás példaértékű, és kiinduló pontul szolgál a későbbi társulási megállapodások történetében. Ugyanis először került sor a Közösség történetében arra, hogy egy gazdaságilag lényegesen fejletlenebb tagországgal bővült. Az integrálódási kísérletek a gazdaságra gyakorolt hatása azonban a várakozásoktól messzemenően eltérően alakult.

Mindenekelőtt nem várt és ellentmondásos fejleménynek bizonyult a társulás utáni időszakban bekövetkezett meglehetősen gyors fejlődés², és ennek ellentmondóan a világgazdasági illeszkedési készségének visszafogottsága. A relatív gyors fejlődés³ és a gazdaság szerkezetében bekövetkezett pozitív átalakulási trend ugyanis nem járt együtt az alkalmazkodási készség javulásával: a világgazdaságban bekövetkezett megváltozott feltételekre -olajválság -adott válaszok későinek és inadequatnak bizonyultak. Számos kedvezőnek tűnő folyamat is valójában átmeneti jellegű volt és a gazdaság tényleges gondjait tünetileg kezelte.⁴ A gazdaság szerkezetében bekövetkezett változások pedig csak az elmozdulást jelezték, de hathatós szerkezeti

---

2 Az integráció menetében a hunta uralma alatt - 1967-1974 -átmeneti megtorpanás következett be.

3 A gazdasági növekedés 1952-62 között évi 6% körül alakult, míg a társulás után 8% feletti értékeket ért el.

4 Így - csak néhány példát említve - jelentősen csökkent a munkanélküliség, de nem a teljes vagy jobb foglalkoztatosság megteremtése, hanem a tömeges kivándorlás révén. A vendégmunkások hazautalásai javítottak a fizetési mérlegen, de az igazi gond a kereskedelmi mérleg deficitje továbbra is fennmaradt.

átrendeződést nem indítottak el: makroszerkezetében fennmaradt az Európa periferiáján lévő gazdaságok tipikus felépítése, a szolgáltatászektor magas, sőt növekvő aránya az ipar és a mezőgazdaság rovására. Sőt, az ipar részaránya az átmeneti növekedés után még csökkent is.

A következő meglepetést a csatlakozás utáni időszak szolgáltatta. Ekkor ugyanis a gazdaság fejlődése komoly megtorpanásokat szenvedett. Az európai integrációs pályára kanyarodás adminisztratív feltételeinek megteremtése - a vámtarifa-rendszer harmonizálása, mennyiségi és egyéb adminisztratív korlátok lebontása, nemzeti exporttámogatások felszámolása, kompenzációs- és lefölözési rendszer bevezetése, tőke-munkaerő-szolgáltatás-kereskedelem liberalizálása, nemzeti jog harmonizálása - olyan megterheléseket rótt a gazdaságra, melyeket veszteségek nélkül nem tudott átvészelni.

Mindenekelőtt a görög külkereskedelmi mérlegpozíciók romlottak a csatlakozást követően. Hasonló sors várt az ország agrármérlegére is, sőt a mérlegpozíciókban bekövetkezett egyensúlyhiány nem egy átmeneti állapotot tükrözött, hanem hosszabb távra is konzerválódott a mezőgazdaság előnytelen struktúrája.

A legáltalánosabb mutató a GDP alakulása ugyanakkor azt jelzi, hogy a gazdaság növekedési üteme nemcsak lelassult, hanem az EK átlagot sem érte el.⁵ A csatlakozást követő 12 év során megtorpant a fejlettségi szakadék csökkenésének folyamata: Görögország és a Közösség között az egy főre jutó GDP tekintetében fennálló különbség nem csökkent tovább, hanem stagnált. Sőt az évek folyamán a leszakadás mértéke megnövekedett. S a későbbi évek során meg-megújuló áttörési kísérlete is zátonyra futottak.

---

⁵ 1981-1991 között a GDP átlagos évi növekedése 1,5%, míg az EGK országokban 2,2%.

Az 1986-ban másodszer hatalomra kerülő PASZOK⁶ új választási ígérekkel egy új Görögország megteremtését hirdette meg. Az időszak értékelésénél azonban kitűnik, hogy Konsztantin Karamanlisz kormányának tevékenysége egy koherens, hosszútávú koncepciót nélkülöző gazdaságpolitikára épült, mely ingadozott az állami irányítás és a szabad piacgazdaság között. Ugyanakkor az ország gazdasága az EK csatlakozással már "nyitott", és az ebből adódó versenyfeltételekkel, alkalmazkodási kényszerrel konfrontálódott.

A gazdaság a 90-es évek fordulóján

Ha az OECD hivatalos értékelésére hagyatkozunk, akkor meglehetősen "gyenge variáns"-ként kell kezelnünk a görögországi stabilizációs program eddigi eredményeit. A reformok lassúnak bizonyultak, a költségvetést nem sikerült egyensúlyba hozni, de egészében véve az eredmények messze elmaradtak a várakozások mögött.

De ezen túlmenően, mint annyi más példa is szolgál erre, a szerkezetátalakító reformokat a "könnyebbik végén" kezdték el. Ez azt jelentette, hogy az egyes területeken tervezett reformokat egymástól elszigetelten kísérelték meg végrehajtani anélkül, hogy a belső kapcsolatrendszert, annak összefüggéseit figyelembe vették volna. Így a tapasztalat azt mutatta, hogy a túlélő, elavult szabályozó rendszer átalakítása és a hatékony gazdaságszerkezet, de főként a korszerű intézményi feltételek megteremtésének együtt élő igénye valójában rövid távon nemcsak megvalósíthatatlannak bizonyult, hanem az összehangoltság hiányában paradox hatásokat váltott ki.

---

⁶ Az Andreas Papandreu vezette Pánhellén Szocialista Mozgalom első ízben 1981-ben nyerte meg a választásokat.

Igy a 90-es évek fordulójára a gazdaság újra súlyos gondokkal küzdött. Az 1990 áprilisában hatalomra került konzervatív kormányra hárult az a feladat, hogy kivezesse a gazdaságot a már válságosra forduló helyzetből, annál is inkább, miután ha nem sikerül felszámolni a gazdasági nehézségeket, úgy a Közös Piaci tagság kérdésének felülvizsgálatát is kilátásba helyezték.⁷

Az EK országai számára ugyanis megkérdőjeleződik a Görögországgal történő együttműködés olyan körülmények között, amikor a konvergencia kritériumoknak messzemenően nem tesz eleget, a GDP növekedési üteme 2% alatt marad, - a legalacsonyabb a Közösségben -, az ipari beruházások stagnálnak, az infláció 20% körül alakul, az ország teljes adósságállománya 1990-re 55 milliárd dollárt ért el, ami hozzávetőlegesen megfelel a nemzeti összterméknek.

Az 1992-év teljesítménye számokban⁸: az GDP alig érte el az előrejelzett 1.5%-ot.⁹ A lakossági fogyasztás tovább csökkent - bár ennek mértékére vonatkozóan még becsült adatok sem állnak rendelkezésre. Az infláció 18% körül alakult, a drachmát közel 10%-kal leértékelték, belső vásárlóereje is jelentősen csökkent. A munkanélküliség elérte a 10%-ot, a reáljövedelmek 3%-kal érnek kevesebbet mint egy évvel ezelőtt, az állami szektor hitelignye már a

---

7 A Római Szerződés alapszabályainak értelmében tagországot nem lehet kizárni a Közösségből. Az 1981-ban létrejött csatlakozási megállapodás ugyanakkor számos feltételt kötött ki - a Törökországgal folyó vitás kérdés rendezése, adóreform és behajtásának biztosítása, megbízható statisztikai adatszolgáltatás - melyeket mindezekig nem teljesített.

8 *Forrás:* The sick man of Europe. In: The Economist, 1992 május 9. 27. old.
9 Wirtschaftliche Vorausschätzungen. Winter 1992/93. Kommission der Europäischen Gemeinschaften. Generaldirektion Wirtschaft und Finanzen. 1992-1994.

9 Az adatszolgáltatás lassúsága és megbízhatatlansága folytán a közölt adat is csak becslésre támaszkodik.

GDP 18%-ával egyenlő, ez az érték az előző évhez viszonyított 3%-os romlásnak felel meg.

Az elmúlt 15 év alatt az állami beavatkozás jellege is megváltozott és súlyos torzulásokon ment keresztül. A korábbi időszakban az állami beavatkozás rendszerint közvetett utakat követett, s a támogatások, engedélyezések, árkiegészítés, ár-és jövedelem-ellenőrzés módszerét alkalmazva alakította ki befolyásolási rendszerét. Jelenleg a korábbi támogatások elvonásával az amúgy is veszteséggel működő területek, elsősorban az állami vállalatok deficitje nőtt meg. Az állam számára nem maradt más kiút, mint vagy a költségvetésből finanszírozza a deficitet, vagy szemrebbenés nélkül nézi végig lepusztulásukat.

Jóllehet az állami vállalatok korábban is a költségvetés támogatását igényelték, de a közvetett befolyásolás rendszerén keresztül még keretek között lehetett tartani az állami szektor működését, veszteségei kezelhetőek voltak. Az azonban, hogy a beavatkozás jellege megváltozott, anélkül, hogy a veszteségek forrásait felszámolták volna, csak újabb lökést adott az alapvető szerkezeti-hatékonysági torzulások konzerválódásához.

Az állam szerepének értékelésekor meglehetősen ambivalens kép bontakozik ki. Világossá válik ugyanis, hogy az állami beavatkozás egymást nem kiegészítő, hanem sok esetben egymásnak ellentmondó intézkedések sorából áll. Deregulációs "beavatkozása" ugyanakkor nem várt hatásokat eredményezett. Szociális vonatkozásokban pedig egyenesen paradox helyzeteket szült az állami intervenció.¹⁰

---

¹⁰ Görögországban a vegyes gazdaság játékszabályainak ellentmondóan az állami és magánszféra messzemenően nem egészíti ki egymást, sőt az indokolatlan párhuzamosságok népgazdasági szinten súlyos veszteségek forrásai.

A nem termelő szférát tekintve: az oktatás jellegzetes példája a párhuzamosságoknak. Elvben az állami oktatás ingyenes - még a tankönyvek is. Az oktatásra vonatkozó mutatószámok - diák-tanár arány, egy diákra jutó oktatási költségek, oktatási

A rendszer hatékony működését a fejletlen bankrendszer is hátráltatja. A görög gazdaság intézményesített európai integrálása, a liberalizációs intézkedések bevezetése nem járt együtt a bankrendszer európai igényű átszervezésével. A bankok hitelkihelyezéseinek négyötödét állami ellenőrzés alatt lévő pénzüintézetek végzik. Magas költséggel, túlfoglalkoztatottan működnek, az ügyintézés bürokratikus útvesztői rendkívül lelassítják a munkát.¹¹ A hatékonyabban működő magánbankok ugyanakkor a gazdaságnak csak egy kis szeletére tudják működésüket kiterjeszteni, nagyobb piaci részarányt ugyanis már a magas kamatlábak miatt sem tudnak megszerezni.

1990-ben a kormány azonnali hatállyal kiterjedt privatizációt hirdetett meg. A terveket azonban meglehetősen valóság-idegen módon készítették elő és messzemenően nem számoltak a kivitelezés során felmerülő nehézségekkel.

1991 folyamán mindössze 19 kisvállalat került privatizálásra. Többségük ipari tevékenységet folytatott, vagy a szolgáltató szektorban működött. Privatizálásra került egy kisebb bank is.

A privatizálásra került intézmények mindegyike korábban nyereséggel működött, eladásuk nem ütközött nehézségekbe.

---

költségek aránya a GDP-hez - alapján alig maradnak alatta az OECD országok átlagának. Szinvisonalában azonban súlyos hiányosságokról tanúskodik.

Igy a továbbtanulni szándékozó diákok a nappali iskolai oktatáson túlmenően arra kényszerülnek, hogy esti magániskolai foglalkozásokon intenzívebb formában, jobb felkészültségű pedagógusok segítségével sajátítsák el ugyanazt a tananyagot, amit egyébként délelőtt kellett volna megtanulniok. Az OECD országok közül Görögország rendelkezik a legkiépítettebb ilyen típusú magániskolai hálózattal, de költségei ugyanakkor szinte elviselhetetlen terheket rónak a szülőkre. Az egészségügyi ellátás is hasonló gondokkal küzd.

¹¹ A bankok működésének alacsony hatékonyságára jellemző, hogy egy szokványos bankközi átutalás is nehézkesen megoldható Görögországban.

Túlnyomórészt görög tulajdonosok vásárolták fel a vállalatokat, csak négy esetben került külföldi kézbe. A privatizáció feltételei - árak, fizetés módja, a privatizáció ütemezése, késedelemi kamatok fizetése stb. - azonban egy esetben sem ismertek. A korábbi működési feltételeinek ismeretében a vállalatok privatizációs ára nem lehetett túlságosan magas, kiegyenlítése pedig feltehetően évekig elhúzódhat, s így a költségvetés jelentős bevételre nem számíthat.

Külgazdaság

Görögország kereskedelmi mérlege hagyományosan negatív előjelű, a csatlakozást követően azonban látványosan tovább romlott, miután az ország kivitele tradicionálisan mezőgazdasági és textilipari termékekre épül. 1992-ben ugyan átmenetileg kedvező fordulat állt be az export felfutását illetően, a pozitív trend azonban nem a versenyképesség javulásából hanem a kivitel eredményes földrajzi áttételéből adódott.¹² A kereskedelmi mérleg javulása ugyanis máris érezteti hatását a fizetési mérleg alakulásában. Jelentős a szolgáltatási mérleg-többlet is -6.25 millió \$-os - ebben a korábban külföldre menő görög tőke visszaáramlásnak van igen jelentős szerepe. A fizetési mérleg pozíciók javulása azonban nem jelent még garanciát arra, hogy Görögország az 1993-ra tervezett csatlakozása a Fizetési Unióhoz megvalósítható lesz-e.

Számos feltétel hiányzik ugyanis e lépés megtételéhez, -többek között - a fizetőeszköz stabilizálása. Kormány-nyilatkozatok szerint nem kerül sor a drachma leértékelésére, valójában azonban a lebegő árfolyampolitika következtében jelentős értékvesztességet szenved, a

---

12 A Közel-Kelet és Észak-Afrika felé irányuló kivitel 41,6%-kal, Észak-Amerikába 36,2%-kal, Japánba 17,2%-kal nőtt meg az elmúlt 12 hónap alatt.

Forrás: Neue Zürcher Zeitung. 1992 május 7.

Központi Bank viszont jóideig fenntartotta a hivatalos paritást, s a túlértékelt dramchma rontotta a külgazdaság versenyfeltételeit.

Görögország makrogazdasági politikája a 90-es évek fordulóján: a stabilizációs program mérlege

Az elmúlt évtized vége a görög gazdaság számára makroökonómiai egyensúlyának felbillenését és a strukturális nehézségek elmélyülését hozta magával. Az Új Demokrácia Pártja az 1990 áprilisi választásokat követő kormányalakításkor számos ígéretet tett, a gazdasági problémákat azonban nem tudta kezelni. A már korábban is nagy gondokat okozó infláció elszabadult, újabb 7%-kal emelkedett az állami vállalatok deficitfinanszírozási igénye, és ezzel már a GDP 22%-át tette ki. A termelés drasztikus méreteken esett vissza, és ez azt a néhány külföldi befektetőt, akik a korábbi évek szerény növekedését finanszírozták is tartózkodásra készítette. S ahogy a gazdaság egyre inkább fogyasztásra rendezkedett be, úgy egyre kevésbé vonzotta a külföldi tőkét, s a termelő gazdaság mozgásteret is fokozatosan beszűkült.

A gazdaságvezetés a kiutat egy újabb stabilizációs program bevezetésének kísérletében látta. Így 1990 végén egy rövid távú, csupán 3 évet (1991-1993) átfogó, de annál ambiciózusabb stabilizációs-illeszkedési program koncepcióját dolgozták ki. A tervzet alapvetően a gazdaság makroszerkezetének egyensúlyát kívánta helyreállítani és olyan strukturális módosításokat végrehajtani melyek kímoldítják a gazdaságot a stagfláció állapotából. A tét igen nagy volt. Ha ugyanis nem sikerül az inflációt megfékezni és az állami vállalatok igen magas veszteségeit mérsékelni, Görögország EK integrációja is veszélybe kerülhet.

Ugyanis miközben az Európai Közösség lépéseket tesz a határok nélküli megteremtésére és az egységes valuta bevezetésére az évtized végéig, Görögország állandó példája marad a EK külső korlátainak.

Görögország jelenleg a Közösség leggyengébb láncszemének számít, és a jóval később csatlakozott Spanyolország és Portugália is lényegesen stabilabb pozíciót vívott ki magának a Közösségen belül. Ha néhány adatot összevetünk, kitűnik, hogy Görögország az egyetlen EK ország, ahol a hatékonyság növekedés alig éri el a 0.5%-ot.¹³

Ugyanakkor a beruházások is negatív előjelűek szemben a Közösség valamennyi országának erőteljesen felfutó beruházási rátájával.¹⁴ A kormányadósságok és a GDP rátája közel 100% körül alakul a Közösség többi országához viszonyítva kiugróan magas értékkel.¹⁵

Az évtized fordulójára a korábban növekvő külföldi beruházások is csökkenő tendenciát mutatnak. A külföldi tőkebeáramlás értékelésénél ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az előző időszakban beáramló tőke is valójában nem új beruházásnak minősült, hanem görög vállalatok felvásárlásából, vagy résztulajdon szerzésből származott.

Igy nem teljesült a külföldi tőkéhez kapcsolódó általános elvárás, miszerint a külföldi tőkéhez társuló fejlettebb technológia-technika importja sem valósult meg. Az ipari kutatás-fejlesztésre fordított összegek egyébként is a legalacsonyabbak a Közösségen belül, s alig teszik ki a GDP 0.45%-át. Ezzel szemben az állam részaránya a kutatás-fejlesztés finanszírozásában az EK-n belül a legmagasabb - 67%-ot - képvisel.

---

¹³ Görögország után a leggyengébb tagnak számító Portugáliában is dupláját teszi ki a hatékonyság növekedés, nem beszélve a 2.5, illetve 2.8%-os EK, valamint OECD átlagról.

¹⁴ Portugália és Spanyolország 3, illetve 4.5%-os beruházás növekedést könyvelhetett el 1991-ben.

¹⁵ Ez a ráta Spanyolország esetében alig haladja meg a 40%-ot.

Az 1991-ben beáramló külföldi tőke 288.2 millió dollárt tett ki a korábbi év 325 milliójával szemben, s a tervezett projectek száma is 223-ról 188-ra csökkent.

A stabilizációs program alapvetően egy következetesen szigorú makroökonómiai politika és a mikrogazdaság reformjának kombinációjára épült. A programtól azt várták, hogy igen rövid időn belül kifejti deflációs hatását, melyet már középtávon is kiegyensúlyoz az osztalék növekedés, melyet a kínálat javulása kísér. A stabilizációs program tervezete a nemzetközi intézmények és pénzügyi szakemberek helyeslésével találkozott, s kivitelezésére 2,2 milliárd ECU-kölcsönt szavazott meg az EK.

Úgy tűnt, hogy a lakosság támogatására is számítani lehet a program megvalósítása során, annak ellenére, hogy jónéhány rétegének csökkenő reáljövedelemmel kell számolnia. A korábbi gazdaságpolitika ugyanis tarthatatlanná vált, számos területen alapvető változtatásra, más területeken pedig az eddigi rendszer szigorítására van szükség.

Az ugyanis világossá vált, hogy a bevételkieséssel olyan méreteket öltenek, hogy a kormányzat egyszerűen nem képes a bevételekkel sem számolni, sem tervezni. Az is egyre inkább tudatosult, hogy az alkalmazott ártámogatási rendszer és az alapvetően fogyasztás-orientált gazdaságpolitika hiányzó állami bevételek mellett vezettek a 80-as évek folyamán a rendkívül alacsony GDP növekedéshez, s előidézői voltak az állami szektor felduzzadt hiányának. A GDP 14%-át kitevő kamattörlesztések pedig a termelő beruházások forrásait apasztották le.

A stabilizációs tervekben meghirdetett ambiciózus célkitűzések azonban zátonyra futottak, s elsősorban a fiskális feltételek

kivihetetlensége, valamint a privatizáció sikertelensége miatt.¹⁶ Egyéb területeken, így a fizetési mérleg alakulásában azonban relatív eredményeket sikerült felmutatni, sőt az infláció letörésére is kísérleteket tettek, némi kezdeti sikerrel, majd újabb kudarccal.

A stabilizációs program 1991-es évi megvalósításában bekövetkezett csúszások miatt az időhorizont kiterjesztésére került sor, s befejezését 1994-ben jelölték meg. Ez egyúttal azt a célt is szolgálta volna, hogy a Maastricht-i szerződésben foglalt kritériumokhoz egy hosszabb idő alatt jobban tudott volna a gazdaság igazodni.

Az 1992-ben kidolgozott stratégia az alábbi fő területeken jelentett módosítást az eredeti tervhez képest:

- A "konvergencia terv" alapkoncepciója adóreformot, az állami szektor alkalmazottai számára érvényes bér-stoppot ír elő.
- Az illeszkedési programban a korábban kulcsszerepet játszó pénzügyi konszolidáció már nem szerepel a rövid távú célok prioritásaként. A fiskális politika lényegében nem biztosít garanciákat az adóbevételek kiesése ellen.
- Az állami szektorban alkalmazott túlfoglalkoztatottság leépítése ezzel szemben fontos célként jelentkezik, de valójában a termelő állami vállalatokat leszámítva tényleges változás nem történt e területen, s a veszteségek mérséklésére inkább a bérek megnyírbálását tartják célszerűnek.
- A korábbi frontális támadást - sokterápia jellegű -tartalmazó csomagterv helyett a lépcsőzetes megközelítés elvét alkalmazzák. Ennek keretében számos fontos, a stabilizációs

---

¹⁶ A szerző nem azonosítja magát a "mindenható privatizációra" építő elméletekkel, így nem a privatizáció elmaradását, hanem annak gyakorlatát, népgazdasági hatásait kifogásolja.

politika lényegét képező intézkedés bevezetését rövid távú előnyök érdekében elhalasztottak.

- A beruházási kedv élénkítése érdekében lényegesen csökkentették a kamatlábakat, mindezek az intézkedések azonban lényegesen nem javítottak a gazdaság szerkezeti aránytalanságain és nem számolták fel a makróökonómiai egyensúlyvesztésből származó problémákat sem.

Az antiinflációs startégia sikere most elsősorban a bérnövekedésből származó inflációs hatások, valamint a szigorú monetáris politika végrehajtásának függvénye.

Néhány elméleti következtetés: a stabilizációs politikák összehasonlítása

A görögországi stabilizációs program tapasztalatainak elemzése - úgy tűnik - azt igazolja, hogy a monetáris ihletésű stabilizációs politika válasz lehetett a 70-es évek világgazdasági környezetváltozásaira, az ezredfordulóhoz közeledve azonban a világgazdaság egésze és az egyes országok gazdaságai is olyan új típusú nehézségekkel konfrontálódnak, amelyekre a stabilizációs politikák nem tudnak választ adni.

Az eddigi kutatások ugyanis azt sugallják, hogy a stabilizációs politikák szinte "társadalmi-rendszer-semleges" termelik ki a rendszer működésének természetéből adódó csapdákat és úgy gazdasági, mint szociális vonatkozásokban hasonló zsákutcába vezetnek, hasonló feszültségeket teremtenek.

A fenti tételt látszik igazolni Törökország, Magyarország és Görögország tapasztalatainak összevetése. Törökország, egy félévszázados tőkés piacgazdaság keretei között működő relatív autharkias gazdaságvezetés után szembesült a világszerte versenyfeltételekkel. Magyarországon negyven év tervgazdasága után

párhuzamosan tesznek kísérletet a társadalmi-gazdasági transzformáció, a piacgazdaság és a világgazdasági illeszkedés megvalósítására, míg Görögország esetében egy több évtizedes múltra visszatekintő világgazdasági nyitást előkészítő átmeneti időszak után, a Közös Piac teljes jogú tagországának gazdaságára alkalmazták a stabilizációs politika eszköztárát.

Az eredmény mindhárom esetben ugyanaz, vagy legalább is lényegét tekintve nagyon hasonló. Egyik országban sem indult meg a belső tőkeképződés, az új vagyon termelődése, e helyett a nemzetközi újraelosztás csatornáinak bekapcsolásával tőkekivonás, forráskiáramlás következett be. Még Görögország esetében is, ahol az ország részesedése a kohéziós alapból, az EK-ból származó fizetések jelentős bevételnövekedéshez juttatják a gazdaságot. Az eredmény: akár csökkenő - Magyarország -, akár szerényebb - Görögország -, vagy akár jelentősebb - Törökország - nemzeti jövedelem növekedés csak fokozódó eladósodás árán valósul meg. Mindez együttjárt egy belső tőkeátcsoportosulással, ami azonban nem - vagy még Törökország esetében csak behatárolt mértékben - hatott ösztönzően a gazdasági növekedésre. Sőt Magyarország és Görögország esetében - mindkét ország Törökországhoz viszonyítva, hozzávetőlegesen egy évtizednyi fáziseltolódással kísérelte meg gazdaságát stabilizálni - a reálszféra nagymérvű lepusztulása volt az az ár, amit a gazdaságnak a "stabilizálásért" kellett fizetnie. Feltehetően a "fáziseltolódásban" keresendő az országok teljesítményeiben mutatkozó különbség, s ez azt látszik igazolni, hogy az évezred vége felé, a megváltozott világgazdasági környezet egyre kevesebb áttörési pontot nyújt a felzárkózni kívánó országok számára.

Az átalakuló gazdaságok természetéből adódott, hogy kormányai gyengék, ugyanis a kormány "gyengévé" válását éppen a stabilizációs politika alkalmazása során bizonyította be, hiszen mindhárom országban más-más motivációtól indítatva ugyan, de erős állami hatalom uralta a gazdaságot - az állam már nem tudott (ez a monetáris

politika rendszeréből következett) - ösztönzően hatni a tőkeképződés folyamataira, miután mozgásteret behatárolt: a liberalizációval, a deregulációval maga vonult ki a gazdasági élet számos területéről.

A tőkeképződéssel nem kísért belső tőkeátcsoportosítás, az inkoherens gazdaságpolitika az összehasonlítás alapjául szolgáló országok mindegyikében növekvő belső eladósodást indított el. A belső eladósodás egyik legfőbb bűnbakjaként beállított állami szektor fokozódó deficitfinanszírozása elleni mindeható gyógyírnak pedig a privatizációt tekinti a volt szocialista gazdaságvezetés éppúgy, mint piacgazdaságra épülő vegyes gazdaság. A megoldás: az azonnali privatizáció. Ez azonban nemcsak hogy nem stimulálja a termelést, hanem a legtöbb esetben visszaeséshez vezet, sőt privatizációra rendszerint csak nyereséges vállalatok esetében kerül sor, amikor is amúgy sem veszteséges vállalat kerül magánkézbe, viszont a "maradék" állami szektor összteljesítménye romlott.

Miért "szükségszerű", az állami vállalatok veszteséges működése? Az a tény, hogy az állami szektor szinte mindenütt az állam támogatására szorul, még önmagában nem magyarázat a jelenségre. Ha az európai tőkés fejlődés periferiáján kialakult piacgazdaságokat vesszük figyelembe, kitűnik, hogy a tőkés viszonyok kialakulásában az állam aktív ösztönző szerepet játszott. A tőkeakkumuláció egyik igen lényeges megnyilvánulásaként, állami beavatkozással teremtődött meg az állami szektor is. Az, hogy a fejlődés később más irányt vett, az állami szektor a tervgazdálkodás vagy a vegyes gazdaság keretei között működött, alapvetően nem változtatott működése lényegén: pótlólagos akkumulációs forrásként szolgált.

Az akkumulált források felhasználását illetően azonban lényeges a különbség: vegyes gazdaság keretei között kialakított transzmissziós működési mechanizmus, a hatalmi összefonódások ugyanis lehetőséget teremtenek arra, hogy az állami szektorban megtermelt értéktöbblet egy részét a magántőke realizálja. Így az állami szektor

vesztéseinek forrása egyrészt az újraelosztás csatornáin keresztül realizálódó profitlecsapolás, másrészt az a szociális funkció - foglalkoztatottság, kutatás-fejlesztés finanszírozása - amit az állami szektor a vegyes gazdaság keretei között természeténél fogva betölt. A tervgazdálkodás keretei között ugyanakkor nem a magántőke gyarapodását szolgálja, hanem egyértelmű szociális funkciókat tölt be.

Az állami szektor fenntartása valójában a magántőke érdeke, hiszen pótlólagos akkumulációs forrásként szolgál, a deficitfinanszírozás pedig is a költségvetésre hárul. Így nem véletlen, hogy úgy Törökországban, mint Görögországban a privatizáció nem halad előre. Fontosabb lehet ezzel szemben a volt szocialista országokban, ahol a tőkeátcsoportosítás révén, az "osztogatás-fosztogatás" időszakában születik a tőkés magántulajdon.

Most már ha csak a görög példára összpontosítunk, világossá válik, hogy a magántőke nem érdekelt a saját erőből történő tőkefelhalmozásban, hiszen az állami szektorból átszivattyúzott kiegészítő profit garantálja tőkéje állandó felértékelését. Ez a jelenség ad magyarázatot a magántőke viselkedésére, amit az OECD szakértők "rejtélyesnek" nyilvánítottak, nevezetesen azt a tényt, hogy a magántőke nem járult hozzá a nemzeti jövedelem termelésének növeléséhez sem a csatlakozás, sem a stabilizációs program kínálta esélyek közepette. Az állami beavatkozás fokozatos leépítése ugyanakkor nem csökkentette a gondokat, sőt a meglévő strukturális problémákat újratermelte.

Köztudott, hogy a stabilizációs politikák természetüknél fogva kereslet-szűkítő jellegűek.

Ha továbbra is már csak a görög példánál maradunk kitűnik, hogy nemcsak a tőkefelhasználás kényszere nem működik, hanem itt sem vették figyelembe a kínálati oldal újrastrukturálása és a kereslet-többlet csökkenése közötti ellentétes irányú mozgást. Így az egyensúlyhiány nemhogy nem csökkent, hanem állandóan

újratermelődött egy stagnáló gazdaság körülményei között. Az egyensúlyhiány neuralgikus pontja maradt - többek között a már ismertetett tények miatt - a költségvetés hiánya és a kezelhetetlen infláció. Jóllehet a szerző nem hisz a "kezelhetetlen" infláció jelenségben, sokkal inkább abban, hogy az infláció az újraelosztás egy, meghatározott érdekeket szolgáló fajtája. Hatásai azonban rendkívül károsak. Az egyensúlyhiány feltételei között ugyanis az árak felszabadítása nem stimulálja a termelést, az áruk és a szolgáltatások elosztását. Megbízható valuta hiányában ugyanakkor a spekuláció, az üzérkedés nyer teret.

Így, a Görögországban kialakult gazdasági feltételrendszer a spekuláció felerősödése mellett, az árnyékgazdaság további térnyerésének kedvezett. Becslések szerint¹⁷ - ennek aránya - ma már megfelel az első gazdaság 30%-ának.

Görögország nehéz feladatok előtt áll. Az eddigi stabilizációs kísérletek nem jártak sikerrel. Valójában azonban nagyon nehéz felmérni, hogy mik azok a hatások amik a stabilizációs program számlájára írhatók, s mik a csatlakozás adta előnyök? Mindenesetre egy tény, hogy a stabilizációs program szociális hatásai lényegesen kedvezőtlenebbek lennének, akkor, ha a csatlakozásból eredő pótlólagos finanszírozási lehetőséggel nem enyhítenék a szociális terheket. Az ugyanakkor más kérdés, hogy az EK-finanszírozás eredendően konvergencia célokat szolgál és nem a költségvetési "lyukak" betömésére hivatott. Itt kell megjegyezni azt is, hogy az EK-n belüli fő finanszírozó, Németország lehetőségei is erőteljesen leszűkültek az újraegyesítést követően. Így a feltett kérdésre a választ az elkövetkező évek adják majd meg. De miután a stabilizációs politikák "sikerének" elméleti lehetőségei is a megváltozott feltételrendszer

---

¹⁷ Az Institute for Economic and Industrial Research 1984-ben, illetve 1990-ben végzett kutatásai alapján történt becslés. Az üzletemberek ezen értéket jóval magasabbnak, a GDP 50%-ának becsülik meg.

következtében világméretekben megváltoztak, e politika erőltetése előbb-utóbb a társadalmi feszültségek komoly felerősödéséhez vezethet.

Hiszen szociális hatásai - a többi országhoz hasonlóan - a társadalmi polarizáció, az infláció, a munkanélküliség felgyorsulásában, a társadalmi bizonytalanság felerősödésében jut érvényre, még akkor is, ha Görögország esetében tompítottabban jutnak érvényre, mint a vizsgált két másik országban. Görögország példája ugyanakkor arra utal, hogy a szociális kérdéseket sem "balról" - a szocialista ihletésű PASZOK - sem "jobbról", a jöbbsközép konzervatív kormány sem tudta megoldani.

A romló szociális körülmények között ugyanakkor egyre kevesebb esély van a társadalmi konszenzus megteremtésére. Különösen, ha az oszmán hagyományokból táplálkozó, a hatóságokkal, államvezetéssel szembeni bizalmatlanság történelmi gyökerei elevenen élnek a társadalomban.

Nagyobb gondot jelent ezzel szemben az, hogy Görögország súlyosbodó gazdasági-társadalmi gondjai az országhatárokon túlmutatnak. Görögország ma már nem tekinthető a hidegháborús korszak egyik stratégiai bázisának, ahol a Nyugat egykoron igyekezett mindent megtenni, hogy távol tartsa a kommunizmust és fenntartsa a demokráciát. Az Európai Közösség tagállamaként Görögországnak vétőjoga van a 360 millió európai lakost érintő törvényeknél, útját állhatja az EK külpolitikai kezdeményezéseinek és befolyását felhasználva több pénzt követelhet az Európai Közösségtől. Az a tény, hogy Görögország nem képes megújulni, sok egyéb tényező mellett, beleértve a közös agrárpolitikát is, megkérdőjelezi az egész egységes Európára vonatkozó elképzeléseket.

Hivatkozások

1. Balázs Judit: A görög működtetőke-import sajátosságai. Kézirat. MTA Világgazdasági Kutató Intézete, 1991, 36 old.
2. Görögország. Nemzetközi adatszolgáltatás. 1988. március, 17 old.
3. Görögországban továbbra is élénk a beruházási kedv. In: Beruházás-Fejlesztés-Innováció 1989. 7.sz. 15-18 old.
4. Greece Country Profile. The Economist Intelligence Unit. 1991-92, 62 old.
5. OECD Economic Survey 1992. Paris. 93 old.
6. Mark M. Nelson: Az elszegényedett Görögország meggyógyíthatja az EGK egységtörekvéseit. In: Gazdasági Cikk a Nemzetközi Sajtóból, 25. évf. 13. sz. 14-17 old.
7. Monthly Economic Bulletin Ministry of National Economy különböző számai.
8. The Economist különböző számai.
9. Wirtschaftliche Vorausschätzungen- Winter 1992/1993.
10. Kommission der Europäischen Gemeinschaften, Generaldirektion Wirtschaft und Finanzen 1992-1994. Vorlaufig. 79-104 old.

Beszélgetés a délszláv válságról

(Interjú Dr. Magyar-Beck Istvánval.)

Beszélgetőpartner: Dr. Szretykó György)

Az írástudók felelőssége abban áll, hogy az egyetemes és nemzetközi sorskérdésekre időben felhívja a figyelmet, továbbá alternatívákat dolgozzon ki eme sorskérdések és konfliktusok kezelésére. Tulajdonképpen az értelmiségi a dolgok néven nevezésével és kimondásával enyhít a lelken. Ebben a szellemben folytattak beszélgetést a délszláv válságról Dr. Magyar-Beck István, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem professzora és Dr. Szretykó György, a Társadalomkutató Intézet tudományos munkatársa. (A beszélgetésre a Budapesti Közgazdasági Egyetemen, 1993. június 17-én került sor.)

Sz. Gy. Bevezetéképpen csupán annyit szeretnék mondani, hogy a közép-kelet-európai térség egyik legégetőbb problémája napjainkban az etnikai konfliktusok, illetve az etnikai konfliktusoknak a kezelése. Ezek közül, a magyar társadalmat leginkább érintő témakör a délszláv válság, a volt Jugoszlávia felbomlása, annak hatása, illetve lehetséges hatása Magyarországra nézve.

M.B.I Igen, hát nem tudom, szabad-e nekem egy apokaliptikus képpel kezdenem a beszélgetést. A délszláv válságot én kulturánk hullafoltjaként tekintem. Tudniillik a válságnak önmagán messze túlmutató tanulságai vannak.

Amikor elgondolkodtam azokon az állapotokon, amelyek földünk északi féltékén uralkodnak, nemcsak Nyugaton, hanem Keleten is, akkor ötlött fel bennem, hogy ez az időszak leginkább a római birodalom bukásához hasonlítható. Most egyfolytában szenvedünk a felbomlástól és semmiféle remény, semmiféle más kultúra nincs, amelyekre azt mondhatnánk, hogy lám, ez majd továbbviszi a stafétabotot.

Az európai történelemben 200-300 évvel ezelőtt még az volt a helyzet, hogy ha az egyik ország megbicsaklott, mint mondjuk a spanyol világbirodalom, akkor jöttek az angolok és felajánlottak egy alternatívát. Voltak francia intermezzók is, majd hirtelen megerősödött Németország, stb. Úgyhogy mindig volt egyfajta versenyfutás, amelyben a stafétabotot egymásnak adták az európai nemzetek. Ez az egész Európára nézve egy jelentékeny emelő hatást gyakorolt. Most azonban egyszerűen nem tudnám megmondani, hogy hol gyullad fel a mécses.

Azt hinnénk, hogy az összeomlás furcsa módon a volt Szovjetunió összeomlásával kezdődött. Ebben lehet is valami, hiszen a volt Szovjetunió abszolút integráns része volt annak az új világrendnek, amit Trianon és Jalta kialakított. A Szovjetunióknak volt kiosztva az a szerep, hogy a nyugati államok nagy riválisait, a közép-európai országokat csizmatalp alatt tartsa. A Nyugatnak óriási szüksége volt a Szovjetunióra. Szerintem számos nyugati még most is siratja az eltűnt birodalmat.

Sz. Gy. Ezt hívták kétpólusú világrendszernek.

M.B.I. Ami végülis politikailag egy nagyon harmonikusnak tűnő világrendszer volt. A két pólus nagyon szépen együttműködött. A régi orosz birodalmi ambíciók úgy teljesültek, mint azelőtt még soha. Nyugat pedig egyfelől élvezte a közép-európai rivális nyomorúságos helyzetét, másfelől pedig a Szovjetunióra mutogatva tudta árnyékban tartani a saját problémáit. A Szovjetunió az orosz birodalmi ambíciók teljesítése fejében minden piszkos munkát elvégzett, amit így a Nyugatnak nem kellett elvégeznie, viszont a Szovjetunióval szemben ő lehetett a kultúra és a humánus nagy letéteményese.

Most ez a kétpólusú világrendszer felbomlott. Először egypólusúvá vált, majd pedig egyre több pólusúvá. E percekben már azt lehet mondani: anarchizálódik. Hacsak nem tekintjük az új hatalom fő centrumainak a XX. század uzsorásait, a nagybankokat. A

pluralizálódás nagyon szépen hangzik, de ha nincs integráció, akkor ez az állapot mindössze egy széthullás.

Ami az iszlám világot illeti, kétségtelen, hogy ott van egy előretörés. De arról már nem tudnék beszámolni, miszerint a mohamedánok között valami olyan típusú eszmerendszer keletkezne, amely nagy vonzerőt gyakorolna az egész világra és megújítaná azt.

Sz. Gy. Most ez a vallás a Balkánra is nyomást gyakorol. Gondoljunk csak Albániára, vagy pedig Macedóniára, és Bosznia-Hercegovinára, ahol a muzulmán vallásnak, ezen keresztül politikai befolyásának igen nagy szerepe van.

M.B.I. Hát kétségtelen. Alapvető axióma, hogy minden háborúban hosszú távon az áldozatok a győztesek. Amit én úgy is szoktam mondani, hogy **a halottakat nem lehet megölni. A halottak halhatatlanok.** Ami pedig itt Európában történik, az legszégeylenetesebb módon az európai muzulmánok szabályos kiirtása. Erről most már a szlovén elnök is így nyilatkozott. Ilyesmit nem lehet büntetlenül csinálni, és azok a népek, amelyek azt hirdetik, hogy a harcmezőn most ők a győztesek, valójában erkölcsi öngyilkosságot követnek el.

Ez a világregend, ami eddig itt uralkodott és most összeomlóban van, végülis az első világháború során és után alakult ki. Európa akkor meghasonlott önmagával, nemzetei egymásnak rohantak. Nos ekkor lépett fel a két pólus: az Egyesült Államok és a Szovjet-Oroszország. Persze ezek akkor még csak potenciális hatalmi központként jelentek meg. Az első világháború párizsi békekötéseinek a teljesen elfogadhatatlan rendszere végülis a második világháborúhoz vezetett. De először még ahhoz, hogy Európában egy-két nép szabályosan megbolondult. A fasizmusért a Nyugat legalább annyira felelős, mint maguk a németek. Mármost a második világháború Európát végül is teljesen felszámolta. S ekkor alakult ki az a bizonyos kétpólusú világregend, melynek pólusai között voltak félig igazi, de többnyire

inkább csak látszatharcok. Mindenesre itt a kétségtelen együttműködés egy sajátos és trükkös esetével állunk szemben.

Sz. Gy. Én úgy emlékszem, hogy Reykjavikban a nagyhatalmak megállapodtak arról, hogy a közép-kelet-európai térséget végül is a Szovjetunió feladja. Igaz, hogy Magyarországon ez a dokumentum nem ismert kellő mértékben a közvélemény előtt - nem tudom milyen okok miatt - de kétségkívüli tény, hogy Bush és Gorbacsov megállapodott arról, hogy a Szovjetunió éppen a belső problémái miatt ezt a térséget feladja és a belső problémák megoldásával fog foglalkozni. Ha jól emlékszem, ez a megállapodás 1988. júniusában született.

M.B.I. Ezek a területek a nyugati integrációba még nem léptek be. Ez év júniusában Belgiumban jártamban szabályosan megbotránkoztam, ugyanis megtudtam, hogy Nyugaton félnek az olcsó közép-európai mezőgazdasági áruktól. Tehát mihelyt mi belépünk az európai integrációba és megszűnnek a minket sújtó vámkorlátozások, akkor uram bocsá' elárasztjuk Nyugatot az olcsó közép-európai árukkal.

Visszatérve a második világháborúhoz, azidőtájt a Nyugat önmagával is szembekerült. Tudniilik amit Hitler alkalmazott az európai népek felé, ezeket a nézeteket először Nyugat alkalmazta a saját gyarmatain. Az angol talán nem harsogta, de annál inkább gyakorolta, hogy ő felsőbbrendű ember azokon a koszos gyarmatokon. Hitler csak egy harsány epigon volt, aki ugyanezt a brutális elméletet bevezette az európai népek egymás közötti viszonyaiba.

Sz. Gy. Most pedig a szerbek alkalmazzák.

M.B.I. Hitlert legyőzték a szabadság, az emberi egyenlőség, emberi jogok, stb. nevében. Ez egy nagyon szép akció volt, ámde tökéletesen megfürta a győztesek gyarmatbirodalmi rendszerét is. Most már nem

lehetett meghasonlás nélkül a gyarmatokkal eljátszani tovább ezt a játékot. A földcsuszamlás fázisai tehát az alábbiak: az első világháborúban Európa középső és keleti fele elpusztul. Erre jön a második világháborús revans őrült eszmékkal. Itt Nyugat újra győz, de olyan elvek nevében amelyek mellett gyarmatai nem tarthatóak fenn többé. Nyugat így magára marad. Közép- és Kelet-Európa pedig egy nagyhatalom börtönében sínylődik. Vele tehát egyenlőre nincs gond. De most kijött a börtönből, s Nyugatnak az összes tegnapi ellenfelével szembe kell néznie: a volt gyarmatokkal, Közép-Európával, s az orosz birodalom alól felszabadult népekkel. S mindenekelőtt azokkal az álmokkal és elvárásokkal, amelyeket ő maga keltett fel önmagával szemben páratlan művészi önreklámozásával.

Szó van arról, hogy most az Európa házat építjük. De miért nem lehet azt úgy csinálni, hogy összeülnek az európai népek és demokratikus módon alulról megszavaznák, milyen is legyen az a szóbanforgó építmény.

Sz. Gy. Az EGK tagságnak van egy sor gazdasági, pénzügyi, és jogi kritériuma.

M.B.I. Ami pedig Boszniát illeti ez az országnyi hullafolt azért veszélyes, mert továbbterjedhet. Mert hiszen el van ismerve a hódítás egy olyan kultúra részéről, amelyik egyfolytában azzal dicsekszik, hogy neki nincs katonai ereje a boszniai probléma megoldásához.

Sz. Gy. Most itt a szerbekre, ill. azok vezetőire gondolsz?

M.B.I. Másfelől pedig úgy tűnik, mintha ez a jugoszláv háború kívülről lett volna megszervezve. A politika Metternichjeiben valami félelem uralkodhatott attól, hogy lesz egy mohamedán állam Európában. Mire a bosnyákokra uszították, vagy bátorították a szerbeket. Hadd kerüljenek a mohamedánok egy kis népirtással kisebbségbe a saját hazájukon belül.

M.B.I. Amikor a szerbek elkezdtek készülődni, de még egy puskalövést sem adtak le, vezető nyugati politikusok naponként bejelentették, hogy Ők, ha kitör a balkáni háború nem fognak beavatkozni. Tehát, hogy nem kell félni semmitől, szabad a gazda. Azután a piszkos munkát végző szerbek elleni embargó is jól jött a szóbanforgó Metternichnek, ugyanis így a régió országait gazdaságilag is ülve lehet tartani. Nem kell félni a közép-európai rivális feléledésétől. Hisz a blokád révén tönkre lehet tenni ennek gazdasági potenciálját. Azt a keveset is.

Azután ott van az a sok menekült. Ezek felébreszthetik a helyi közép-európai rasszista mozgalmakat, s megint lehet arról kiabálni, hogy Közép-Európa en block fasiszta.

Sz. Gy. Ez a folyamat a gazdaság helyzetével is összefüggésben van, mert minél rosszabb a gazdaság helyzete és minél inkább kiéleződnek a szociális konfliktusok, annál inkább előtérbe kerülnek a nacionalista és sovinszta hajlamok.

M.B.I. Pontosan. Ilyen formán, ha már Közép-Európában üldözik, vagy megkergetik az idegeneket, újra rá lehet csapni a nácizmus bélyegét. Ez a a jugoszláv háború úgy kell a szóbanforgó Metternichnek, mint egy darab kenyér. Arról már nem is beszélve, hogy a felpumpált szerb imperializmus Oroszország rendőri szerepét venné át. Ha például, itt vagy ott, egy olyan kormány lépne a színre, amely nem tetszik egyik-másik Metternichnek, ráuszítanák a szerb haderőt. **S ezt követően persze folyna a sajnálkozás és a szerbek erkölcsi és gazdasági eláztatása a részükről, hogy az igazi felbújtó árnyékban maradhasson.** Hosszú távon a szerbek pont úgy bele fognak rokkanni ebbe a szerepbe, mint ahogy az oroszok belerokkantak.

Sz. Gy. Tehát a Te koncepciód szerint Közép-Kelet-Európában kialakult egy hatalmi úr a kettős világrendszer felbomlása után, és a Szovjetunió korábbi szerepét esetleg Szerbia töltené be. Ez a nyugati országok támogatásával menne végbe?

M.B.I. A dolog persze nem ilyen egyszerű. Nyugaton bizonyára sokféle politikai kurzus van, de szerintem van egy olyan kurzus is, amelyről beszélek, és az a fajta diplomáciai huzavona, halogatás, végül is ezt a kurzust segíti. Úgy is mondhatnám, hogy a jelenben tapasztalható diplomáciai szócséplés egy ki nem mondott együttműködés ezzel a kurzussal. Ez úgy véli, hogy Oroszországot újra talpra kell állítani. Nagyhatalmi pozícióiba vissza kell helyezni. Be kell vonni a délszláv válság rendezésébe. Miután pedig ez teljesen szerb párti lesz, mármint az orosz fellépés, Közép-Európa "üdvös" széthasítoottsága megmarad.

Sz. Gy. Ennek több évszázados tradíciói vannak, amely a pánszlanizmus elméletében és gyakorlatában ölt testet. (Hasonló a nyelv, kultúra, vallás, stb.).

M.B.I. Oroszország még nem tért magához, a saját bajaival volt elfoglalva, de a Nyugat már akkor elkezdett hivatkozni Oroszország állásfoglalására. Akkor tehát, amikor még az sehol sem volt.

Sz. Gy. Nekem az a benyomásom, hogy itt másról van szó. Nevezetesen arról, hogy a nyugati nagyhatalmak, illetve az USA történetesen attól félt, azért nem avatkozott be katonailag a jugoszláviai konfliktusba, mert esetleg ez felerősítette volna az orosz belpolitikai eseményeket és ennek következtében nemzeti egységkormányt juttatott volna hatalomra. A jelenlegi orosz kormány végülis, kvázi liberális Amerika barát.

M.B.I. A NATO-haderőnek három órájába kerülne a délszláv népirtás leállítás. De lehet, hogy csak kettő és félbe. Csak annyit kellene kérnie, hogy a hadviselő felek legyenek szívesek 9 és 12 óra között teljesen kiüríteni egy repülőteret és utána azt néhány NATO-gép úgy lebombázná,

hogy egy 100 méter mélységű lyuk keletkezne a helyén. Majd azt kellene mondani: gyerekek, ilyen mi másutt is meg tudunk csinálni. A háború pártiak ezután vizes nadrággal emlékeznének azokra az időkre, amikor a ma legyőzhetetlennek titulált balkáni hadseregeket csak az az európai ország nem verte meg, amelyik nem akarta. Egy belgiumi professzor szerint még bombázásra sem lenne szükség. Belgrád (s szerintem Zágráb) fölé (is) egy esti sétarepülésre alacsonyán elhúzó néhány ezer NATO-gépet kellene küldeni. Milyen sok emberéletet megvédene ez a szervezet egy kis benzinköltség árán (amit akár be is lehetne vasalni az érintett kormányoktól).

Sz. Gy. Ez nem katonai hadművelet, hanem pszichológiai hadművelet. Az erő fitogtatása az egymással szemben álló felek megfélemezése céljából.

M.B.I. Maximum három óra alatt le lehetne állítani ezt a véres játékot. Mint ahogy én két macska veszekedését öt perc alatt le tudom állítani. Ez egy olyan típusú probléma. Most miért veszélyes ez? Miért hullafolt Bosznia? Mert terjedhet, mert az erőszak sikert ér el, felbátorodnak különböző ultranacionalista erők. Ezek pedig léteznek Romániában is, Szlovákiában is. Gyakorlatilag Közép-Európában mindenütt. De léteznek a nyugati országokban is úgyszintén és ott is elindulhat egy erőszakos "mérkőzéssorozat".

Sz. Gy. Németország erre a legjobb példa.

M.B.I. De Anglia is. Nézd a skótokat, az íreket, vagy a spanyol, ill. "francia" baszkokat. Megindulhat egy olyan népvándorlás is, amely annak idején az akkori Róma etnikai összetételét teljes egészében megváltoztatta, átalakította. A mai nemzetek és etnikumok éppen úgy eltűnhetnek, mint az akkoriak. Mint a korábbi Bizánc, a mai is már csak diplomáciai húzásokkal tartja fenn magát. Európa olyan népvándorlás előtt állhat, amilyen a germán, hun, tatár-mongol mozgások voltak. Fegyveresen, ill. anélkül. Németországban, Angliában, Franciaországban vitatkoznak az idegnyűlőletről.

Vannak újságíró-politikusok, akik pedig idegenimádatra akarnak nevelni. De hát egy életerős kultúra nem így vetné fel a kérdést. Igazából odáig el sem szabadna jutni, hogy bekövetkezzék egy ilyen invázió, amely alapjaiban forgatja fel az őslakosság már megszokott életmódját.

Sz. Gy. Vagy valamilyen módon korlátozza a lehetőségeit. A korábban elért mozgásterét, életszínvonalát.

M.B.I. Ezt a népvándorlást csak úgy lehetne megállítani, ha a problémákat ott segítenénk, vagy akár csak engednénk megoldani, ahol az emberek élnek. A problémákat ott kell megoldani és elviselhetővé tenni az életet, ahol ezek az emberek eredetileg élnek.

Sz. Gy. A nagy kérdés az, hogy miként lehet ezt elérni?.

M.B.I. Hát mondjuk egyebek közt abba kell hagyni a népek banki uzsorával történő elnyomorítását. Nem engedni a háborúkat. A menekültek, természetesen jöhetnek Európába, de előbb-utóbb Európa nem fogja bírni a menekültáradatot, szimplán mennyiségi okokból sem. Ki fogja eltartani az újonnan jötteket? Sem Európa, sem Amerika nem lesz képes fönntartani a jogrendjét, a szokásrendjét egy olyan beáramlással szemben, amelyhez hasonló lemosott a föld színéről egy római birodalmat is.

Sz. Gy. Ha jól értem akkor szerinted a megoldás az lenne, ha ezekben az országokban a tőke kiáramlást mérsékelni vagy korlátozni lehetne, mindezzel lehetőséget biztosítva a gazdasági fellendülésnek.

Térjünk vissza még ahhoz a problémához, hogy ez a jelenlegi szerbiai, illetve boszniai válság hogyan terjedhet ki, milyen méreteket ölthet, milyen irányba terjedhet tovább?

M.B.I. Hát ugye Boszniában három hatalmi pólus érvényesül. Szerbia erejét nem onnan nyeri, hogy ő rendelkezik majdnem az egész jugoszláv haderő fegyverzetével. Hanem onnan, hogy ő volt az

integráns része annak a világnak, amelynek az összeomlásáról most beszélünk. Jugoszláviában ez a világrend Szerbiára volt építve. Ő volt Jugoszlávia elit nemzete, s így minden támogatást megkapott és suttyomban ma is megkap.

Horvátország ezzel szemben a közép-európai hatalmakhoz áll közel. A horvátok már a II. világháborúban ki akartak szabadulni a szerbek alól, s ez hozta létre azt a német szimpátiát, amelyért ma vádolják őket. Nyugaton arról beszélnek, hogy a horvátoknak hagyományos kapcsolataik vannak az osztrákokkal, a magyarokkal és a németekkel. A horvátokat ennek megfelelően amolyan fasiszta népnek bélyegzik. Így aztán ez a nemzet is a másodrendűek közé lett besorolva. Nem is beszélve a bosnyákokról, akik mohamedánok és akikkel egy szabályos nem is etnikai, hanem vallásháború folyik.

Sz. Gy. Ha vallásháborúról beszélünk, akkor jelöljük meg melyek ezek a vallások!

M.B.I. A vallásháború kifejezést én csak kifejezetten a bosnyákokra értem. A szerb és horvát relációban nem a vallás, hanem a még jelenleg érvényben lévő világrend elit népe harcol ugyanezen világrend egy másodrendűnek tekintett népével.

Sz. Gy. Most még arról beszéljünk, hogy ez a konfliktus milyen irányban terjedhet tovább. Mert az utóbbi időben a NATO-nak különböző megnyilatkozásai és állásfoglalásai voltak, amelyek egymásnak ellentmondanak. De volt egy nagyon racionális elképzelése arról, hogy a környező területeket miként lehetne ENSZ-csapatokkal megvédeni, hogy ez a konfliktus ne terjedjen tovább.

M.B.I. Egyenlőre én nem látom ezeket a csapatokat. Legalábbis nem ott és olyan mennyiségben, ahol és amennyi belőlük kellene.

Sz. Gy. Még egy lehetőség merülhet fel. Valószínű, hogy ez a konfliktus tovább terjedhet Koszovó felé és az utóbbi időben Szeselj

vajda kijelentette, ha a Vajdaságban élő magyaroknak, nem tetszik az ami zajlik, akkor nélkülük is megvannak és akkor mehetnek ahová akarnak. Tehát bennünket is nagyon vaskosan érint ez a probléma és ebben a relációban is el kellene gondolkodnunk arról, hogy ez miként érintheti a magyar társadalmat, illetve Magyarországot.

M.B.I. Hát ez minket abszolút érinthet. Ha ez e blokádnak végül sújtja Jugoszláviát, akkor politikusaiban olyan rabló hajlamokat is feltámaszthat, melyek nyomán azok elindulnak északra beszerezni a hiányzó cikkeket. Megirigyelik azt az olajkészletet, ami itt van, a téglakészletet, még akár a újonnan vásárolt MIG repülőgépeket is, stb.

Sz. Gy. Úgy tűnik, hogy az ENSZ az egy látszat szervezet, amelyik bizonyos határozatokat ugyan hoz, de a gyakorlatban nem tudja megvalósítani. Eddig legfeljebb csak az öbölháború esetében.

M.B.I. Az öbölháború mutatja, hogy mindent milyen gyögyörűen meg tudnának valósítani, ami rövid távon fontos nekik.

Sz. Gy. De valószínű, hogy ennek a háttérében az áll, hogy az amerikai érdekek erőteljesen dominanciát élveztek ezekben a háborúkban.

M.B.I. A nyugat-európai országok érdekei is. Hát azért mondom én, hogy ez a mostani csak egy **ál-tehetetlenség**. A szerb problémát három óra alatt meg lehetne oldani, de ha akarod két és fél órát mondok neked.

Ami pedig az értelmiséget illeti, ennek a viselkedése miatt szégyenkezniük kell. Televízió nézik a délszláv népirtást és hallgatnak, mint a hal. Keleten a Gulág, nyugaton pedig a pénz az értelmiséget lényegében kivetkőztette magából. Míg a II. világháborúban és valamivel utána is már régen tiltakoztak volna a jeles értelmiségiek, az olyanok, mint Russell, Einstein és a többiek. Ma egy bárgyú, vagy katonailag vagy adminisztratív megfélemlített

bürokrata értelmiség nézi végig azt, ami ellen elvileg annyit ágált. A múltban.

Sz. Gy. Vagy pedig a fogyasztói társadalom által delériumossá integrálódott.

M.B.I. Ha megnézed a Nyugat is válságban van. Végülis minden egyes népnek meg kell találni a saját útját. Úgy is kifejezhetném magamat, hogy **csak harmadik utak léteznek**. Semmi értelme sincs a világot egy politikai konfekció üzletnek tekinteni, amelyben mint a ruhák lógnak a rendszerek, s ezeket esetről esetre váltani kell a különböző alkalmakhoz illően.

Menjünk vissza egy kicsit a régi római birodalomhoz. A régi római birodalomban az utolsó időszakokban, már minden abszurdumot elkövettek. Így az emberiség egy olyan egyetemes undorban élhetett, hogy egy kis izraeli szektának a gyakorlati szempontból lehetetlen kritérium rendszere kezdett elterjedni. Mit is mond a kereszténység? A kereszténység legfontosabb tézise a csereszemlélet elvetése, tehát a kölcsönösség felmondása. Az egyirányú és feltétlen jószág. Ha megdobnak kővel, dobj vissza kenyérrel. Ha elkérik az ingedet, add oda a nadrágodat is. Hogyha azt mondják neked, hogy menj valakivel egy bizonyos távolságot, te menj vele kétszer annyit. Ezek nagyon kemény normák. Sőt Krisztus a Hegyi Beszédében még azt is mondja, hogy nem csak az a rossz, ha valaki rosszat cselekszik, hanem az is, ha valaki elgondolja a rosszat. Mármost ezek jóformán alkalmazhatatlan normák. Kivihetetlenek. De mivel az emberiség a római birodalom pusztulása előtt annyira ráéhezett az erkölcsre, a magasrendű emberi morálra, hogy elfogadta ennek a kis zsidó szektának ezeket a rendkívüli, de alkalmazhatatlan téziseit. Talán ez volt a kereszténység diadalának a pszichológiai háttere. Az akkori helyzet morális túlkompenzálása.

Sz. Gy. Ez igaz, hogy alkalmazhatatlanok, de egy bizonyos mértékben azért mégis csak alkalmazhatók voltak a mindennapos

érintkezési viszonyban. Ha nem is ideális formában, mint ahogy azt meghirdették, de mégis szabályozta az emberek közötti kapcsolatokat a legkülönbözőbb területeken, a gazdaságtól kezdve a magánszféráig.

M.B.I. Pontosan. És az is lényeges, hogy nem állunk bosszút. Legalábbis elvileg megvetjük ezt az eljárást. Ez filozófiailag is fontos, mert ezáltal ki tudunk lépni az örökös "kötélhúzásból". Ha én nem fizetek neked rosszért rosszal, megbocsájtó vagyok, én is megszabadulok egy akció-reakció lánctól, illetve abbeli kötöttségeimből. Az archaikusabb vallásoknál a bosszú nem probléma, sőt inkább előírás.

A kereszténység jóvoltából viszont az emberiség elkezdett egyfajta nagyon súlyos büntudatban élni. Mivel látta, hogy a megkövetelt erkölcsi színvonalat úgysem tudja elérni, két lehetőséget látott maga előtt: vagy azt, hogy e büntudat következtében nem fogadja el magát, és igyekszik állandóan fölfelé hatolni az éthosz létráin, vagy azt, hogy el kell fogadnia magát olyannak, amilyenné ez a vallás nyilvánította bűnösnek. Mármost az ember az utóbbit választotta. **Elfogadta önmagát, de a bűnösségével együtt, s ennek megfelelően élt. A morális ember elszakadt a gyakorlati embertől. Nekünk ezzel szemben egy betartható, az emberi természethez és az emberi lehetőségekhez szabott morálra van szükségünk. Ennek a vallásnak, vagy tudom is én minek kellene megszületnie valahol. Majdan pedig az intézményrendszerének is felépülnie, hogy az új szellem elterjedjen az emberek között. Ahogy Vekerdi László írta az Európa születése című kis könyvében, hogy amikor a római birodalom összeomlott, sűrű sötétség ülte meg Európát. És akkor lassan fölfénylettek az első bencés és cisztercita kolostorok. Ezek az imádság mellett elkezdtek komolyan foglalkozni mezőgazdasággal is, új termelési formákra tanítottak, no meg természetesen új erkölcsi magatartásra is, stb.**

Sz. Gy. Vannak erre már utaló jelek?

M.B.I. Én még nem láttam.

Sz. Gy. Véleményed szerint a jelenleg érvényben levő vallások közül ezt a szerepet vagy funkciót valamelyik be tudná tölteni?

M.B.I. Azt hiszem igazából egy új tudatformára lenne szükség. Az is lehet, hogy a vallások, a filozófia, a tudományok időszakai lejártak. De ha ez igaz, akkor meg az a tragikus, hogy e tudatformáról még csak elő-híreket sem hallunk. Hacsak nem Roszak gnóziisa lesz az a tudatforma, amiről beszélek. Vagyis a megismerés minden lehetséges eszközzel, szemben a régi tudatformák ilyen-olyan módszertani preferenciáival, egyoldalúságaival: a vallás tudniillik az axiómákat, tehát a hitet hangsúlyozza; a filozófia az axiómákra épülő logikai rendet; a tudomány, végezetül pedig, többnyire csak a tényeket.

Sz. Gy. Te nemrégiben voltál Belgiumban. Mennyiben érzékeli a nyugati országok értelmisége a saját válságukat, a számunkra fejlett és követendő példaként tekintett fogyasztói társadalom válságát?

M.B.I. Először is az értelmiség a mai társadalmakban egy rendkívül vékonyka réteg. Az úgynevezett szellemi dolgozók többségére én azt a kifejezést használnám, hogy bérkutatók, meg bértanárok, stb. Azok azután döggel vannak.

Itt keleten a rendszerváltás előtt az "értelmiség" jelentős része csak jobb híján volt értelmiségi. Igazából sokan csak politikusok voltak. El is szaladtak most a mind politikába. Én utóbb így fejtettem meg a magyarországi értelmiség borzalmas belharcait: hogy tudniillik ez nem is volt igazi értelmiség. Eszében sem volt, hogy toleránsan vizsgálja meg a dolgokat. Hanem már akkor is politikusként működött, értelmiségi bőrbe bújva, amikor még nem pattanhatott a parlamenti porondra. Az értelmiségire mindenekelőtt az jellemző, hogy tiszteli és becsüli a másik gondolkodását, természetesen maga is gondolkodik, ideális lelkülete van, tehát eszmék, elvek alapján vizsgálódik, mond véleményt, stb. Vállal egy magasabbrendű emberi szubjektivitást.

Sz. Gy. A belső meggyőződése alapján alkot véleményt, nem a napi politikai széljárásának megfelelően.

M.B.I. Pontosan. Tehát az értelmiséget rendkívül könnyű felismerni. Értelmiségi az, akivel ha én leülök, biztonságosan gondolkodhatok. Az ilyen ember nem dobál meg engem a saját gondolataim gondosan félreértett változataival.

Sz. Gy. Világos. Térjünk vissza az eredeti témánkhoz a délszláv válság problematikájához. Az utóbbi időben egyre több jel mutat arra, hogy esetleg újjáéledhet az Antant-hatalmaknak a szövetsége, a kis antant. Most ennek mennyiben van realitása és ez mennyiben érinthet bennünket?

M.B.I. Hát a kis antantnak nyilván kemény párthívei vannak. A régi világrendbe a kis antant is bele tartozik. De azért én ebben a pillanatban a kis antanttól különösebben nem félek. A csehek le vannak kötve a szlovákokkal, a szlovákok a csehekkel. Tehát nem tudnak velünk sokat foglalkozni. Jugoszlávia pedig visszaállíthatatlan. Helyette viszont egy sajnos annál még veszedelmesebb nagy Szerbia jöhet létre. Ez igaz. Ámde ez a Nagy Szerbia máris ellenségekkel van körülvéve.

Sz. Gy. Milyen területeket foglalhat magába a jelenlegi területekből a Nagy Szerbia.

M.B.I. Hát a boszniai a krainai szerbek területeit, a koszovói és a vajdasági területeket. és természetesen azt a pici területet is, amely a voltaképeni történelmi Szerbia.

Sz. Gy. Mi történhet abban az esetben, ha ez a konfliktus átterjedne Koszovóra? Ez annál is érdekesebb kérdés, mert Koszovóban az albán közösség a köztársaság 80 %-át alkotja.

M.B.I. Könnyen lehet, hogy Albánia beszáll a csatába. Szegény ország, mohamedán ország és elszánt ország.

Sz. Gy. Ez a konfliktus nem terjedhet tovább Bulágiára, Romániára, vagy csak dél felé?

M. B. I. Hát Bulgária feltehetően kéjes örömmel szemléli az eseményeket, mert neki is van egy több százezres török közössége.

Sz. Gy. Amit korábban Todor Zsivkovék le is tagadtak, s azt mondták, hogy ott nincsenek törökök, ezek cigányok.

M. B. I. Ami a románokat illeti, a románok a szerbekkel hagyományosan mindig jó kapcsolatban voltak. Most sem nagyon látok közöttük konfliktust. De ott viszont egy belső polgárháború veszélye, vagy egy súlyos Moldován háború fenyeget.

Sz. Gy. Ez a belső konfliktusoknak a klasszikus levezetése a háborún keresztül.

M.B.I. Igen, ahova mondjuk elviszi a magyar közösség férfitagjainak a jelentős részét harcolni, hogy kiirtsák őket a moldován frontokon. Mint ahogy a vajdasági férfiakkal is ezt teszik: a vajdasági férfiakat besorolják "ádáz szerb katonáknak" és tessék, dögöljete meg a háborúban.

Sz. Gy. Igen, van itt még egy nagy kérdéskör, amit nem érintettünk kellő mértékben. Arról már szóltunk, hogy a reykvíki megállapodás következtében a volt Szovjetunió feladta a közép-kelet-európai térséget, majd pedig a korábbi kétpólusú világrendszer felbomlott és egypólusúvá vált. Most úgy tűnik, hogy ez az egy pólusú világrendszer, a neoliberais világbirodalom nem tud sem gazdaságilag, sem morálisan, megszilárdulni. Valószínűleg, hogy az iszlám mellett a volt Szovjetunió területén, Oroszország előbb-utóbb újjá fog születni. Most

az a kérdés, hogy ez mennyiben fogja érinteni egyrészt, a volt Szovjetuniót, másrészt pedig, a közép-kelet-európai térséget?

M.B.I. Hát én ismétlem, egyelőre nem látok semmiféle rejtett tartalékot a régi struktúrákban. Minden valószínűség szerint tovább fog folyni ez a most folyó szétesés. Ismétlem, valami középkor eleji szituációhoz hasonlóan a bekövetkezése várható. Oroszország még tovább is bomolhat, s akár a területének kis hányadára zsugorodhat össze.

Sz. Gy. Most én sem arra gondoltam, hogy a korábbi struktúrák újra fel tudnának támadni - ennek lehetőségét nem tartom valószínűnek - viszont annál inkább reális alternatívaként kell számolni az orosz nacionalizmusnak az újjáéledésével. Ezen a talajon, Ukrajnában is hasonló tendenciák játszódnak le napjainkban. (Pl. a bányásztrájkok keretében). Tehát ezek az országok nemzeti keretek között, újjászületnek, és ezeknek a nemzeteknek lesznek birodalmi törekvéseik. A kérdés lényege az, hogy ezek a törekvések hogyan fognak megnyilvánulni.

Több jel utal arra, hogy a korábban Jelcint és a kvázi liberális kormányzatot támogató értelmiség nagy része egyre inkább átáll az úgynevezett nemzeti erőkhöz, a nacionalista vonalhoz. A jelenlegi intézmények közül, az ortodox egyház szintén ennek az eszmerendszernek az egyik alappilléret jelenti. Tehát az a fajta korábbi struktúra, amelyről beszéltünk, az nem volt működőképes akkor sem, viszont a nacionalizmusnak és annak valamiféle új intézményrendszerének a kialakulása már folyamatban van ezekben az országokban.

M.B.I. Hadd térjek vissza a régi római birodalomhoz. Annak is meg volt a maga belső tagozódása. Most érdekes módon ez utóbbi megmaradt. Viszont a régi népek teljesen eltűntek, s az etnikai keveredés révén újak jöttek létre. Gorbacsov, ez a voltaképpen bárgyú politikus, nem megreformálta, hanem szétverte a neki alárendelt

világbirodalmat. Most régen nem hallott és látott etnikai mozgás elébe nézünk megint. Itt népek fognak úgy megváltozni, hogy az elődeik úgyszólván felismerhetetlenné válnak. Az eredeti longobárdokról vagy a latinokról, vagy az etruszkokról mit tudsz már?. Vagy mit a frankokról? Vagy mit tudom én, az avarokról? Galliából azóta Franciaország lett, Britanniából Anglia, Pannóniából Magyarország, stb. A sokat félt és vitatott nacionalizmus az én szememben nem más, mint ennek a veszélyhelyzetnek a pánikszerű érzékelése, az erre való reménytelen reagálás. Nemzetek jöttek, nemzetek mentek, nemzetek átalakultak. A nemzet egy kulturális fogalom és lehet, hogy csak az képes a nemzetek között megmaradni, amelyik a belső programját és a külső erejét tekintve elég erős ahhoz, hogy megválaszolja a kihívásokat. Most sorra ki fog derülni nagyon sok nemzet vitalitása és életeréje, illetve dekadens és gyenge volta.

Sz. Gy. Sajnos ezek közé tartozunk mi is. Nekünk sincs megfelelő programunk a jelenlegi kihívásokra.

M.B.I. Ha nekünk nincs túlélési programunk, akkor mi is elpusztulunk. De ez ma már megtörténhet a franciákkal, az angolokkal a németekkel, a dánokkal az oroszokkal és bárki mással is. Az a birodalom, (Európa), amely szétverte a maga határterületeit (pl. a közép-európai államokat), nem tudja védeni magát a jövőben.

Sz. Gy. Végül is abban egyetértünk, hogy itt minden egyes népnek, nemzetnek meg kell találnia a új kihívásokra a megfelelő válaszokat. Ezt senki sem fogja elvégezni egyik fél helyett sem.

M.B.I. Én azt hiszem, hogy ez a válasz népenként eltérő lesz. Talán valahol majd felvillannak az első a jelek, s elkezdenek fejlődni. Új eszmeiség jön, új programokkal. Itt olyan alapvető fundamentális új megoldásoknak kell megjelenniök, amelyek a problémák egy jelentős részét szinte automatikusan rendezik le. Természetesen továbbra is maradnak még problémák, s ezekkel majd az új elgondolások birkóznai fognak, majd azok is valamiben elbuknak.

Fiatal koromban zseniális embereket ismertem, akik furcsa módon éppen azért nem dolgoztak, nem írtak, mert túl zseniálisak voltak. Túl sok problémát láttak. Azóta tudom, hogy a XX. században, ha valaki ír, dolgozik és szorgalmas, annak e munkához némi korlátoltságra is szüksége van, mert az ilyen ember csak kezelhető mennyiségű problémát vesz észre. A legzseniálisabb emberek, akiket én ismertem, kezelhetetlen tömegű problémát láttak. És valószínűleg nekik is volt igazuk. Kiskanalakkal nem lehet kimeregetni a tengert.

Sz. Gy. Én azzal egyetértek, hogy itt egy újfajta eszmerendszerre van szükség, de a kérdés az, hogy vajon ez az eszmerendszer önmagában megoldja-e azokat a globális, regionális problémákat, amelyek napjainkban léteznek.

M.B.I. Másképp fogja felvetni. Másképp fognak felmerülni a globális és a regionális problémák. Tehát az általában remélt újfajta eszmerendszer paradox módon azért fogja megoldani a problémákat, mert nem ugyanezeket a problémákat fogja megoldani. Ez olyan dolog, mint a tudományos elméletek: az, ami az egyikben probléma, a másokban már nem az. Ott talán fel sem merül az a kérdés, amely az előzőben megválaszolatlan.

Sz. Gy. Fel lehetne sorolni ennek az új eszmerendszernek néhány elemét, vagy pillérét. Van-e néhány olyan kiindulópont, ami ebbe az irányba mutat?

M.B.I. Én mondom, hogy sajnos most még nem látok semmit. Azt tudom, hogy Amerika tele van vallási szektákkal. Ezek egyikét-másikat értelmetlen módon szétlövik, miközben a sátánizmus egy bejegyzett, elfogadott vallás. Az emberek körében pedig egyre nő a vallási aktivitás, de abban sem vagyok biztos, hogy valamiféle új vallás fogja megoldani a problémákat. Valószínűleg, hogy valamiféle új tudatformáról kellene beszélnünk.

Sz. Gy. Szerintem nem biztos, hogy vallásról, hanem új érték és normarendszerről van itt szó.

M.B.I. Új szellemi szoftverről, új programról.

Sz. Gy. Végülis úgy néz ki, hogy Nyugaton, s Keleten egyaránt, (Közép-Kelet-Európában ez még jobban érződik) a korábbi érték- és normarendszer felborult. Az új viszont még nem alakult ki. Tehát olyan úr támadt az elmúlt néhány esztendőben ezen a területen, ami miatt itt az emberek nagy többsége elveszti az orientációs képességét és egyetlen orientáció marad, a pénz, az anyagi eszközök megszerzésére való törekvés, az összes többi háttérbe szorul. Ennek következtében felborul az egész társadalom egyensúlyi helyzete és a családok felbomlásának a folyamata is szoros összefüggésben van ezzel az érték-válsággal és vákuummal. A jelenlegi egyházak igyekeznek ezt az úrt kitölteni - mert mindegyik látja, hogy itt van lehetősége - de végül is ezt a problémát nem tudták megoldani. Példaként említhetem a felszabadítás teológiáját, amelyet a pápa a 80-as évek végén Latin-Amerikában hirdetett meg, konkrét szociális programmal.

M.B.I. Most hát az az igazság, hogy tele vagyunk új hatalmakkal. A felszabadítás teológiájával kapcsolatosan nekem az a benyomásom, hogy a katolikus egyháznak fontosabb volt a pozíciója megőrzése, amit ő egyfajta időtlenség állapotával oldott meg. Távol tartja magát a gyakorlati problémáktól, nehogy egy rossz megoldás őt is el találja taposni. Egy rossz megoldás, amelyért felelősséget kell viselnie.

Sz. Gy. Ha a katolikus egyház valós problémákra nem ad gyakorlati választ, előbb-utóbb elfordulnak tőle.

M.B.I. Vagy bejárnak a népek a templomba és élvezik a szép beszédeket. Én is nagyon szeretem a szép templomokat. Nagyon kedveltem azt, amikor nyaralásaim idején családotól betértünk meghallgatni egy-egy szép prédikációt. Az volt a sejtésem, hogy okos dolgokat is hallok. Nagy programra lenne szükség.

Sz. Gy. *Ennek a programnak a megvalósítása céljából a meglévő társadalom szervezeti rendszerét is át kellene alakítani, mert a jelenleg működő társadalmak, (akár a nyugati, akár a közép-kelet-európai társadalmak) a politikusok döntésein múlnak. Illetve ez úgy működik, hogy a politikusok a nép nevében, ténylegesen attól teljesen elszakadva meghozzák a döntéseiket, de állandóan őrre hivatkozva. Biztos vagyok benne, hogy ki lehet majd alakítani egy jobb formációt, de a jelenlegi intézményrendszerünk és döntési mechanizmusaink nagyon elavultak.*

M.B.I. Ezek így az eszközrész problémái. De az eszközök alkalmazását megelőzően óriási elvi konszenzusra van szükség, az értékek, az emberi élet, a célok, a megengedett eszközök, stb. tekintetében. És hát csak akkor lenne érdemes az eszközök kérdésére visszatérni. **Az a pragmatizmus viszont, amelyik ezen alapok nélkül keresi a problémák megoldását, igazából a legnagyobb gyakorlatiatlanság.** Mert tudniillik, a szellemi erőket egy reménytelen kézi malomban őrli fel, ahelyett, hogy észrevenné a válság mélységét, természetét és ennek megfelelően az emberek érdeklődését sokkal inkább az alapkérdések felé irányítaná.

Sz. Gy. *Térjünk még vissza arra a gondolatra, amit Te hipotézisként vetettél fel, amely szerint nincs kizárva annak a lehetősége, hogy azt a korábbi szerepet, amelyet Oroszország töltött be Közép-Kelet-Európában 1945 után, 1989-ig, a rendszerváltásig, esetleg Szerbia töltené be. Én ezt a hipotézist kétséggel fogadom, mert Közép-Kelet-Európa földrajzi fekvésénél fogva, egészen a Balti-tengerig terjed. Nem hiszem, hogy Szerbia ezt a szerepet be tudná tölteni, még akkor sem, ha megengednék neki.*

M.B.I. Kérlek szépen ismered Te a pozitív visszacsatolás elvét?

Sz. Gy. *Bizonyos dolgokat már hallottam róla.*

M.B.I. A kibernetikában a negatív visszacsatolás azt jelenti, hogy egy rendszer a saját céljához viszonyítja a saját állapotát és az eltérést

ennek megfelelően megszünteti. A pozitív visszacsatolás ezzel szemben az, hogy a rendszer érzékelvén a céloktól való eltérést, megnöveli azt. Itt tehát minden apró esemény a későbbiek szempontjából döntő lehet. Mármost a pozitív visszacsatolás köztudottan a fejlődés elve is. A fejlődő társadalmakban ezért minden kis jelenség számít. Ezek a társadalmak ezért individuuum központúak is. Visszatérve a szerbekre, ők éppen ezt a kiinduláskor még csak kis hatást jelentik, ami azonban elegendő a destabilizációhoz. Ez pedig majd elindítja a és görgeti maga előtt a problémákat az Adriától a Balti-tengerig terjedő területen. Németországban úgy tudom, nem is a törököket, hanem a bosnyákokat támadták meg legelőször az idegenfélők. A pogromok azután úgy terjedtek ki a török vendégmunkásokra. Azaz sikerült egy viszonylagos kis hatást lavina veszéllyé fokozni.

Sz. Gy. Angliáról nem hallottam, Németországról nap mint nap tájékoztattott a TV.

M.B.I. Angliában is igen komoly tüntetések voltak az idegenek ellen és igen komoly érvelések is elhangzottak a bevándorlásokkal szemben. Az angol televízióban komoly vitákat hallottam arról, hogy nem szabad ott növelni a befogadottak számát. Ez a szám pedig ott elenyésző.

Sz. Gy. Ha jól érzékelem a problémákat, akkor akik ezeket a folyamatokat indukálták, azokra visszahatnak ezek a folyamatok, mert a saját országukban is meg fognak jelenni.

M.B.I. Visszahatnak, dehát ki bánja azt a nagy politikában. Sőt, minél inkább a szerb nép nyakába lehet varrni azt, ami a háborúból adódik, annál kevésbé látszik az igazi mozgató alakja és végül a szerbek erkölcsileg akkora vereséget szenvednek, hogy nagy kérdés, mikor fognak ebből talpra állni. Miközben ugye teljesítik e véres játékszer feladatát. A játékszer pedig majd úgy megy tönkre, hogy

közben ő maga viseli saját tönkremenésének felelősségét. Az ő hülye szélsőséges politikusai által a nyakába varrott felelősséget.

Sz. Gy. Hadd kérdezzem meg, hogy milyen következménnyel járhat a vajdasági magyarságnak az esetleges kitelepítése Magyarországra? Ennek a lehetősége - sajnálatos módon - a levegőben lóg.

M.B.I. Fogalmam sincs, nem tudom. Lehet az is, hogy egyszer majd kitelepítik a magyarokat és utána majd folyik az újságcikkezés, vitatkozás. A magyaroknak ki van osztva az, hogy ő egy olyan közép-európai nemzet, amelyik valamikor együtt harcolt a németekkel, az I. és a II. világháború idején. Tehát gyakorlatilag egy másodrendű, vagy harmadrendű pozíciót élvez. A rendszerváltással ahhoz képest túl nagy erkölcsi győzelmet aratott. De meg is kapta érte a "jutalmát". Magyarországon még nem irtottak senkit, de már elkezdték rágalalmazni, hogy tudniillik ez ultra nacionalista, fasiszta nemzet. Nehogy újból kiemelkedjen. No meg azt sem bocsátják meg neki, hogy ő törte szét azt a bizonyos jaltai álmot. **Országunkat fogcsikorgatva dicsérték, csak a dicséretektől nem hallottuk meg a fogcsikorgatást.** Tehát már elkezdődött Magyarország lejáratása.

Sz. Gy. Még érdekes lehet, hogy ebben a konfliktusban milyen szerepet vállalhat Törökország és Görögország, mivel mindkét ország a NATO tagja?

M.B.I. Hát igen, a törökökkel nemrég történt egy "baleset" a földközi-tengeri hadgyakorlatnál. "Véletlenül" két török hadihajót rakétatalálat ért. Megmutatni mi lehetséges, ha sokat ugrálnának.

Sz. Gy. Gondolom, hogy, a török miniszterelnök nemrégiben bekövetkezett halála sem volt véletlen. Közvetlenül előtte Azerbajzsánban járt és ki tudja, hogy a halála körüli körülmények mivel voltak összefüggésben.

M.B.I. Én ehhez nem szólok hozzá. Ő állítólag szívelégtelenségben halt meg. De annak a két török hajónak a véletlen telibe találása a hadgyakorlaton! És pont csak a török hajókat találták el! Volt persze utána elnézés kérés, meg mindenféle diplomáciai abrakadabra.

Sz. Gy. Majd meglátjuk, hogy a Te hipotézised miként fog a gyakorlatban beigazolódni.

M.B.I. Nemzetünk "megújulása" a régi jogrendszer visszaállítása jegyében folyik. Láttál Te már olyan kulturális megújulást, amelyik jogrendi alapon történik? Mert én csak olyat láttam, amelyik erkölcsi talajról indult el. Nemrég egy főtisztviselő azzal vigasztalta a nemzetet a privatizációs disznóságok miatt, hogy a nyugati burzsoázia sem büszke arra, ahogy a vagyonát szerezte. Sajnos ez a főtisztviselő nem vette észre, hogy ezzel a sztálinista módszereket is egy kicsit rehabilitálja. Ha szabad a történelmi periódusok elején disznóságokat elkövetni, akkor most miben különbözünk az előző koroktól. Nézd meg, a hazai bűnözés úgyszólván tömeges méreteket öltött.

Egy új kultúra mindig új erkölccsel születik. A mózesi tíz parancsolat, a keresztény erkölcs, a kunficiánus berendezkedés, stb. Erkölcsi alapokon születnek az új kultúrák és nem jogi alapokon. A jog túl felszínes, intézményesített, formális nivó. A valódi nagy, konszenzust teremtő erkölcsi szabályok mélyen helyezkednek el. A rendszerváltás jogi orientációja jelzi, hogy itt még szó sincs kulturális megújulásról.

Sz. Gy. Nálunk egy fordított helyzet áll fenn. Az a nagy kérdés, hogy a következő kormány mennyiben tud ezen a helyzeten változtatni. Az az út, amelyen most haladunk, egyre inkább mélyíti a válságot és a feszültséget, nemhogy megoldaná és a konfliktusokat intézményes keretek között kezelné.

M.B.I. Ez így van.

Sz. Gy. Köszönöm a beszélgetést.

A szedés a Társadalomkutató Intézetben készült.
A szedést Bosnyákovits Józsefné készítette,
a tördelés Kocsis Gábor munkája.
A nyomtatás 1993. októberében készült

Ára: 102.– Ft